

Pitanja u hrvatskom ili srpskom jeziku.

Čitao u sjednici historičko-filološkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 13. siječnja 1906.

PRAVI ČLAN DR. AUGUST MUSIĆ.

Pitanja su ne samo vrlo obična, nego i vrlo znatna sintaktična tvorba u svakom jeziku; bez njih razgovora ne bi gotovo ni moglo biti. Pa opet jamačno nema sintaktičnoga područja, za koje bi današnja gramatička nauka tako slabo marila kao za njih, i to ne samo u slavenskim, nego i u drugim indoevropskim jezicima. Jedinu je znatniju monografiju o pitanjima, koliko ja znam, napisao Th. Imme: *Die Fragesätze nach psychologischen Gesichtspunkten eingeteilt und erläutert*. Cleve 1879—1881. Ali i ovdje se za genetički momenat, koji je upravo najznatniji, slabo mari. Mene je na pitanja dovelo izučavanje modalne sintakse hrvatske ili srpske. A kad sam vidio, koliko se zanimljiva u njima krije, odlučio sam ih za današnji hrvatski ili srpski jezik izučiti u čitavom opsegu. Plod svojih studija iznosim evo na svijet, premda ni sâm ne mislim, da mi je pošlo za rukom na sva pitanja, što ih „pitanja“ zadaju, odgovoriti onako, kako treba. Ali glavnoj mojoj misli, da su pitanja upravo hipotetičke rečenice, nadam se da ne će biti razložita prigovora, jer držim, da sam u ovoj raspravi pokazao, da se doista sve vrste pitanjâ lako mogu razumjeti, ako se pitanja shvate kao hipotetičke rečenice.

S rečenim slabim marom za pitanja u svezi je i to, da još nema nazivâ za pojedine vrste pitanjâ. Morao sam ih načiniti sâm. Neka se shvate kao prvi pokušaj, koji se ima istom okušati.

Primjere sam vadio iz narodnih umotvorina, što ih je izdao Vuk. Narodne se pjesme citiraju po bečkom izdanju od gg. 1841—1865., narodne pripovijetke po bečkom od g. 1870. Osim toga sam upotrijebio Vukov prijevod Novoga zavjeta poradi velikoga broja lijepih primjera, što se u njemu nalaze. Ali sam uza svaki primjer

iz Novoga zavjeta dodao grčki original, da se vidi, koliko se prijevod s originalom slaže ili (što je često veoma zanimljivo) od njega razlikuje. Gdje je trebalo, osvrnuo sam se i na drugu literaturu, osobito stariju, pa i na druge jezike i slavenske i neslavenske, od ovih posljednjih osobito na grčki.

Grada je podijeljena na osam poglavlja prema formalnim razlikama, koje ponajviše znače i materijalne razlike, i to ovako:

- I. Pitanja s partikulom *li*.
 1. Pozitivna.
 2. Negativna.
- II. Pitanja bez upitne partikule.
- III. Pitanja s partikulom *da (li)*.
- IV. Pitanja s partikulom *(j)eda (li)*.
- V. Pitanja s partikulama *ali, ili, oli*.
- VI. Pitanja s partikulom *zar*.
- VII. Disjunktivna pitanja.
- VIII. Pronominalna pitanja.

I. Pitanja s partikulom *li*.

1. Pozitivna pitanja.

1. Prije negoli stanemo ova pitanja pobliže ogledati, valja da ukratko kažem, što mislim o postanju pitanjâ uopće.

Budući da jamačno u svakom jeziku indoevropskom ima pitanjâ bez ikakve upitne partikule (n. pr. Kako si mi, čelebija Mujo? *Jes' hodio* uz Ercegovinu? *Jes' do'dio* dvoru Ljubovića? N. pj. I, 563. — Isp. § 29.), te se takova pitanja od tvrdnja razlikuju samo upitnim tonom, obično se danas misli, da su pitanja i postala od tvrdnja tako, da se glas, s kojim se ustvrdna rečenica izgovara, na kraju povisio, da bi se tim pokazalo očekivanje odgovora (Delbrück, Synt. Forsch. I. str. 74 i 75; Paul, Principien² str. 110; Brugmann, Kurze vergl. Grammatik str. 648). Ali između tvrdnje i pitanja pukao je tako golem jaz, te ne mogu dopustiti, da bi proces bio tako jednostavan. Tako n. pr. *Pišu* kao tvrdnja znači: Ja tvrdim (mi tvrdimo), da oni pišu, a kao pitanje (*Pišu?*): Tvrdiš li ti (tvrdite li vi), da oni pišu? Tu se dakle istim oblikom u jednom slučaju nešto tvrdi, a u drugom traži

obavijest o nekakvoj tvrdnji; a uz to se mijenja i lice, od kojega tvrdnja dolazi, jer u prvom slučaju dolazi tvrdnja od prvoga, a u drugom od drugoga lica. Čovjek bi se još kako tako mogao složiti s rečenim mišljenjem, kad bi prema tvrdnji *Pišu*: Ja tvrdim (mi tvrdimo), da oni pišu — pitanje *Pišu?* značilo: Tvrdim li ja (tvrdimo li mi), da oni pišu? Ali kako se može razumjeti ona promjena lica, od kojega tvrdnja dolazi? Otkuda upitnomu tonu snaga, da tu promjenu izvede?

2. Očito se vidi, da bi se značenje pitanja lakše razumjelo, kad se ne bi uzimalo, da je postalo od tvrdnje. Stoga valja ogledati, ne može li se upitno značenje izvesti od kakoga takoga značenja onih oblika glagolskih, koji se u pitanjima upotrebljavaju, po kojem oni ne znače tvrdnje. Za takovo značenje držim ja hipotetičko. Već u svojoj raspravi: Rečenice s konjunkcijama „ako, neka, li“ (Rad knj. 134. §§ 19. i 28.) izrekao sam misao, da su pitanja upravo hipoteze, pa kod te misli ostajem i sada.

3. Kod indirektnih se pitanja još jasno razbira, kako su postala od hipotetičkih rečenica. Da bih to pokazao, valja mi glagole, o kojima indirektna pitanja zavise, podijeliti na dvije vrste: na glagole, koji znače davanje, primanje ili imanje kakve obavijesti (verba dicendi i sentiendi); n. pr. kazati, vidjeti, čuti, znati itd., i na glagole, koji znače težnju za kakvom obaviješću (verba studendi); n. pr. pitati, gledati, kušati itd. — U pitanjima zavisnima o glagolima prve vrste izlazi hipoteza još sasvim jasno na vidjelo; n. pr. Samo mi kaži, *hoću li naći* sve tri stvari. N. prip. 231. Rečenica „hoću li naći sve tri stvari“ može se sasvim lako shvatiti kao hipotetička protaza, kojoj je apodoza rečenica, o kojoj zavisi, t. j. rečenica „samo mi kaži“ (Hoću li [= ako ću] naći sve tri stvari, kaži mi!). Objekt glagolu „kazati“ nije izrečen, ali kad bi bio izrečen, nema sumnje, da bi bio izrečen deklarativnom rečenicom sa *da*, koja se može iz protaze ovako dopuniti: „da ću naći sve tri stvari“; dakle: „Hoću li (= ako ću) naći sve tri stvari, kaži mi, sc. da ću naći sve tri stvari!“ Ali budući da ova deklarativna rečenica, koja bi bila objekt glagolu „kazati“, nije izrečena (a izrečena nije stoga, što se iz protaze sama po sebi razumije), shvatila se sama protaza, koja deklarativnoj rečenici i podaje sadržaj, kao objekt glagolu „kazati“ pa je postala indirektno pitanje, jer ima na oko isti smisao, kao i direktno pitanje (samo što je zavisna), i dobila stalno mjesto iza nje-

Ako pak glagol, o kojem indirektno pitanje zavisi, pripada drugoj vrsti, ne razbira se tako jasno, da je indirektno pitanje postalo od hipotetičke rečenice, ali ozbiljne teškoće nema po mom sudu ni ovdje. Uzmimo konkretan primjer: Često gleda beže Radul-beže, često gleda u bijele dvore, *hoće li* mu kumče *donijeti* N. pj. II, 449. Radul-beg gleda u bijele dvore s nekom težnjom, naime s težnjom, da gledanjem steče neku obavijest, t. j. da nešto vidi. Ali ova težnja nije apsolutna, nego se veže uz uvjet, koji se kazuje rečenicom „hoće li (= ako će) mu kumče donijeti“, tako da je ova rečenica hipotetička protaza, a cilj rečene težnje apodoza. Iz hipotetičke se rečenice ujedno razbira objekt cilju težnje Radul-begove. On gledanjem teži za tim, ako će mu kumče donijeti, da vidi, da će mu kumče donijeti. Kad bi dakle izrečeno bilo sve, što onaj, koji tu rečenicu izgovara, ima na pameti, glasila bi čitava rečenica ovako: „Često gleda beže Radul-beže, hoće li (= ako će) mu kumče donijeti, (sc. da vidi, da će mu kumče donijeti).“ Ali rečenica „da vidi“ nije izrečena, jer se sama po sebi razumije otuda, što gledanje biva s nekom težnjom, koja nije napose izrečena, te valja misliti, da joj je cilj ono, što je prirodni cilj radnje glagola „gledati“ (gleda se zato, da se vidi); a rečenica „da će mu kumče donijeti“ nije izrečena, jer se opet iz hipotetičke rečenice u savezu s ciljem težnje sama po sebi razumije. No budući da ova deklarativna rečenica nije izrečena, shvatila se sama hipotetička rečenica, koja deklarativnoj rečenici i podaje sadržaj, kao objekt cilju težnje subjekta u glavnoj rečenici pa je postala indirektno pitanje, jer ima na oko isti smisao, kao i direktno pitanje (samo što je zavisna) i dobila stalno mjesto iza nje. Tako se može kazati, da svaki glagol druge vrste pokazuje težnju, kojoj je cilj neka radnja, koju znači glagol prve vrste (kao što je težnji, koju pokazuje glagol „gledati“, cilj radnja, koju znači glagol „vidjeti“) i da se svako indirektno pitanje, koje zavisi o glagolu druge vrste, može shvatiti kao hipotetička rečenica, kao protaza, kojoj je apodoza cilj težnje, s kojom se radnja glagola u glavnoj rečenici vrši. Isp. i ovaj primjer: Ti mi idi u Budima grada, te ti pitaj zmiyu u duvaru, *može li se* zmiya *podvatiti*, da dovede kićene svatove. N. pj. II, 55. (Pitaj zmiyu u duvaru, može li se [= ako se može] zmiya podvatiti, [sc. da doznaš, da se može zmiya podvatiti]). Isp. i § 10.

U starom se jeziku hipotetička konjunkcija *ako* upotrebljavala i kao indirektna upitna partikula (isp. primjere u Akad. rj. I,

52.); u današnjem joj se ova poraba čuva još samo u dijalektima čakavskom i kajkavskom, a u štokavskom se tako upotrebljava ponajviše hipotetička konjunkcija *li* (isp. § 5.). Isp. Zimine Sint. razl. str. 128.

Tako dakle sva indirektna pitanja imaju na sebi jasan biljeg svoga postanja od hipotetičkih rečenica. Da bi se to još bolje razabralo, evo još nekoliko primjera, i to pod A) onakovih, gdje je indirektno pitanje zavisno o glagolu prve vrste, a pod B) onakovih, gdje je indirektno pitanje zavisno o glagolu druge vrste.

4. A) *čuti*: Da čujemo, *jesi li* i ti štogod učinio od junaštva? N. prip. 193.

kazati: Kaži, more, *je li* vjera *tvrda*, bi l' me nešto vjerno poslužio? N. pj. III, 139. — Mladi kneže od Morače donje! Umiješ li mene pravo *kazat'* a za Minu, moga gospodara, i Stefana, njegovoga sina, *je li* njina *poginula* vojska? IV, 379. — Sazove sve ministre, da mu kažu, *može li* to *biti*. N. prip. 222. — Samo mi kaži, *hoću li* *naći* sve tri stvari, kako sam ti kazala, i *hoću li* *naći* braću okamenjenu. ib. 231. — Zaklinjem te živijem Bogom, da nam kažeš, *jesi li* ti *Hristos* sin Božij (. . . ἦν ἡμῶν εἴπης, εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός) Mat. 26, 63. — Kaži mi, *jeste li* za toliko *dali* njivu? (Εἰπέ μοι, εἰ ἀπέδοσθε;) Dj. ap. 5, 8.

vidjeti: Da ja vidim Petra vjerenika: *je li lijep*, koliko ga kažu; *je li dobar*, koliko ga fale; *igra li* mu kolo pred dvorove itd. N. pj. I, 9. — Ta ne plovi, da tone, veće plovi, da vidi, *oće l'* majka *žaliti*. I, 204. — Da mi vidiš Roksandu devojkku, *može l'* *biti* za cara carica, *može l'* *biti* svoj zemlji gospođa. II, 133. — Što počešće k mene ne idete, da s' za lako zdravlje upitamo i mi rujna vina napojimo, i vidimo, *je l'* nam zemlja *mirna*. II, 233. — A navali i muško i žensko, no da sretu u polju svatove, da učine seir od svatova, i da vide, *je l'* *istina* tako. II, 548. — Pa ti idi pravo Bijogradu, vidi, *je li* naša *živa* majka. II, 621. — I pogledaj uz Grahovo ravno, pa ćeš videt', *laže li* ti vila. IV, 453. — Daj da malo popjevamo, da vidimo, *moremo li*. N. pj. herc. 295. — Idi, mati, sad, da vidiš, *hoće li* mi car *dati* devojkku. N. prip. 52. — Solomun joj osiječe mali prst u ruke, da vidi, *je li* zaista *umrla*. ib. 155. — Stani, da vidimo, *hoće li* *doći* Ilija, da mu pomože (Ἄφες, ἴδωμεν εἰ ἐρχεται Ἠλίας σώσων αὐτόν) Mat. 27, 49. — I koji od vas kad hoće da zida kulu, ne sjede najprije i ne proračuni, šta će ga stati, da vidi, *ima li*, da može dovršiti?

(Οὐχὶ πρῶτον καθίσας ψηφίζει τὴν δαπάνην, εἰ ἔχει εἰς ἀπαρτισμὸν;) Luk. 14, 28.

znati: Ništa ne znam, *je l'* nam zemlja *mirna*. N. pj. II, 230. — Ali Bog zna, *jesam li* i toliko *zaslužio*. N. prip. 40. — *Je li grješan*, ne znam; samo znam, da ja bijah slijep, a sad vidim (Εἰ ἀμαρτωλός ἐστιν, οὐκ οἶδα) Jov. 9, 25. — Dalje ne znam, *jesam li* koga drugoga *krstio* (Λοιπὸν οὐκ οἶδα, εἴ τινα ἄλλον ἐβάπτισα) 1. Kor. 1, 16.

B) *gledati* (prosto i složeno): Pogledaj niz to polje ravno, *idu li* ti na silu svatovi, *vode li* ti na silu devojkju. N. pj. I, 51. — Na se pogleduje, *stoji li* joj lepo ruo sakrojeno. I, 108. — Ostav'te mi pendžerić na gradu, da ja gledam, kud Dragojlo šeta: *nosi li* mu konj visoko glavu; *je l' izdr'o* zlaćenu maramu. I, 370. — Dok izvadim knjige staroslavne, da ja gledam, sinci, u knjigama, *je l' Milica Lazu suđenica*. II, 185. — Pa pogledaj čistom vedrom nebu; *je li* jasan mesec na zaodu, *je l' danica* na istoku zvezda; *je li* nama putovati *vreme*. II, 299. — Donesi mi suve drenovine sa tavana od devet godina, da ogledam, *može li* što *biti*. II, 404. — Ona gleda dobrog junaka, *hoće l' biti* Janković Stojane. III, 141. — Rad bih bio ogledati dora, ogledati na tvojoj košiji, *more li* mi *uzimat'* košije. III, 231. — Ti otidi starom plandovištu, pa pogledaj šehar Sarajevu, *planduju li* Sarajevske ovce, a za njima Sarajke devojke, i *pletu li* ruse pletenice, i u njima zlatne madžarije? N. pj. herc. 219. — Međed ga izvede pred pećinu i kaže mu, da ogleda, *može li* sad *iščupati* bukvu iz zemlje. N. prip. 2. — Kad posle oni ogledaju, *je li* im taj hleb *pečen*, a to pod crepnjom pravi hleb. ib. 82.

kušati (prosto i složeno): Kušajte sve vere, i sve redom gradove, *znade l'* svaki za Boga i za ime Božije. N. pj. I, 128. — On ne tone, što je pōsustao, veće tone, te on kuša ljubu, *hoće li* mu ljubav vjerna *biti*. I, 571. — Pozove kapetana na dvije ure poslijed podne, da pođe u njegov dvor, da ga iskuša, *je li istinito*, što mu srce kaže. N. prip. 250. — Sami sebe okušajte, *jeste li* u vjeri (Ἐαυτοὺς πειράζετε, εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει) 2. Kor. 13, 5.

osvrtati se: Osvrće se mlad paune, *ide l'* za njim paunica. N. pj. I, 26.

paziti: On već nije ni pazio, *ima li* kakav drugi biljeg. N. prip. 102.

pitati (prosto i složeno): Ma ću pitat' mile moje majke, *oće li* me majka *dati* za te. N. pj. I, 241. — Pita Bogdan za Mujovo

zdravlje, i upita, *je li* doma Mujo. I, 543. — Upitajde zmaja od Jastrepca, *boji li se* još koga do Boga. II, 256. — Čim si mi se tako ponesao, te ne pitaš nesretna sestrića, *jesu li* mu rane *dosa-dile*? II, 562. — Pita svu noć Mićunović-Vučić za Njeguša Popović-Ivana, *hoće li* mu *ispanuti* duša, Ivan pita, *umrije li* Vuko, dok objema ispanula duša, pitajući jedan za drugoga. IV, 11. — Pošlje svoga slugu k ženi, da je pita, *hoće li* *prodati* te stvari. N. prip. 58. — Kad dođe u kuću, starac ga zapita, *je li* *namirio* konja i *jede li* konj travu. ib. 88. — U toj misli idući srete jednu babu i upita je, *ima li* *đe* takijeh *devojaka*. ib. 92. — Dođu k deci pa ih zapitaju, šta rade onde, i *imaju li* još koga onde. ib. 138. — Kad zapita, *može li* *noćiti*, domaćin ga jedva dočeka. ib. 163. — Onda lovac i carski sin otidu k orlu, pa ga zapita lovac, *je li* kad *video* taki i taki grad. ib. 239. — I uzevši za ruku slijepoga izvede ga na polje iz sela, i pljunuvši mu u oči metnu ruke na nj, i zapita ga, *vidi li* što (Ἐξήγαγεν αὐτὸν ἔξω τῆς κώμης, καὶ . . . ἐπηρώτα αὐτόν, εἴ τι βλέπει) Mark. 8, 23.

slušati: Da on sluša, što koja govori: *govori li* svaka o svom, *govori li* draga i o njemu. N. pj. I, 432. — Pošlje jednoga slugu, da sluša, *kupa li se* još. N. prip. 223.

suditi: Sudite, *je li* *pravo* pred Bogom, da vas veoma slušamo nego li Boga? (Εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον ἢ τοῦ θεοῦ, κρίνατε) Dj. ap. 4, 19.

uhoditi: Nije l' majka urodila sina i u četu moju opremila, da otide dolje niz planinu, da uvodi silu i svatove, *je li* *mlogo* konja i junaka, *možemo li* boja *učiniti*? N. pj. III, 195. — Pa uvodi ovce i torine, kod ovaca Turke Arbanase, *boje li se* od Crnogoraca, *moremo li* lasno *udariti* ja na silu ja na prijevaru. IV, 419.

Isp. Akad. rj. VI, 31.^a

5. Kao indirektna tako i direktna pitanja ne držim ni za što drugo nego za hipotetičke rečenice. Da bi se to moglo razumjeti, valja mi najprije reći, što mislim o postanju hipotetičkih rečenica. A za njihovo je postanje znatno to, da iste partikule, koje se upotrebljavaju kao hipotetičke konjunkcije, često služe i kao aseverativne partikule; n. pr. hrv. *li* (Lude *li* ste, druge moje! N. pj. I, 329. — Lijep *li* si, čelebija Mujo! N. pj. here. 141. — Brate Makso, pile sokolovo! Čudno *li* si svate prevario, te ti vodiš lijepu *devojku*. N. pj. II, 564. — Isp. „Rad“ knj. 134. str. 50. i § 13. ove rasprave); grč. ἢ = εἰ u kiparskom, dorskom i atičkom narječju, a kao aseverativna partikula ἢ; lat. *sī* hipotetička konjun-

kcija, a *sī-c* aseverativna partikula; got. *jabai* hipotetička konjunkcija, *ja* (kao i *bai*) aseverativna partikula (Brugmann, Kurze Vergl. Gr. str. 669.). Otkuda to dolazi, može se najbolje razabrati, ako se ogledaju koncesivne rečenice. U njima se naime upotrebljavaju uopće iste konjunkcije kao i u hipotetičkim rečenicama, ali im je značenje još često aseverativno, i to onda, kad govornik sâm zna, da se radnja koncesivne rečenice doista vrši; n. pr. *Ako su ga kraste našarale*, zdrave su mu oči obadvije. N. pj. II, 554. = Doista su ga kraste našarale, (ali) zdrave su mu oči obadvije. Tako se obično govori, kad se hoće da odbije kakav prigovor: misao, koja sadržava prigovor, dakle tuđa misao, tim što se potvrđuje, priznaje se kao istinita, prihvaća se (kao istinita), ali se njoj nasuprot stavlja vlastita misao govornikova, koja prigovor oslabljuje. Zato partikuli *ako* značenje „doista“ prelazi u značenje „prihvaćam, dopuštam (koncediram), da“ t. j. ona od aseverativne postaje koncesivna partikula (konjunkcija); dakle: Prihvaćam (kao istinito), dopuštam, da su ga kraste našarale, (ali) zdrave su mu oči obadvije. Ovamo držim da ide i ovaj primjer sa *li*: *Je l' ti druga vezen jagluk dala?* Ja sam ti ga i ljepšega dala. N. pj. I, 196/7. (isp. „Rad“ knj. 134. str. 51.) Tako se može prihvaćati tuđa misao, ako govornik sâm i ne zna, da li se radnja njezina doista vrši ili ne; n. pr. A. Tvoj otac dođe te ubi onu kučku. B. *Ako su je ubili*, to je i zaslužila. — A. Pošto je ubiše, baciše je na bunište. B. *Ako su je na bunište bacili*, onde je i živa ležala. N. prip. 164. = Prihvaćam (kao istinito), dopuštam, da su je ubili, — da su je na bunište bacili, (ali) to je i zaslužila, — onde je i živa ležala. No sada se *ako* ne može više zamijeniti sa „doista“. Tako sve više iščezava obzir na to, da li se radnja one misli, koja se kao istinita prihvaća, doista vrši ili ne; glavno je to, da se misao kao istinita prihvaća, da se zbiljsko vršenje njezine radnje dopušta, pa govornik može tako kao istinite prihvaćati i svoje vlastite misli bez ikakva obzira na to, da li se radnja njihova doista vrši ili ne; n. pr. Hoću isti Arapu na mejdan, hoću isti, *ako doći ne ću*. N. pj. II, 464. = Prihvaćam (dopuštam), da doći ne ću, pa ipak velim: hoću isti. Isp. „Rad“ knj. 134. str. 4. i d.

Na ovom su stepenu razvoja postale i hipotetičke rečenice. Protaza je njihova posve onakova kao i protaza onih koncesivnih rečenica, u kojima se neka tuđa ili vlastita misao prihvaća bez obzira na to, da li joj se radnja doista vrši ili ne, t. j. protaza

je njihova također koncesivna, jer i hipotetičke konjunkcije znače „prihvaćam, dopuštam (koncediram), da“. Razlika je samo u apodozi: u koncesivnim rečenicama izriče se u apodozi misao suprotna misli izrečenoj u protazi, a u hipotetičkim rečenicama izriče se u apodozi misao, koja je posljedica misli izrečenoj u protazi; u koncesivnim je rečenicama savez između protaze i apodoze adversativan, a u hipotetičkima kausalan. Tako n. pr. *Ako put putuje, srećno putovao, ako l' vince pije*, na zdravlje mu bilo! N. pj. I, 268. — znači: Prihvaćam (dopuštam), da put putuje, pa stoga kažem: srećno putovao! Ili: *Misliš li* me mrtva požaliti, požali me, dok sam u životu. N. pj. II, 268. — znači: Prihvaćam (dopuštam), da me misliš mrtva požaliti, pa stoga kažem: požali me, dok sam u životu. Isp. „Rad“ knj. 134. str. 14. i d.

U svima pomenutim slučajevima govornik prihvaća (dopušta) neku tuđu ili svoju misao zato, da može na nju nadovezati drugu svoju misao kao njoj suprotnu ili posljedičnu. Ali on može prihvaćati neku svoju misao bez takove svrhe. Onda je takova rečenica samostalna, a koncesivna (hipotetička) partikula od značenja „prihvaćam, dopuštam, da“ dobiva već prema različnomu stepenu pouzdana znanja u govornika značenje „jamačno, zacijelo, možda“; n. pr. *Id' odatle, erni Bugarine! Da s' donio Bugarsku kopanju, ako bih ti i usuo vina; za te nisu čaše pozlaćene*. N. p. II, 143. — Na mejdan ne vjerujemo da će mu izići, makar ih koliko zvao, već *ako* gdje u mraku. Vuk, Pisma 71. Isp. „Rad“ knj. 134. str. 2. i d. I grčka hipotetička konjunkcija *ei* dolazi u samostalnim rečenicama u značenju „možda“. Tako držim da treba *ei* shvatiti n. pr. A 135.

ἀλλ' εἰ μὲν δώσουσι γέρας μεγάθυμοι Ἀχαιοὶ
ἄρσαντες κατὰ θυμόν, ὅπως ἀντάξιον ἔσται,
εἰ δέ κε μὴ δώωσιν, ἐγὼ δὲ κεν αὐτὸς ἔλωμαι.

ili ρ 484.

Ἄντιν', οὐ μὲν κάλ' ἐβαλες δύστηνον ἀλήτην
οὐλόμεν', εἰ δὴ πού τις ἐπουράνιος θεὸς ἔστιν.

Ako svaku rečenicu, koja se počinje s koncesivnom (hipotetičkom) partikulom, hoćemo da zovemo supozicijom, možemo takove samostalne rečenice, kakve su netom pomenute, zvati samostalnim supozicijama, a prave hipotetičke protaze podložnim supozicijama.

Motiv je upotrebljavanju supozicija uopće nedostatak pouzdana znanja o tome, vrši li se doista neka radnja ili ne. A isti je motiv uz težnju za pouzdanim znanjem stvorio i pitanja. Stoga nije čudo, da pitanja imadu oblik supozicija ili hipotetičkih protaza. Ako čovjek nekomu kaže, da neku svoju misao prihvaća, kojoj za radnju ne zna pouzdano, da li se doista vrši ili ne, s težnjom, da ga potakne na izjavu, da li se radnja njezina doista vrši ili ne, postaje ona njegova misao, koju kaže da prihvaća, hipotetička protaza, kojoj je apodoza sama težnja, da drugoga potakne na rečenu izjavu. Kad bi ova težnja bila izrečena riječima, bila bi jamačno izrečena imperativom kojega glagola dicendi (n. pr. kaži!), o kojem bi bila zavisna deklarativna rečenica sa *da* dopunjena iz same hipotetičke protaze, i hipotetička bi se protaza zvala indirektno pitanje, a hipotetička konjunkcija indirektna upitna partikula. Ali rečena težnja nije izrečena riječima, nego samo naznačena upitnim tonom, o kojem će se još govoriti (§ 6.), i hipotetička se protaza zove direktno pitanje, hipotetička konjunkcija direktna upitna partikula, a izjava drugoga lica odgovor. Tako je n. pr. hipotetička protaza: *Ako pišu*, (sc. kaži, da pišu!) t. j. Prihvaćam ili dopuštam, da pišu (ili i: možda pišu), pa stoga ti velim: kaži, da pišu! — postala direktno pitanje t. j. oblik govora, kojim se za slučaj, da nekakvi ljudi pišu, netko poziva, da kaže, da pišu. A isto vrijedi i za hipotetičku protazu: *Pišu li*, (sc. kaži, da pišu!) Isp. i § 10.

U starom se jeziku hipotetička konjunkcija *ako* upotrebljavala ne samo u indirektnim, nego (ali mnogo rjeđe) i u direktnim pitanjima, kao što se vidi iz primjera navedenih u Akad. rj. I, 52. Danas se *ako* nigdje više ne upotrebljava u direktnim pitanjima, nego ga je kao u indirektnim (§ 3.) tako i u direktnim pitanjima ponajviše zamijenila hipotetička konjunkcija *li*.

6. Po svemu, što je rečeno, pitanja su sa *li* — i indirektna i direktna — upravo hipotetičke protaze, a razlikuju se jedna od drugih tako, da je kod indirektnih i apodoza izrečena ili bar naznačena riječima, a kod direktnih nije. Ako se pitanja tako shvate, onda nam prije svega biva razumljiv upitni ton, s kojim se direktna pitanja izgovaraju. Poznato je, da se prepozitivne podložne rečenice izgovaraju s glasom, koji je prema kraju rečenice sve viši (n. pr. Ako slaže, laž mu na poštenje! — Kad me pitaš, pravo da ti kažem). Budući da su i direktna pitanja upravo prepozitivne podložne rečenice, valja da se taj povišeni glas i u njima javlja. A

on se ne samo doista javlja, i to kao upitni ton, nego postaje i osobito znatan, jer kako glavna rečenica nije izrečena riječima, upitni je ton jedini formalni znak za nju. Tako postaje on formalni izraz onoga psihičkoga stanja, s kojim govornik hipotetičku protazu izriče, t. j. težnje, da mu onaj, komu govori, sadržaj njezin potvrdi ili poreče, koja bi težnja, da je glavna rečenica izrečena riječima, bila njom izrečena. — Indirektna su pitanja postpozitivna, u njima je glavna rečenica izrečena ili bar naznačena riječima, pa stoga se i ne izgovaraju s upitnim tonom.

Nadalje nema kod moga shvaćanja upitnih rečenica nikakve takove teškoće, kakvu smo naprijed (u § 1.) našli kod shvaćanja, da su pitanja postala od tvrdnje. Hipoteza dolazi svagda od onoga lica, koje govori, t. j. od 1. lica. Pa tako i u pitanju ono, što se suponira, suponira svagda ono lice, koje pita (n. pr. *Pišu li?* = *Pišu li*, [sc. kaži, da pišu!] — da pišu, suponira govornik). Ali budući da se u pitanju govornik s hipotezom obraća k drugomu licu tražeći od njega, da mu sadržaj hipoteze potvrdi ili poreče (i to dakako u obliku tvrdnje), prelazi suponiranje vršenja radnje glagolske samo sobom u suponiranje tvrdnje o vršenju njezinu, dakle *Pišu li?* = *Pišu li*, (sc. kaži, da pišu!) prelazi u: *Tvrdiš li, da pišu?* = *Tvrdiš li, da pišu*, (sc. kaži, da tvrdiš, da pišu!) Tako ulazi u pitanje pojam tvrdnje, i to tvrdnje, koja dolazi od 2. lica, ali to nije ni u kakvoj suprotivštini s tim, što hipoteza dolazi od 1. lica, jer hipoteza jednako ostaje kod 1. lica, a tvrduja se 2. lica sasvim prirodno u osobitim prilikama, u kojima se hipoteza izriče, razvija ne iz hipoteze, nego pored hipoteze.

Osim toga nam tako biva razumljivo, zašto u različnim jezicima iste riječi služe kao hipotetičke konjunkcije i kao interogativne partikule; n. pr. grč. *ἢ* (hipot. *ἢ* kopr., dor. i at.; interog. dir. *ἢ*), *εἰ* (hipot. i interog. indir.); novogrč. *žv* (hipot. i interog. indir.); lat. *si* (hipot. i interog. indir.); franc. *si* (hipot. i interog. indir.); stsl. *aume* (hipot. i interog. dir. i indir.); hrv. *ako* (hipot. i interog. indir.), *li* (hipot. i interog. dir. i indir.); novosl. *če* (hipot. i interog. indir.); njem. *ob* (hipot. [u starovisokonjem.] i interog. indir.) itd.

Zatim nam tako biva jasno, otkuda dolazi to, da se svaka pozitivna hipotetička protaza može shvatiti kao pitanje, na koje se očekuje pozitivan odgovor; n. pr. *Mišliš li me mrtva požaliti, požali me, dok sam u životu* (N. posl. 179.) = *Mišliš li me mrtva požaliti? Požali me, dok sam u životu. Već u „Radu“ knj. 134. str. 53. spomenuo sam, da Vuk u Narodnim pjesmama kadšto*

istu rečenicu shvaća sada kao hipotetičku protazu sada kao pitanje, kao što pokazuje interpunkcija; n. pr. Je li majka rodila junaka, da prebrodi to tijo Dunavo, da uvati Varadinku Maru, i k meni je na divan dovede, dat ću njemu polak pašaluka, pašaluka, i mog spailuka. N. pj. I, 598. — Je li majka rodila junaka, da uvati majstora Manojla, da dovede paše na divana; jal' živoga paše da dovede, jal' od njega da donese glavu? Daje paša tri tovara blaga, i dat će mu pō sandžaka svoga, te da sudi, kako paša sudi. N. pj. III, 324. — — Ho l' mi, dušo, vjeru dati, da ćeš k mene povratit' se, puštit' ću te tvojoj majci (U Nar. pj. I, 190. ima iza „povratit' se“ znak: ?, a u Živ. i ob. str. 32. znak: ,). — Primjerâ, gdje bi se moglo sumnjati, imamo li hipotetičku protazu ili pitanje, našlo bi se više; tako bi se u primjeru: Je li će ko moj? Sastavi me s' njom! N. pj. I, 355. — rečenica sa *li* mogla shvatiti i kao hipotetička protaza pa iza „moj“ metnuti znak: ,. Isp. „Rad“ knj. 134. str. 51—53.

Osim svega toga pokazat će ova rasprava, kako sve vrste pitanjâ prate analogne vrste hipotetičkih rečenica, koje će nam najbolje i poslužiti za pravo razumijevanje pojedinih vrsta pitanja, što ne bi moglo biti, kad hipotetičke rečenice i pitanja ne bi bila u genetičkoj svezi.

7. Napokon nam tako biva jasan i odnošaj između direktnih i indirektnih pitanja. Obično se misli, da su indirektna pitanja postala od direktnih tako, da je poradi toga, što pitanje ne izriče onaj, koji doista pita, nego onaj, koji samo kazuje, da netko pita, pitanje postalo zavisno o glagolu, kojim se kazuje, da netko pita, te su se i lica u pitanju udesila onako, kao da pita onaj, koji samo kazuje, da netko pita (pomijeranje lica, Personenverschiebung). Tako se misli da je n. pr. Kad dođe u kuću, starac ga zapita, *je li namirio* konja i *jede li* konj travu. N. pr. 88. — postalo od: Kad dođe u kuću, starac ga zapita: „Jesi li namirio konja i jede li konj travu?“ tako, da je poradi toga, što pitanje ne izriče starac, nego pripovjedač, pitanje: „Jesi li namirio konja i jede li konj travu?“ postalo zavisno o glagolskom obliku „zapita“, te se 2. lice (Jesi li namirio konja?) promijenilo u 3., jer je to lice za pripovjedača 3. lice, a 3. je lice (Jede li konj travu?) ostalo nepromijenjeno, jer je to lice i za pripovjedača 3. lice. Ja se uopće ne mogu složiti s mišljenjem, da je indirektni govor postao od direktnoga (isp. „Rad“ knj. 142., str. 24. bilj.,

39. bilj., 65.), pa tako držim za krivo i mišljenje, da su indirektna pitanja postala od direktnih. Odlučni mi se čine ovi momenti:

a) Da su indirektna pitanja postala od direktnih, valjalo bi, da u indirektnima dolaze samo one upitne partikule, koje dolaze u direktnima. A kad tamo, u indirektnim se pitanjima u različnim jezicima upotrebljavaju partikule, kojima u direktnima nema ni traga, n. pr. grč. *ei*, lat. *si*, novosl. *če* i dr.

b) Ako ima jedna rečenica postati zavisna o drugoj, potrebno je bar to, da jednu i drugu rečenicu govori isto lice. A kod direktnoga pitanja govori pitanje drugo lice negoli rečenicu, o kojoj bi pitanje imalo postati zavisno; tako u navedenom primjeru iz N. pr. 88. rečenicu: „Starac ga zapita“ govori pripovjedač, a pitanje: „Jesi li namirio konja?“ imao bi govoriti starac. Pa kako će onda ovo pitanje postati zavisno o onoj rečenici?

c) Teškoću zadaje i ono, što se zove „pomijeranje lica“. Dok je pitanje direktno, naznačeno je posve jasno, tko pita (n. pr. Starac ga zapita: „Jesi li namirio konja?“), pa je teško dokučiti, zašto bi jezik pitanju oblik, koji jasno pokazuje, tko pita, išao mijenjati u oblik, koji ovu jasnoću može samo pomutiti, jer pošto su se lica pomjerala (Starac ga zapita, je li namirio konja), pitanje dobiva takav oblik, kao da pita onaj, koji govori, a opet valja misliti, da pita onaj, o kome on govori.

d) Moglo bi se reći, da se lica pomijeraju stoga, što onaj, koji govori, pitanje ne prikazuje kao pitanje onoga, o kome govori, nego kao svoje¹. Ali ne obazirući se na to, da mi se čini nemoguće, da bi pitanje, koje dolazi iza rečenice „Starac ga zapita“ (u navedenom primjeru), onaj, koji govori (pripovjedač), prikazivao kao svoje pitanje, imala bi se onda i indirektna pitanja izgovarati s upitnim tonom, što nikako ne biva. Ja bih pače rekao, da je to, što se indirektna pitanja ne izgovaraju s upitnim tonom,

¹ Tako doista misli Delbrück, Vgl. Synt. III, 438—439., koji za primjer iz II. A 188. kaže: Die Angleichung aber (sc. der ersten an die dritte Person) war möglich, weil (worauf Behagel hinweist, t. j. u svojoj knjizi „Gebrauch der Zeitformen“ str. 167.) der Erzähler sich in die Situation, von der er erzählt, derartig mit der Phantasie versetzt, dass er die Gefühle und Gedanken des Subjekts der Situation bis zu einem gewissen Grade zu seinen eigenen macht. Der Erzähler tritt in unserem Beispiele theilnehmend neben Achilleus und fragt sich: 'wird er nun das Schwert ziehen, oder wird er seinen Zorn bezwingen?' — A s Delbrückom se slaže Brugmann, Kurze vgl. Gramm. str. 671.

očit znak, da nijesu od direktnih ni postala, jer mislim, da upitnoga tona, kad bi već tu bio, ne bi bilo moglo opet nestati.

e) Po analogiji svega onoga, što se indirektni govor zove, imalo bi svako indirektno pitanje dolaziti od subjekta glavne rečenice, imao bi svagda pitati subjekt glavne rečenice. Tako doista i biva kod pitanja zavisnih o glagolima studendi, ali ne biva kod pitanja zavisnih o glagolima dicendi i sentiendi. Tako u primjeru iz N. prip. 88., koji je već češće spomenut, doista pita subjekt glavne rečenice t. j. starac, je li šura njegov namirio konja, ali u primjeru: Ali Bog zna, *jesam li* i toliko *zaslužio*. N. prip. 40. — ne pita Bog (koji zna), nego (koliko se o pitanju ovdje upće može govoriti) onaj, koji govori.

Sve spomenute teškoće iščezavaju jednim mahom, ako se pitanja shvate onako, kako je naprijed pokazano; i to:

ad a) Ako su pitanja upravo hipotetičke rečenice, koje su u osobitim prilikama postale sad direktna sad indirektna pitanja, onda ne smeta ništa, što u indirektnim pitanjima dolaze i takove upitne partikule, koje u direktnima ne dolaze, jer ona nijesu postala od ovih.

ad b) Ako su indirektna pitanja upravo hipotetičke rečenice, onda glavnu i podložnu rečenicu a priori govori isto lice.

ad c) Ako indirektna pitanja nijesu postala od direktnih, nego su jedna i druga posebne vrste hipotetičkih rečenica, onda o pomijeranju lica ne može biti ni govora, nego u svakoj su vrsti pitanjâ lica a priori udešena s gledišta onoga, koji pitanje govori. Tako n. pr. kod direktnoga pitanja: Starac ga zapita: „Jesi li namirio konja?“ pitanje govori starac, on i suponira ono, što se hipotetičkom rečenicom kazuje, a za nj je onaj, komu govori, drugo lice, pa zato u svojoj supoziciji i upotrebljava drugo lice. A kod indirektnoga pitanja: Starac ga zapita, je li namirio konja — pitanje govori isto lice kao i glavnu rečenicu, t. j. pripovjedač, on i suponira ono, što se hipotetičkom rečenicom kazuje (jer on kazuje kao svoju misao, da subjekt glavne rečenice za nečim teži, pa on kazuje kao svoju misao i to, do čega stoji ono, za čim subjekt glavne rečenice teži; ali budući da rečena težnja pripada subjektu glavne rečenice, čini se, da je i ono, čim se kazuje, do čega ona stoji, njegova misao), a za nj je ne samo starac, nego i onaj, komu starac govori, treće lice, pa zato u svojoj supoziciji i upotrebljava treće lice.

ad d) Sasvim je prirodno, da se samo direktna pitanja izgovaraju s upitnim tonom, jer osim onoga, što je u § 6. rečeno, da su naime samo direktna pitanja prepozitivne hipotetičke protaze, valja na um uzeti i to, da je upitni ton znak težnje za obaviješću, a ova težnja kod indirektnoga pitanja pripada subjektu glavne rečenice te se izriče glagolom glavne rečenice, a kod direktnoga pitanja pripada onomu, koji govori, te se ne može izreći ničim doli upitnim tonom.

ad e) Kod indirektnih pitanja zavisnih o glagolima studendi izriče se glagolom glavne rečenice težnja njegovu subjekta za obaviješću, pa stoga i pitanje može dolaziti samo od subjekta glavne rečenice, t. j. pitati može samo on; a kod indirektnih pitanja zavisnih o glagolima dicendi i sentiendi ne izriče se glagolom glavne rečenice nikakva težnja, pa stoga ni pitanje (koliko ga uopće ima) ne može dolaziti ni od koga nego od onoga, koji govori, t. j. pitati nema tko drugi nego on.

Iz svega se ovoga, mislim, jasno razabira, koje je mišljenje o postanju indirektnih pitanja ispravnije.

8. O težnji za obaviješću nadovezat ću još nekoliko napomena.

Kod direktnih pitanja težnja za obaviješću dolazi svagda od onoga, koji govori, on je i izriče, i to upitnim tonom, upravljena je svagda drugomu licu t. j. licu, s kojim on govori, ali može biti upravljena i njemu samomu, no onda se on dijeli na dva lica, jedno, koje pita, i jedno, koje se pita; n. pr. *Pišu li?*

Kod indirektnih pitanja, koja zavise o glagolima studendi, težnja za obaviješću dolazi od subjekta glavne rečenice, ali je izriče onaj, koji govori, i to samim tim, što upotrebljava glagol studendi, a upravljena nije nikomu; n. pr. Često gleda beže Radul-beže, često gleda u bijele dvore, *hoće li* mu kumče *donijeti*. N. pj. II, 449. Samo onda, ako je glagol glavne rečenice u 1. licu, dolazi težnja za obaviješću od onoga, koji govori i koji je i izriče (jer je on subjekt glavne rečenice); n. pr. Ma ću pitat' mile moje majke, *oće li* me majka *dati* za te. N. pj. I, 241. Ovaj nam primjer pokazuje, u kojem slučaju može težnja za obaviješću biti i upravljena komu. To biva samo onda, ako uz glagol „pitati“ ima objekt (kao u našem primjeru, gdje onaj, koji govori [Jelena djevojka], težnju za obaviješću upravlja svojoj majci). Od svih indirektnih pitanja zavisnih o glagolima studendi slažu se s direktnima najviše ona, koja zavise o glagolu „pitati“, ako je taj glagol u 1. licu, a objekt mu je lična zamjenica 2. lica, jer onda,

kao i kod direktnih pitanja, težnja dolazi od onoga, koji govori, on je i izriče, a upravljena je 2. licu; razlika je dakle samo u tom, što se kod direktnih pitanja težnja za obaviješću izriče upitnim tonom, a kod ovih indirektnih glagolom „pitati“; isp. n. pr. *Pišu li?* — Pitam (pitamo) te (vas), *pišu li*.

Osobit slučaj nastaje onda, ako glagol studendi, o kojem indirektno pitanje zavisi, dolazi u obliku, koji znači zahtijevanje (postulaciju) t. j. u imperativu, u prezentu sa *da* ili *neka* itd. I onda težnja za obaviješću dolazi od subjekta glavne rečenice, ali mu je nalaže onaj, koji govori, pa se lako može dogoditi, da on to čini stoga, što sam teži za istom obaviješću te hoće, da je onaj, komu težnju za njom nalaže, kad je steče, njemu priopći. Tako n. pr. ako Jovo kaže Jovani: Ti otidi starom plandovištu, pa pogledaj šehar Sarajevu, *planduju li* Sarajevske ovce, a za njima Sarajke đevojke, i *pletu li* ruse pletenice, i u njima zlatne madžarije (N. pj. herc. 219.) — čini to stoga, što sam želi to znati; a Jovana mu, kad vidi, da sve ono, za što on pita, doista biva, to i kaže. Tako ulazi u pitanje pored one, primarne težnje za obaviješću, koja dolazi od subjekta glavne rečenice, a izriče se glagolom studendi, nova, sekundarna težnja za istom obaviješću, koja dolazi od onoga, koji govori, izriče se tim, što glagol studendi dolazi u obliku, koji znači zahtijevanje, a upravljena je subjektu glavne rečenice. Ova sekundarna težnja za obaviješću pače često preotima mah nad primarnom, te ono, što se indirektnim pitanjem kazuje, ne pita toliko subjekt glavne rečenice, koliko onaj, koji govori.

Kod indirektnih pitanja, koja zavise o glagolima *dicendi* i *sentiendi*, primarne težnje za obaviješću uopće nema, jer ti glagoli ne znače nikakve težnje. Samo onda, ako oni dolaze u obliku, koji znači zahtijevanje, javlja se ona sekundarna težnja za obaviješću, koja je netom spomenuta. Direktnim se pitanjima takova o glagolu *dicendi* i *sentiendi* u obliku, koji znači zahtijevanje, zavisna pitanja najviše približavaju onda, ako zavise o glagolu *dicendi* u 2. licu, jer onda, kao i u direktnim pitanjima, (sekundarna) težnja za obaviješću dolazi od onoga, koji govori, on je i izriče, a upravljena je 2. licu; razlika je samo u tom, što se kod direktnih pitanja težnja za obaviješću izriče upitnim tonom, a kod ovih indirektnih oblikom glagolskim, koji znači zahtijevanje;

n. pr. Samo mi kaži, *hoću li naći* sve tri stvari, kako sam ti kazala, i *hoću li naći* braću okamenjenu. N. prip. 231.¹

9. Izjava drugoga lica, kojom se zadovoljava težnja za obaviješću, zove se odgovor. Odgovor je komplement pitanja. Pravim se pitanjem (bilo direktnim bilo indirektnim) može nazvati samo ono, na koje se očekuje odgovor. Ali bez težnje za obaviješću ne može se očekivati odgovor. Stoga ona indirektna pitanja, koja zavise o glagolima dicendi i sentiendi u obliku, koji znači tvrdnju, a priori nijesu nikakva pitanja, jer kod njih težnje za obaviješću (kao što smo vidjeli) uopće nema. Pa ni svaka težnja za obaviješću ne znači, da se očekuje odgovor, nego samo ona, koja je komu upravljena, osobito ako je upravljena 2. licu. A to biva prije svega kod direktnih pitanja, gdje onaj, koji govori, svoju upitnim tonom izrečenu težnju za obaviješću svagda upravlja 2. licu. Od indirektnih pitanja zavisnih o glagolskom obliku, koji znači tvrdnju, biva to jedino kod onih, koja zavise o glagolu „pitati“, osobito ako je taj glagol u 1. licu, a objekt mu je lična zamjenica 2. lica. Inače se kod indirektnih pitanja o očekivanju odgovora može govoriti samo onda, ako zavise o glagolskom obliku, koji znači zahtijevanje, osobito ako glagol dolazi u 2. licu toga oblika, a još više, ako je glagol sam još k tomu glagol dicendi. Ovakva su indirektna pitanja, kao i ona, koja zavise o glagolu „pitati“, najviše i dala povod krivomu mišljenju, da su indirektna pitanja postala od direktnih.

10. U ovoj raspravi hoću da pokažem, da su pitanja upravo hipotetičke rečenice; a u svojoj raspravi: Rečenice s konjunkcijama „ako, neka, li“ („Rad“ knj. 134.) u § 21. i 24. nastojao

¹ O glagolima dicendi i sentiendi može osim indirektnoga pitanja biti zavisna i deklarativna rečenica sa *da*, pa se pita, kakva je razlika između jednoga i drugoga slučaja. Kad bi se u primjeru iz N. prip. 40. Ali Bog zna, *jesam li* i toliko *zaslužio* — mjesto toga kazalo: „Bog zna, da sam i toliko zaslužio“, značilo bi to, da Bog apsolutno zna, da sam i toliko zaslužio. A kako primjer doista glasi, znači, da Bog, ako sam i toliko zaslužio, zna, da sam i toliko zaslužio, t. j. da samo u slučaju, ako sam i toliko zaslužio, Bog zna, da sam i toliko zaslužio. Razlika je dakle u tom, što se onda, kad o glagolu dicendi ili sentiendi zavisi deklarativna rečenica, ono, što se njom izriče, izriče apsolutno, a kad zavisi indirektno pitanje, izriče se ono, što se izriče deklarativnom rečenicom, kojoj je sadržaj naznačen u indirektnom pitanju, samo u slučaju ili uz uvjet, koji je kazano u indirektnom pitanju.

sam pokazati, da su i željne rečenice sa *da ako* i *neka* upravo hipotetičke rečenice, pa se samo od sebe nameće pitanje, kakav odnošaj postoji između (direktnih) pitanja i pomenutih željnih rečenica.

Rečenica n. pr. *Da ako* i meni kad *svane!* (N. posl.) — postala je od hipotetičke željna tako, da se ono, što se njom izriče (izvršenje radnje glagola „svanuti“), shvatilo kao uvjet postignuću nekoga cilja, za kojim valja težiti. Taj se cilj postiže samim ispunjenjem uvjeta t. j. samim izvršenjem radnje glagola „svanuti“. Stoga se i teži upravo za tim izvršenjem. A težnja je sama naznačena tim, što se hipotetička (željna) rečenica izriče s osobitim (željnim) tonom.

I rečenica n. pr. *Pišu li?* — postala je od hipotetičke upitna tako, da se ono, što se njom izriče (vršenje radnje glagola „pisati“ u sadašnjosti) shvatilo kao uvjet postignuću nekoga cilja, za kojim valja težiti. Ali taj se cilj ne postiže samim vršenjem radnje glagola „pisati“ u sadašnjosti. Pače za ciljem, koji bi se tim postizao, ne bi se ni moglo težiti, jer radnja se glagola „pisati“ u ono vrijeme, kad se govori, već vrši, ako se vrši, a težiti se može samo za nečim, što u vrijeme, kad se govori, još ne biva. Isto bi bilo, kad bi se kazalo: „Jesu li pisali?“, a isto bi bilo i onda, kad bi se kazalo: „Hoće li pisati?“, jer i glagolski oblik „pisat će“ pokazuje, da su onda, kad se govori, neki ljudi već gotovi pisati, ako su gotovi pisati (isp. „Rad“ knj. 134. str. 17. i d.). Drukčije bi bilo samo onda, kad bi se moglo reći: „Napišu li?“, ali to se ne može reći, a čut ćemo i, zašto se ne može reći. Cilj težnje onoga, koji pita, (kod pitanja: *Pišu li?*) nije dakle samo vršenje radnje glagola „pisati“ u sadašnjosti, nego obavijest o tom, da se radnja glagola „pisati“ vrši u sadašnjosti, ako se vrši. Za postignućem toga cilja, dakle za obaviješću, i teži onaj, koji pita, a težnja je njegova naznačena onim osobitim (upitnim) tonom, s kojim se hipotetička (upitna) rečenica izgovara. Postignuću toga cilja, dakle stečenju obavijesti, kazan je i uvjet hipotetičkom (upitnom) rečenicom. A čim je to naznačeno? Već tim, što oblik glagolski u hipotetičkoj (upitnoj) rečenici pokazuje, da se radnja glagolska vrši u sadašnjosti, ako se vrši, a težnja, koju naznačuje upitni ton, mora za cilj imati nešto, što pada u budućnost. A još je više to naznačeno jednim karakterističnim svojstvom onih hipotetičkih rečenica, u kojima se za uvjet uzima nešto, što onda, kad se govori, doista već biva ili ne biva, samo onaj, koji govori, ne

zna, da li biva ili ne biva, t. j. onih hipotetičkih rečenica, u kojima je glagol u prezentu (imperf. glagola), u preteritu ili u futuru. Zovimo ih realne. Njihov naime uvjet za onoga, koji govori, nije ispunjen sve dotle, doklegod on bilo kojim načinom ne dozna, da se radnja, koja je uzeta za uvjet, doista vrši (u ono vrijeme, koje oblik glagolski pokazuje). Uzmimo par primjera: Ako *misliš* Božij biti, čini dobro za života. N. pj. I, 137. — Ako mu konjic *oronu*, da Bog da, da mu prerone! I, 225. — Ako *ćeš* mi što *dati*, daj mi nemušti jezik. N. prip. 11. — Kod prvoga primjera uvjet za onoga, koji govori, nije ispunjen — ni onda, ako onaj, komu govori, doista misli Božij biti — sve dotle, doklegod se sâm ne uvjeri ili od onoga, komu govori, ne čuje t. j. doklegod uopće ne dozna ili dokle mu se god ne potvrdi, da onaj, komu govori, doista misli Božij biti. Isto vrijedi mutatis mutandis i za ostala dva navedena i za nebrojene druge slične primjere. A to dolazi otuda, što je taj moment uzet već u uvjet. Jer onaj, koji govori, dobro zna n. pr. kod prvoga od navedenih primjera, da onaj, komu govori, doista već misli ili ne misli Božij biti, samo ne zna, da li stoji (ili da li je istina) jedno ili drugo. Stoga ne stavlja kao uvjet samo vršenje radnje glagola „misлити“ u sadašnjosti, nego pozitivnost toga vršenja, kao da bi kazao: Ako stoji (ili ako je istina) to, da misliš Božij biti —, a taj se uvjet može ispuniti samo tim, da se makar kojim načinom pozitivnost vršenja radnje glagolske (t. j. da stoji to, da onaj, komu govori, misli B. b.) potvrdi (isp. § 6.). Drukčije je kod hipotetičkih rečenica s prezentom perfektivnoga glagola. Zovimo ih eventualne. U njima se za uvjet ne uzima pozitivnost (ili negativnost) izvršenja radnje glagolske, jer onaj, koji govori, ne može znati, hoće li uopće do toga doći, da se radnja glagolska izvrši ili ne izvrši, nego se za uvjet uzima samo izvršenje radnje glagolske, pa stoga za ispunjenje uvjeta nije ni potrebno, da se izvršenje radnje potvrdi. Ova razlika između realnih i eventualnih hipotetičkih rečenica očituje se najbolje tim, što kod realnih za ispunjenje uvjeta dostaje potvrda onoga, što se uzima za uvjet, a kod eventualnih ne dostaje. Tako n. pr. kod trećega od malo prije pomenuta tri primjera (Ako *ćeš* mi što *dati*, daj mi nesmušti jezik. N. prip. 11.) za ispunjenje uvjeta dostaje izjava onoga, komu se govori, da će dati nemušti jezik, ali kod primjera: Ak' *utoneš*, vadit ću te, ak' *izvadim*, ljubit ću te (N. pj. I, 363.) — ne dostaje za ispunjenje uvjeta izjava djevojčina, da će utonuti, t. j. ako djevojka i kaže, da će utonuti,

tim još nije nastalo vrijeme, za koje vrijedi apodoza: „vadić ću te“, nego treba da ona doista utone (isp. „Rad“ knj. 134. str. 17. i d.).

Budući da su i pitanja upravo realne hipotetičke rečenice, kao što pokazuju oblici glagolski, što se u njima upotrebljavaju, ne može se ni za njihov uvjet kazati, da je ispunjen, dokle god onaj, koji govori, ne dozna, da se radnja, koja je uzeta za uvjet, doista vrši. Po tom za ispunjenje njihova uvjeta ne dostaje, da se radnja, koja je uzeta za uvjet, doista vrši, nego je bitno potrebno još i to, da onaj, koji govori, o vršenju te radnje bude obaviješten. Tako u njima težnja za ciljem, koji se postiže ispunjenjem uvjeta, postaje težnjom za obaviješću o vršenju radnje, koja je uzeta za uvjet. Kod željnih pak rečenica, koje su upravo eventualne hipotetičke rečenice, za ispunjenje uvjeta dostaje samo vršenje radnje, koja je uzeta za uvjet.

Po onom, što je rečeno, uvjet postignuću cilja, za kojim se u pitanjima teži, cijepa se na dva uvjetna momenta: jedan je moment vršenje same radnje glagolske u vrijeme, koje pokazuje oblik glagolski, a drugi je moment obavijest o tom vršenju. Postignuću cilja, za kojim se teži, služi upravo drugi moment, pa stoga se težeći za postignućem cilja teži za ispunjenjem upravo drugoga momenta t. j. za obaviješću o vršenju radnje. Ali prvi je moment uvjet drugomu. Stoga pitanje: *Pišu li?* znači: Ako dobijem obavijest, da pišu, ako pišu, bit će postignut cilj, za kojim težim; ili: Ako pišu, težim za obaviješću, da pišu; ili (budući da se s pitanjem čovjek svagda nekome obraća, i to onomu, od koga očekuje obavijest): Ako pišu, kaži, da pišu! Ali izrečeno je samo ono, što znači „ako pišu“ s težnjom za postignućem cilja ili za ispunjenjem uvjeta. Sve drugo razumije se samo sobom.

Sada možemo točnije odgovoriti i na dva pitanja, koja se sama nameću. Prvo je pitanje: Ako su naše željne rečenice i upitne rečenice upravo hipotetičke rečenice (protaze), što im je apodoza? Željnoj je rečenici: *Da ako i meni kad svane!* — apodoza ono, čemu je njom kazan uvjet, a to je postignuće cilja, za kojim se teži, taj je pak, da svane; dakle (ne obazirući se na *da*): Ako i meni kad svane (protaza), bit će postignut cilj, za kojim težim (apodoza). I upitnoj je rečenici: *Pišu li?* — apodoza ono, čemu je njom kazan uvjet, a to je opet postignuće cilja, za kojim se teži, taj je pak, da se dobije obavijest, da se radnja glagola „pisati“ vrši u sadašnjosti, ako se vrši; dakle: Ako dobijem obavijest,

da pišu, ako pišu (protaza), bit će postignut cilj, za kojim težim (apodoza) — ili točnije: (U slučaju) ako pišu, ako dobijem obavijest, da pišu (protaza), bit će postignut cilj, za kojim težim (apodoza). Ali budući da je izrečeno samo ono, što „(u slučaju) ako pišu“ znači, bit će bolje, da se i ono, što znači rečenica: „ako dobijem obavijest“, pribroji apodozi, dakle ovako: (U slučaju) ako pišu (protaza), ako dobijem obavijest, da pišu, bit će postignut cilj, za kojim težim (apodoza); ili slobodnije i jasnije: Ako pišu (protaza), težim za obaviješću (= kaži!), da pišu (apodoza).

Drugo je pitanje: Zašto apodoza ni kod željnih rečenica ni kod pitanja nije izrečena? U željnim rečenicama nije izrečena, jer je ona postignuće cilja, za kojim se teži i kojemu je hipotetičkom (željnom) rečenicom kazan uvjet, t. j. da se izvrši radnja glagola, koji je u hipotetičkoj rečenici, a taj je cilj ispunjenjem uvjeta eo ipso postignut, pa je onda dosta, da se izreče, što mu je uvjet i (željnim tonom) da se za ispunjenjem toga uvjeta teži. A u upitnim rečenicama apodoza nije izrečena opet zato, što je ona postignuće cilja, za kojim se teži i kojemu je hipotetičkom (upitnom) rečenicom kazan uvjet, t. j. da se steče obavijest, da se radnja glagola, koji je u hipotetičkoj rečenici, vrši u vrijeme, koje mu oblik pokazuje, ako se vrši, — a taj je cilj ispunjenjem uvjeta t. j. stečenjem obavijesti. da se ta radnja u to vrijeme doista vrši, ako se vrši, eo ipso postignut, pa je dosta, da se izreče, što mu je uvjet — koji je svagda takav, da se može ispuniti samo stečenjem rečene obavijesti — i (upitnim tonom) da se za ispunjenjem toga uvjeta teži.

Razumije se samo sobom, da ono, što je ovdje rečeno o apodozi i o tom, zašto ona nije izrečena, vrijedi i za indirektna pitanja, koliko uopće za njih može vrijediti (isp. § 3.). Tako je u primjeru iz N. pj. II, 449. navedenu u § 3. težnja izrečena glagolom „gledati“, cilj joj je ispunjenje uvjeta kazana hipotetičkom rečenicom „hoće li mu kumče donijeti“, t. j. obavijest, da će mu kumče donijeti, ako će mu ga donijeti, a obavijest, za kojom se teži gledanjem, stječe se viđenjem. Dakle: Radul-beg gleda, — hoće li mu kumče donijeti (protaza), da vidi, da će mu ga donijeti (apodoza).

Rečene željne rečenice i (direktna) pitanja slažu se dakle a) u tom, što su jedne i druge hipotetičke rečenice (protaze); b) što se kod jednih i drugih za nečim teži; c) što je kod jednih i drugih formalni izraz toj težnji osobiti ton, s kojim se jedne i druge re-

čenicice izgovaraju; d) što je kod jednih i drugih cilj toj težnji ispunjenje uvjeta izrečena u hipotetičkoj prolazi. — A razlika je između njih a) u tom, što su željne rečenice eventualne, a pitanja realne hipotetičke rečenice; b) što se kod jednih i drugih ispunjenje uvjeta, koje je cilj težnji, različnim načinom postiže: kod željnih rečenica samim vršenjem radnje glagolske, a kod pitanja obaviješću, da se radnja glagolska doista vrši u vrijeme, koje pokazuje oblik glagolski, ako se vrši; c) što se kod željnih rečenica teži za samim vršenjem radnje glagolske, a kod pitanja za obaviješću o vršenju njezinu; stoga se onaj, koji govori, kod željnih rečenica obično ne obraća nikomu, a kod pitanjâ obraća se onomu, od koga očekuje obavijest; d) budući da kod željnih rečenica za ispunjenje uvjeta ili za postignuće cilja, za kojim se teži, dostaje, da se vrši radnja izrečena glagolom u hipotetičkoj (željnoj) rečenici, težnja je kod željnih rečenica apsolutna t. j. Da *ako* i meni kad *svane!* — znači: Težim za tim, da i meni kad svane; ali kod upitnih rečenica za ispunjenje uvjeta ili za postignuće cilja, za kojim se teži, ne dostaje, da se vrši radnja izrečena glagolom u hipotetičkoj (upitnoj) rečenici, nego je potrebna još i obavijest, da se ta radnja doista vrši, koja i jest pravi cilj težnji, ona pak stoji do toga, da li se ta radnja doista vrši; stoga težnja kod upitnih rečenica nije apsolutna, nego joj je uvjet vršenje te radnje, t. j. *Pišu li?* — znači: Ako pišu, težim za obaviješću (= kaži!), da pišu; e) različnomu cilju težnje odgovara i različan ton: željne se rečenice izgovaraju sa željnim, a pitanja s upitnim tonom; jednemu je i drugomu doduše isti izvor (isp. § 6.), ali je prema različnomu psihičkomu stanju onoga, koji govori, svaki od njih različno udešen i stiliziran; f) prema tomu, što su željne rečenice eventualne, a pitanja realne hipotetičke rečenice, upotrebljavaju se u željnim rečenicama isti oblici glagolski kao u eventualnim hipotetičkim rečenicama, a u pitanjima isti kao u realnim hipotetičkim rečenicama, dakle u željnim rečenicama samo prezent (perfektivnoga glagola) i kondicional, a u pitanjima sva vremena, koja se upotrebljavaju u samostalnim rečenicama (dakle ne prezent perfektivnoga glagola), i kondicional (ali se taj kondicional od onoga, koji dolazi u željnim rečenicama, razlikuje po tom, što je preterit futura, a onaj je preterit perfektivnoga prezenta; isp. „Rad“ knj. 134. str. 60. i d.).

Uza sve ove razlike naše željne i upitne rečenice po onom, što je razloženo, jasno pokazuju, da im je izvor zajednički, pače da

su u biću svom identične. Pitanja se mogu označiti upravo kao želje, kojima se želi obavijest, da se neka radnja vrši, ako se vrši. Može se reći, da sve razlike između jednih i drugih rečenica potječu samo otuda, što su željne rečenice eventualne, a pitanja realne hipotetičke rečenice. A zajednički nam izvor njihov tumači i to, da se pitanjima mogu kazivati i želje (isp. § 27. i 28.).

11. Sada evo primjerâ i za direktna pitanja. Iz golemoga broja izabrat ću ih tako, da budu u njima zastupani svi glavni tipovi.

Kad si poljem, l'jepa Mare, bosilje sijala, — *jesi l' taj dan, l'jepa Mare, mnogo trudna biia?* N. pj. I, 40. — Oj orlovi, orlovi! *Letiste li visoko? Gledaste li široko?* etc. I, 43. — Oj svatovi, draga braćo! *jeste li zdravi? Idete li svi zajedno gorom zelenom?* etc. I, 43. — *Je l' kolika, vojno le! ta devojka?* I, 49. — Lepa Maro, *je l' ti žao majke?* I, 50. — Ah, mili Bože i dragi! *Ima l' što šire od mora? Ima l' što duže od polja?* etc. I, 196. — Oj Marija, draga dušo moja! *Je li tebi mila moja duša? Je l' ti tvrda* moja desna ruka? I, 197. — Oj đevojko, *imaš li dragoga?* Imala sam brata i dragoga, pak sam oba na vojsku spremila. *Jesi l' rada, da ti koji dođe? Ja sam rada, da mi oba dođu.* I, 217—218. — Snaho naša, dilber Sofijano! *Jesi l' lasna, hoćeš preboljeti?* I, 285. — Oj dorate grive pozlaćene! *Je li ti se gospodar ženio?* I, 299. — Oj devojko, dušo moja! *Što ti veli majka tvoja? Oće l' tebe meni dati, i meneka zetom zvati?* I, 315. — Oj devojko, plava peruniko! *Jesi l' moga konja napojila?* I, 323. — Čubar bilje, *beru l' te đevojke?* I, 368. — *Jesi l', Maro, ubelila platno?* I, 382. — Draga moja, *jesi l' se udala?* I, 408. — Oj devojko, dušo moja! *Oćeš li mi ljuba biti?* I, 434. — Božja pomoć, Kopčića robinjo! *Je li dobra bjelica šenica? Je li kakva Kopčića kaduna?* I, 457. — Sunce žarko, *imadeš li majku? Čeka li te na večeru majka?* I, 460. — *Jes' li zdravo. Omere đevere? Jes' li zdravo, jesi li veselo?* I, 466. — Buzdovane šestoperni! *Je li majci što prostrto?* I, 491. — Bogom sestro, zv'jezdo prehodnice! *Prehodiš li s istok' do zapada? Dolaziš li nad Ercegovinu, i vidiš li Ercega Stjepana?* I, 554. — Zaovice, Zećir-begovice! *Živ ti vojno, i ne željela ga! Jesi l' bratu vezen jagluk dala?* I, 562. — Tako ti Boga, mlad bane! *Ima li gdegod devojka, koja je na me prikladna?* I, 588. — Stari svate i venčani kume! *Je li prosto, malo da poslušam, što će dvoje dece govoriti?* I, 608. — *Je l' ti,*

dušo, zemlja *dotešćala*? II, 26. — O kamo te, moj Jovane sine! *Hoćeš li se odricat'* od majke? II, 27. — O moj babo, od Budima kralje! *Dade l' care za mene devojkju*? II, 56. — No *je l'*, braćo, Božja vjera *tvrd*a, da nijedan ljubi ne dokaže —? II, 118. — *Mogu l' biti* voljan na besjedi, da ja uzmem sestru Kandosiju —? II, 130. — *Je l' slobodno*, care gospodine, da ja idem na mejdan u polje? II, 144. — Car čestiti, dobro si došao! *Jesi l' lepa lova ulovio*? II, 156. — Dobro došli, moja đeco draga! *Jesu l' zdravo* Srbliji vitezovi, i čestiti carevi i kralji? II, 192. — Jagnje moje, Rade neimare! *Gradiš li* mi Ravanicu crkvu? *Jesi li* joj temelj *postavio*? II, 207. — Ropče moje, zmijo od Turaka! *Đe propade* u tamnici mojoj! *Mož' li s'*, robe, junak *otkupiti*? II, 274. — Pobratime, Kosančić-Ivane! *Jesi l' Tursku uvodio* vojsku? *Je li mlogo* vojske u Turaka? *Možemo li* s Turci bojak *biti*? *Možemo li* Turke *pridobiti*? II, 312. — O moj sine, Kraljeviću Marko! *Jesi l' mene mirno putovao*? *Jesi l' mene snahu isprosio*? II, 332. — Moj posinko, Kraljeviću Marko! *Jesu li* ti rane od samrti? II, 368. — *Jesi l' đegođ u životu*, Marko? II, 403. — *Možeš li se*, Marko, *pouzdati*, da otiđeš u primorje ravno, da pogubiš Musu kesedžiju? Dat ću blaga, koliko ti drago. II, 403. — Oj Boga ti, Novače kovaču! *Jesi l' ikad bolju sakovao*? II, 406. — *Je li* Marko kod bijela dvora? *Ima l' Marko dosta uzavnicu*? II, 412. — No *jesu l'* nam naše stare sluge? *Je li* đegođ Srbe Radosave? *Je li* š njime Pijanica Đuro? *Služi l'* jošte Grčiću Manojlo? II, 448. — Moj sestriću, Jovan-kapetane! *Jesu l' tvoje rane za vidanje* —? II, 563. — Kada odeš Stojnu Bijogradu, *bojiš li se još* koga do Boga? *Bojiš li se* dva Jakšića mlada? II, 587. — Tako t' Boga, Budimski trgovče! *Jesi li* baš mestom iz Budima? Da li znadeš Budimlju Jovu? *Je li zdravo, je l' se oženio*? II, 640. — *Holi* mi se, Savo, *poturčiti*, da te stavim veljega vezira? III, 69. — Dokle si mi, Mujo, prolazio? *Jesi l' išo* do Janjoka moga? III, 100. — Već *jesi li*, bolan, vjere tvrde, da ćeš mene uzet' za ljubovcu, da izbavim tebe iz tavnice? III, 123. — Pobratime, Boičić Alija! *Jesi l' bio skoro* u primorju, u primorju, u vlaškom Kotaru? etc. III, 147. — Ko će staru zapitati majku: *Jesi li se umorila*, majko? III, 172. — Oj Boga ti, ostarjela bako! *Jesu l'* ovo dvori Ivanovi? III, 203. — *Je li* doma Ivo kapetane? III, 203. — O moj zete, Jovan-barjaktare! *Jesi li* mi mirno *osvanuo*? *Je l'* ti u ćud moja Anđa seka? III, 206. — Moreš li mi, dragi pobratime, *moreš li* mi rane *preboljeti*, da ti tražim lagane hećime,

da ti gradim mekane meleme? III, 226. — *Hoćeš li* je mene *pokloniti*, neka bude mlada aginica? III, 245. — O devojko, sestro Stojanova! *Jesu l' tebe obični* svatovi? *Je l' ti mio* mladi *đuvegija*? *Jesu li ti mila* dva *đevera*? III, 267. — *Jesi l' svikla*, sestro Stojanova, kad je vedro i kad grije sunce, *hoće l'* polje magla *popanuti*? III, 268. — O delijo, Omer-čelebija! *Raste li* ti u polju pšenica, kao moja kosa pod kalpakom? *Rastu li* ti u bašči jabuke, kao moje u njedrima dojke? III, 297. — Što si mi se, sine, umorio? *Jesu l' zdravo* ovce i čobani? III, 334. — Pobratime, Sava od Posavlja! *Zelene l' se* lugovi posavski? *Kukaju li* sinje kukavice? etc. III, 373. — *Jeste li* vi dobro *upantili*, i *uznali* i očim' *videli*, — tko najviše ćete dovodaše —? III, 376. — Kakovi je bio tucak junak? *Je li* vama *štogod* *govorio*? III, 407. — Bolan sužnju, Mićo Anđelijću! *Mož li* mene otkup *sastaviti*, što ću, sine, za tebe iskati? III, 412. — Sejo moja, Ljubovića kado! *Jesi li se* gostima *nadala*? *Jesi l'* bratu večeru *spravila*? III, 438. — Čedo moje, Milić-barjaktare! *Đe* su svati, *đe* ti je devojka? *Vodiš li* mi zamjenicu, sine, koja će me jutrom zamjeniti —? III, 522. — *Igraju li* konji pod momcima? *Vijaju l'* se na alaj' barjaci? etc. III, 562. — *Je li* Zano *hara'* Korjenice, kako se je u grad zafalio? *Je li* dosta roblja *zarobio*? IV, 7. — *Je l' istina*, pope Crnogorče! da ćeš dati, što si govorio? IV, 13. — *Morete li*, braćo, *poznavati* ono pseto, što kasa uz polje? IV, 105. — *Je li testir*, lijepe devojke! *Je li* testir u kolo igrati? IV, 157. — O Kuline, dragi pobratime! Što ću ti se nešto zamoliti, *hoćeš li* me, pobro, *poslušati*? IV, 198. — Ja dva vrana, dva po Bogu brata! *Jeste l'* skoro od donje krajine, od Mišara polja širokoga a od Šapca grada bijeloga? *Jeste l' vid'li* mlogu Tursku vojsku oko Šapca grada bijeloga i u vojsci Turske poglavice? etc. IV, 204. — More vlašē! iz koje si na'je? Kako li se zoveš po imenu? *Imadeš li* ostarjelu majku? *Jesi li se*, more, *oženio*? IV, 233. — Oj Boga vi, dva vrana gavrana! Odakle ste jutros polećeli? Da nijeste od zemlje Srbije? Ne znate li za mog gospodara, u Srbiji pašu Čaja-pašu? *Je l' sišao* zemlji Srbadiji? *Je li* paša zemlju *osvojio*, i zadosta roblja *narobio*? IV, 342. — Mladi kneže od Morače donje! *Umiješ li* mene pravo *kazat'* a za Minu, moga gospodara, i Stefana, njegovoga sina, je li njina poginula vojska? IV, 379. — A Novica moja uzdanice! *Mogu li se pouzdati* u te, da ubiješ Čengijć-Smail-agu, i njegovu da izgubiš glavu? IV, 486. — *Jes' li* jutros rano *uranila*? *Jesi li se* s Jovom

izgrčila? Je l' Jovan beg zdravo i veselo? N. pj. herc. 47. — Kažuj pravo, tako bio zdravo! Je li kako večerati samu? ib. 106. — Snaho moja, zelena livado! — Je l' ti dobro u matere bilo? ib. 113. — Jesi l', Jovo, sagradio dvore? ib. 127. — Jesu li ti rane od prebola? ib. 137. — Nevo naša, divno dobro naše! Oli nama preboljeti brzo, po našem b'jelu dvoru šetat'? Oli nam se zvati nevjestica? ib. 145. — Stan', postani, šarengaća mlada! Je l' ti zima bosoj po snijegu? ib. 156. — Božja pomoć, dva mnrara mlada! Da m' cdovud' ne prođe đevojka? i provede l' konja i sokola? ib. 172. — O Bogu ti, robe dragokupe! Koga li si soja i plemena? Imadeš li ikoga od roda? ib. 180. — Draga moja, jesi li zaspala? Jesi l' mene mjesto ostavila? ib. 204. — Hoćeš li me zvati na veselje? Divne ću ti dare donijeti. ib. 223. — Ljubiš li koga do mene? ib. 263. — Moj dilbere, grozno ću te plakati, moje suze po tvom grlu padati; hoćeš li mi ti za suze hajati? ib. 274. — Hoćeš li mi dati ovu svoju kćer, da se ženim njome? N. prip. 4. — Prođe li ovuda taki i taki čoek? ib. 5. — Šta je? jesu li dolazile? ib. 17. — Imаш li, majko, kakav znak od mojih sestara da ponese: ako da Bog te ih nađem, da bi mi verovale, da sam im brat? ib. 28. — Jesi li štogod naučio? ib. 37. — Možemo li noćiti ovde? ib. 63. — Šta je, brate, za Boga! Jesi li pitao Usuda? ib. 78. — Jesi li došao i ti, da me prosiš za ženu? ib. 101. — Jesi li ti moju kolebu počistila i moju vatru naložila? ib. 142. — Dobar večer, ima li ko tamo? ib. 148. — Hoćeš li nas pustiti u kuću? ib. 148. — Ima li koji junak među nama, da se vrati natrag, da vidi, kako je sad u onoj crkvi? ib. 172. — Kad ti misliš naš drug da budeš, hoćeš li ti ljude jesti, i s nama u četu ići? ib. 190. — A jeste li i vi štogod učinili do sad? ib. 192. — Jesi li ti sve to čudo u ovome gradu počinio, divove isjekao i šćer moju od smrti sačuvao? ib. 193. — Gospodo! je li moguće, da ja toga čovjeka od smrti otkupim, i da platim, što je dužan? ib. 218. — Oli mi dati malo vode, da pijem? ib. 296. — Vjerujete li, da ja mogu to učiniti? (Πιστεύετε ἔτι δύνανται τοῦτο ποιῆσαι;) Mat. 9, 28. — I zapitaše ga govoreći: Valja li u subotu liječiti? (Εἰ ἐξῆστι τοῖς σάββατον θεραπεύειν;) Mat. 12, 10. — A sluge rekoše mu: Hoćeš li dakle, da idemo, da ga počupamo? (Θέλεις οὖν ἀπελθόντες συλλέξωμεν αὐτά;) Mat. 13, 28. — Može li čovjek pustiti ženu svoju za svaku krivicu? (Εἰ ἐξῆστιν ἀνδρώπῳ ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν;) Mat. 19, 3. — I doznavši kapetana zapita ga: Je li davno umr'o? (Ἐπηρώτησεν αὐτὸν εἰ πάλαι

ἀπέθανεν) Mark. 15, 44. — I odgovarajući Isus reče zakonicima i farisejima govoreći: *Je li slobodno* u subotu iscejeljivati? (Εἰ ἔξεστιν τῷ σαββάτῳ θεραπεύειν;) Luk. 14, 3. — I dok oni još ne vjerovali od radosti i čuđahu se, reče im: *Imate li* ovdje što za jelo? (Ἐχετε τι βρώσιμον ἐνθάδε;) Luk. 24, 41. — I zapitaše ga: Ko si dakle? *Jesi li Ilija?* I reče: Nijesam. *Jesi li prorok?* I odgovori: Nijesam. (Ἡλίας εἶ σύ; — Ὁ προφήτης εἶ σύ;) Jov. 1, 21. — Kad vidje Isus ovoga, gdje leži, i razumje, da je već odavno bolestan, reče mu: *Hoćeš li*, da budeš zdrav? (Θέλεις ὑγίης γενέσθαι;) Jov. 5, 6. — I zapitaše ih govoreći: *Je li* ovo vaš sin, za koga vi govorite, da se rodi slijep? (Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν, ὃν ὑμεῖς λέγετε ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη;) Jov. 9, 19. — A u vas je običaj, da vam jednoga pustim na pashu, *hoćete li* dakle, da vam pustim cara Judejskoga? (Βούλεσθε οὖν ὑμῖν ἀπολύσω τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων;) Jov. 18, 39. — A kad objedovaše, reče Isus Simonu Petru: Simone Jonin! *ljubiš li* me većma nego ovi? (Ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων;) Jov. 21, 15. — A oni onda, koji zajedno bijahu, pitahu ga govoreći: Gospode! *hoćeš li* sad *načiniti* carstvo Izrailjevo? (Εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραήλ;) Djela ap. 1, 6. — A Filip pritrčavši ču ga, gdje čita proroka Isaiju, i reče: A *razumiješ li*, što čitaš? (Ἀρχῆς γινώσκεις, ἃ ἀναγινώσκεις;) Djela ap. 8, 30. — Pa ga uzeše i odvedoše na Areopag govoreći: *Možemo li razumjeti*, kakva je ta nova nauka, što ti kazuješ? (Δυνάμεθα γινῶναι, τίς ἡ καινὴ αὕτη ἢ διδασχία;) Djela ap. 17, 19. — Reče im: *Jeste li primili* Duha svetoga, kad ste vjerovali? (Εἰ πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες;) Djela ap. 19, 2. — *Vjeruješ li*, care Agripa, prorocima? (Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς προφήταις;) Djela ap. 26, 27.

Isp. Akad. rj. VI, 30.^b

12. Ima mnogo primjera, koji su formalno sasvim nalik na navedene, ali se opet od njih bitno razlikuju, jer u njima nema pravih pitanja, a to se vidi po tom, što se rečenica sa *li* ponajviše ne izgovara s upitnim tonom niti se očekuje na nju odgovor. Ali opet ovakove rečenice veoma lako dobivaju upitni ton te prelaze među prava pitanja, tako da je kadšto teško odlučiti, je li rečenica sa *li* pravo pitanje ili nije. Vuk često i uz takove rečenice sa *li*, za koje je sva prilika, da nijesu prava pitanja, meće znak pitanja, ali ga često i ne meće (bez prave dosljednosti), kao što će se vidjeti iz primjerâ, koje ću niže navesti, gdje ću uza svaki primjer metnuti Vukovu interpunkciju. Razlog se svemu tomu

može tražiti u formalnoj sličnosti rečenica sa *li*, o kojima se radi, s pravim pitanjima. Ali u formalnoj se sličnosti ogleda i unutrašnja srodnost. U § je 5. pokazano, kako su od aseverativnih rečenica postale hipotetičke rečenice i samostalne supozicije. Dok su prava pitanja sa *li* upravo hipotetičke rečenice, rečenice su sa *li*, o kojima se ovdje radi, neke upravo aseverativne rečenice, a druge (kojih je najviše) upravo samostalne supozicije. Da bih za njih imao poseban naziv, ja ću ih poradi velike njihove srodnosti s pitanjima zvati polupitanjima, a podijelit ću ih na dva skupa prema tome, jesu li upravo aseverativne rečenice ili samostalne supozicije.

13. I) Za aseverativne držim prije svega rečenice s glagolima dicendi (ili drugim sličnima); n. pr. *Jesam li ti besedila*, sine, da će tebe darivati Mujo! N. pj. I, 547. — *Jesam li ti, bolan, govorila*, da ne činiš u nedelju kavge? II, 409. — *Jesam li te svagda sjetovala*, da svakije ne naimaš sluga? II, 459. — *Jesam li ti kazala*, sinko, da će tebi ona puška doći glave kao i ocu tvome. N. prip. 66. — Za što tako učini? *jesam li ti kazao*, da ne otvoriš devetu sobu? ib. 196.

U svima je primjerima glagol u 1. licu sing. perfekta. Kod dva primjera (N. prip. 66. i 196.) vidi se iz same one narodne pripovijetke, iz koje je primjer, da je onaj, koji veli, da je nešto kazao, to doista učinio. Kod ostala tri primjera ne vidi se to iz one narodne pjesme, iz koje je primjer, ali se može misliti, da je onaj, koji veli, da je nešto kazao, to učinio izvan pjesme. Kod primjera iz N. pj. II, 459. to se i potvrđuje adverbom „svagda“. A kod primjera iz N. pj. I, 547. može se uzeti, da je majka Ljutice Bogdana tim, što mu je govorila: „Idi, sine, Ljutica Bogdane, te polazi sestricu Jelicu“ (N. pj. I, 541.) — mislila, da će ga Bošnjanin Mujo, koji mu je sestru odveo, darivati. U svakom pak slučaju onaj, koji govori, nimalo ne sumnja, da je doista kazao ono, što veli da je kazao. O pravom pitanju dakle ne može biti ni govora, nego valja uzeti, da onaj, koji govori, hoće da konstatira, da je onomu, kome govori, nešto kazao. A to čini tako, da rečenici s glagolom dicendi daje oblik aseverativne rečenice sa *li*. Tako n. pr. *Jesam li ti kazao* — znači: Doista sam ti kazao. Moglo bi se također reći, da aseverativna rečenica: *Jesam li ti kazao* — ima gotovo isto značenje kao negativno admirativno pitanje: *Nijesam li ti kazao?* (isp. § 25.).

Osim rečenih primjera s glagolima dicendi držim da idu ovamo još i ovi primjeri: *Jeste l' mi se, brate, zatjecali*, kad ste mene mladu udavali, da ćete me često pohoditi: u godini svakoga mjeseca, u mjesecu svake nedeljice? Evo danas tri godine dana nijeste me jošte pohodili! N. pj. II, 40. — *Je li* bojak tri bijela dana? *Je li* ovo vatra bez prestanka? Ništa Turci uzmaknuti ne će, već se bliže prikućuju gradu. IV, 246. — Vi spavate, za to i ne znate. *Je li* vama od Boga grijota, a od ljudi pokor i sramota? Će je vaša vala i junaštvo? Što činite? Jer se ne bijete? IV, 263. — *Zato li se vi varate*, što ne znate pisma ni sile Božije? (Ὁὐ διὰ τοῦτο πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ;) Mark. 12, 24.¹ — A Isus razumje, da šćadijahu da ga zapitaju, pa im reče: *Zato li se zapitujete* među sobom, što rekoh: još malo i ne ćete me vidjeti? (Περὶ τούτου ζητεῖτε μετ' ἀλλήλων, ὅτι εἰπὼν Μικρόν κ. τ. λ.) Jov. 16, 19.

14. II) Za samostalne supozicije držim mnoge rečenice sa *li*, u kojima dolaze glagoli *vidjeti*, *čuti*, *znati* u 2. licu sing. ili plur., a osim toga još neke druge.

Što se primjerâ s rečenim glagolima tiče, u njima se rečenicom sa *li* izriče, da onaj, koji govori, doduše drži, ali ne zna posve pouzdano, da subjekt nešto vidi ili čuje ili zna. Primjeri su veoma obilni, a to je i posve prirodno, jer kad se god komu u lice hoće da kaže, da nešto vidi ili čuje ili zna, tvrdnja nigda ne može biti posve pouzdana; posve pouzdanò mogao bi to tvrditi samo onaj, za koga se to hoće da kaže. Drugi može to samo nagađati. A to i čini u obliku samostalne supozicije izjavljujući, da misao svoju o tom, da netko nešto vidi ili čuje ili zna, samo prihvaća. Stoga *vidiš li, čuješ li, znaš li* (*vidite li, čujete li, znate li*) znači: jamačno ili zacijelo ili možda vidiš, — čuješ, — znaš itd. prema stepenu pouzdanja, s kojim govornik drži da netko nešto vidi ili čuje ili zna (isp. § 5.). Može se reći, da što je to pouzdanje manje (*li* = možda), to je govorniku potrebija obavijest o tom, vrši li se doista radnja glagolska ili ne, pa je to prije i traži i to prije rečenica sa *li* postaje podložna supozicija t. j. pravo pitanje; a što je to pouzdanje veće (*li* = jamačno, zacijelo), to je govorniku manje potrebna rečena obavijest, pa je to manje

¹ Ovaj primjer i onaj, koji za njim dolazi, mogao bi pripadati i među primjere, o kojima se govori u § 20. e). Ja ga mećem ovamo poradi oblika grčkoga originala (negativno admirativno pitanje), a poradi sličnosti s njim i onaj iz Jov. 16, 19.

i traži i to prije rečenica sa *li* postaje samostalna supozicija t. j. polupitanje. Da bi se jasnije vidjela razlika između pravih pitanja i polupitanja, navest ću kod glagolâ *vidjeti* i *znati* najprije pod a) nekoliko primjera za prava pitanja (koji naprijed u § 11. nijesu navedeni), a onda istom pod b) primjere za polupitanja i kod svakoga glagola kazati o njima, što treba da se kaže (kod glagola *čuti* nemam pouzdanih primjera za prava pitanja; stoga će se navesti samo primjeri za polupitanja).

15. A) Rečenice s glagolom *vidjeti*.

a) Prava pitanja: Kud nam pođe đuveglija, *vide li* ga ko? N. pj. I, 71. — Oj devojko, dušo moja! *Jesi l' vid'la* konja moga? I, 276. — Oj meseče, moj noćni putniče! Ti prelaziš sela i gradove, *jesi l' vid'o* gde moju sirotu? I, 573. — Slugo moja, Todore vezire! *Vide li* mi Roksandu devojku? *Vide li* je i prstenova li? II, 134. — Oj Boga vam, dva vrana gavrana! Otkuda ste jutros polećeli? Nijeste li od polja Kosova? *Videste li* dvije silne vojske? II, 293. — Oj Boga ti, Zlatija devojko! Da ti vidiš Janković-Stojana, bi l' ga mogla po čemu poznati? *Jesi li* ga kad *vid'la* očima? III, 139. — A bora ti, mlada seratlijo! Otkud ideš tako iz daleka? Nijesi li od Lijevna grada? Ja *vide li* svate Smiljanica? III, 481. — Bogom braćo, dvije tice vrane! — Čije ste se krvi napojili? Odakle ste skoro polećeli? Nijeste li od donje krajine, od Ozije ispod Moskovije? *Jeste l' vid'li* mlogu Tursku vojsku? *Jeste l' vid'li* Bećir-pašu moga i njegova brata Hasan-bega etc. III, 562. — O danice, po Bogu sestrice! *Jesi l' davno* iznad Carigrada? *Vide li* mi Vladislavu sina? N. pj. here. 33. — Čuješ li me, Marko kapetane! *Jesi l' davno* iz Senja bijela? *Jesi l' vid'o* Iva gospodara? ib. 138. — O Marijo, sestro moja! *Vide li* mi đe Isusa, premiloga sina moga? ib. 330. — Pa onda sazove sve tice te ih zapita: „*Jeste li* kad koja *videle* taki i taki grad? N. prip. 239.

b) Polupitanje nastaje onda, kad onaj, koji govori, doduše drži, da onaj, kome govori, nešto vidi, ali opet ne može to njemu u lice pouzdano tvrditi. Ipak misli, da će ga i u slučaju, ako ne vidi, tim potaknuti na to, da pogleda (isp. niže navedeni primjer iz N. pj. II, 588.). Tako *vidiš li* (*vidite li*) dobiva gotovo isto značenje kao imperativ „*vidi!* (*vidite!*)“ ili „*pogledaj!* (*pogledajte!*)“. Moglo bi se također reći, da *vidiš li* znači „jamačno vidiš; ako li ne vidiš, pogledaj!“ Često se taj imperativ i upotrebljava posve onako kao *vidiš li* (*vidite li*); n. pr. *Vidite* me očicama, a čujte me ušicama, darujte me ručicama. N. pj. I, 140.

(isp. Vidite l' me, braćo moja! Vidite l' me očicama? Čujete l' me ušicama? N. pj. I, 143. — Nu *vidite*, moja braćo drago! Eno Labud ludoga Jovana, đe mu pusti u planinu višti. II, 34. — Vidite li, moje sestrenice! Ja *vidite* oke sokolove, ovake su oke u Sekule. II, 511. — *Vidi* brate od oca i majke! kako sestru Turci namučiše! IV, 101.

U polupitanjima dolazi glagol *vidjeti* svagda u 2. licu prezenta, a uza se može imati:

α) nominalan objekt; n. pr. Slatki brato! slatka seko! *Vidite li* mene slepu, mene slepu i nevoljnu, i u kalu i u prau? N. pj. I, 144. — Gle, *vidiš li*, vojvoda Milošu! Vidiš našu crkvu Dimitriju, kakova je i kolika li je? Vi nejmate takovijeh crkvi. II, 211. — Braćo moja, tridest kapetana! *Vidite li* bijela Karlovca i u njemu tridest i tri kule? Ja sam svaku glavom nakitio. II, 349. — Čuješ li me, efendi-kadija! Daj ti mene pravog sindžilata, jer *vidiš li* šestoper pozlaćen, ako t' odem udarati njime, ne će tebe melem trebovati. II, 359. — Đeco moja, dvanaest delija! *Vidite li* onaj pramen magle, pramen magle ispod gore čarne? U magli je Kraljeviću Marko. II, 428. — *Vidite li* to Salaško polje, koliko je dugo i široko, kad se Turci s plijenom pomole, sve će polje sobom zakriliti. IV, 185. — Vidiš brate, Janko i Vuica! *Vidite li* sirotinjskog pl'jena! Tko b' ostao pod ovom sramotom! IV, 187. — Meni jeste golema nevolja: *Vidite li* sedam nijemaca? I *vidite l'* devet slijepaca? Udavamo sirote đevojke, pričekamo trudne i umorne. N. pj. herc. 317. — „Ja znam, što je tebe, nego me čuj: *vidiš li* ono onamo (pokazujući prstom) veliko brdo?“ On mu odgovori: „Vidim“. „A *vidiš li* ono silno mramorje povrh njega?“ „Vidim“. ¹ N. prip. 220. — *Vidiš li* ove velike građevine? ni kamen na kamenu ne će ovdje ostati, koji se ne će razmetnuti (Βλέπεις τούτας τὰς μεγάλας οικοδομίας;) Mark. 13, 2. — *Vidiš li* ovu ženu? Ja uđoh u tvoju kuću, ni vode mi na noge nijesi dao; a ona suzama obli mi noge, i kosom od glave svoje otr (Βλέπεις τούτην τὴν γοναίαν;) Luk. 7, 44.

¹ Za ovaj primjer moglo bi se misliti, da pripada upravo među primjere za prava pitanja, jer se na pitanje odgovara. Ja sam ga ipak metnuo ovamo, jer nemam inače nijednoga primjera za pravo pitanje, u kojem bi glagol „vidjeti“ bio u prezentu. A što se tiče odgovora, valja na um uzeti, da se kadšto i na očito polupitanje dobiva odgovor; n. pr. „Tu su valja da i moja dva brata propala.“ Baba mu odgovori: „Jesu bogme.“ N. prip. 44.

β) indirektno pronominalno pitanje; n. pr. Vidite li, moja braćo krasna! *Vidite li*, kako knjiga kaže: Nastanut će posljednje vrijeme. N. pj. II, 184. — *Vidite li*, dva Jakšića mlada, ko se ono niza Savu fula? Pogledaše dva Jakšića mlada, poznavашe od Avale Porču. II, 588. — *Vidite li*, moja braćo draga! kake muke jesu na tem jarcu, grđe muke jesu u Turaka. III, 177. (cf. III, 287.). — *Vidiš li*, brate! koliko je hiljada Jevreja, koji vjerovalaše, i svi teže na stari zakon (Θεωρεῖς, ἀδελφέ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων . . .) Djela ap. 21, 20.

γ) deklarativnu rečenicu sa *da*; n. pr. Crn vi život izela ve zmiya! *Vidite li*, da smo izginuli, kaka vatra između nas dođe! . . . Vi'š, da hoće da podene kavgu. N. pj. III, 215. — *Vidiš li*, da vjera pomože djelima njegovijem, i kroz djela savršī se vjera? (Βλέπεις, ὅτι ἡ πίστις συνήργει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ . . .). Jak. 2, 22. — *Vidite li* dakle, da se djelima pravda čovjek, a ne samom vjerom (Ὁρᾶτε, ὅτι ἐξ ἔργων δικαιοῦται ἄνθρωπος . . .) ib. 24.

δ) rečenicu, koja je bez gramatičkoga saveza s glagolom *vidjeti*; n. pr. Čuješ Bože, *vidiš li* sabore! Car veruje detetu jednome, ne veruje devet vezirima bijelije brada do pojasa! N. pj. II, 164. — *Vidite li*, Bog vas ne vidio! Knjiga kaže, na Urošu carstvo. II, 196. — *Vidite li*, moje vojevode! Mi pijemo mlogo vino ladno, mi pijemo i gospodujemo, zadužbine nigde ne gradimo. II, 203. — *Vidite li*, družinice moja! Hajduci su k vodi dolazili, i kod vode konje potkivali. III, 336. — *Vidite li*, moja braćo draga! Dajte, braćo, da se podignemo, da mi naše ispratimo ovce. IV, 40. — Turci braćo, zlo popili vino! *Vidite li*, njima ne gledali! Crnogorci vjeru uvatiše s Mušovićem Osman-kapetanom . . . za nas niko ni habera nema. IV, 504.

16. B) Polupitanja s glagolom *čuti* mogu se podijeliti na dvije vrste:

α) O glagolu *čuti* ne zavisi rečenica, kojom bi se kazivalo, što se čuje, nego ako se to uopće kazuje, kazuje se rečenicom, koja nije ni u kakom gramatičkom savezu s glagolom *čuti*. Sam glagol *čuti* dolazi najčešće u prezentu, rjeđe u aoristu, najrjeđe u perfektu. Kod prezenta misli onaj, koji govori, da ga onaj, kome govori, čuje, dok on poziv još govori, a kod aorista i perfekta, da ga je čuo, kad je poziv već izrekao. Ili: prezent se upotrebljava, ako se misli na ono vrijeme, u koje bi onaj, komu se govori, sâm za se kazao „čujem“, a aorist i perfekt, ako se misli na ono vrijeme, u koje bi on kazao „čuh“ ili „čuo sam“. Oblik

polupitanja upotrebljava se pak zato, što onaj, koji govori, doduše drži, da onaj, kome govori, njegov poziv čuje (ili da ga je čuo), pa će paziti na ono, što će mu dalje reći, ali opet ne može to njemu u lice pouzdano tvrditi. Ipak misli, da će ga i u slučaju, ako ne čuje (ili nije čuo), tim potaknuti na to, da pazi na ono, što će mu dalje reći. Tako *čuješ li (čujete li)*, *ču li (čuste li)*, *jesi li čuo (jeste li čuli)* dobiva gotovo isto značenje kao „paziš li (pazite li), jesi li pripazio (jeste li pripazili)“ ili „pazi! (pazite!)“ se na ono, što će reći, ili upravo „čuj! (čujte!)“ Moglo bi se također reći, da *čuješ li* znači „jamačno čuješ; ako li ne čuješ, čuj!“ (i analogno, ako je glagol *čuti* u aoristu ili u perfektu). Često se taj imperativ i upotrebljava posve onako kao rečena polupitanja; n. pr. *Čujte*, braćo, božjaci! Nigdi ništa ne imam, razma jedno jagnješće. N. pj. I, 130. (isp. naprijed: Čuješ, brate, Stevane! Udel' štogod za Bogal). — Vidite me oćicama, a *čujte* me ušicama, darujte me rućicama. I, 140. (isp. Vidite l' me, braćo moja! Vidite l' me oćicama? Čujete l' me ušicama? I, 143.) — *Čujte* dobro, sto i dvaest paša! Sjutra ćemo juriš učiniti na hajdučku prokletu Maltiju. III, 88. — I *čujte* me, oba pobratima! IV, 52. — (*Slušaj* mene, od Kavaja bego! Beri vojsku, štogod više možeš. IV, 212., a malo dalje (str. 213.) kaže se u jednakoj prilici: Ču li mene, od Toptana bego! Brže beri silnu mlogu vojsku; isp. još jedno mjesto na istoj strani, a po jedno još na str. 214. i 215.) — *Čuj* me aga, gazi Smail-aga! Jesi l' čuo, jesi l' razumio? Odmetnu se raja po Drobnjaku. IV, 484. — *Čujte* mene, vjerne sluge moje! Ufatite Anicu đevojku, vodite je mene pred koljena. N. pj. herc. 20. — *Čuj*, dragane, odo za drugoga. Vuk u Rj. s. v. „dragan“.

Iz velikoga broja primjera navest ću ih nekoliko tako, da budu zastupani svi tipovi, i to:

za present: Oj *čuješ li*, moja mila sejo! Ti ne skidaj bijel duvak s lica. N. pj. I, 582. — *Čujete li*, sva naša gospodo! Teško bolan Srpski car Stjepane. II, 186. — A *čuješ li?* Vukašine kralje! Ti nijesi posjekao Marka, već pos'ječe Božjega anđela. II, 197. — A *čuješ li*, Leko kapetane! Ako s' bojiš mile seke tvoje, molim ti se, kao starijemu, nu otidi na bijelu kulu. II, 235. — Već *čuješ li*, neznana delijo! Na mejdanu sablju sam dobio. II, 346. — *Čujete l' me*, dvije moje kume! Vi uzмите dvoje dece ludo, pa idite dvoru bijelome. II, 499. — *Čuješ li me*, dragi gospodaru! Odijeli Mitra brata svoga, al' će ti se zamaknuti ljubica. II, 630. — *Čuješ*

li me? Pobratime Limo! Hitro hitaj i noći i dnevi. III, 301. — Be, *čuješ li*, Kuno Hasan-ago! Ja nijesam kurvino kopile. III, 388. — Ja *čuješ li*, starac igumane! Gotov', more, gosposku večeru. IV, 104.

za aorist: *Ču li*, brate, života mi tvoga! Ne bih ja tu zmiju dofatila, i da će ti oči izvaditi. N. pj. I, 200. — *Ču li* mene, slavuj grlo jasno! Da j' u mene tako grlo jasno, dvije—tri bih pjesme ispjevao. I, 279. — Oj *ču li* me, siroma! Veži kravu i tele, pak ti vodi na pazar. I, 515. — Već me *ču li*, moja stara majko! Kad ti čuješ bubnje i svirale, metni mene na laka nosila. I, 551. — More, *ču li*? Vukašine kralju! Ne muči se i ne harči blaga. II, 117. — *Ču l'* me dušo, ljubo Ikonija! Ova j' knjiga od Prizrena grada. II, 169. — O *ču li* me, bego Radul-bego! Evo mi se muško čedo nađe. II, 446. — No *ču li* me, moj brate Mirčeta! Svjetuj mene i nauči, brate. II, 447. — A *ču li* me, bolestan Dojčine, ja ne mogu ljubiti' Arapina, ču li brate, za života tvoga. II, 463. — No me *ču li*, đuveglija Makso, brže vraćaj sa jabane blago. II, 558. — No *ču l'*, sine, Gruica dijete! Svuci, sine, gospodske haljine. III, 24. — Pa *ču l'*, sele, Margita devojko! Sve to bjehu naše vojevode. III, 56. — *Čuste l'*, Turci, sva moja družino! . . . Svijeh ču vi po imenu kazat'. III, 337. — *Čuste li* me, do dva pobratima! Evo nemam nikoga od roda. III, 364. — More *ču li*, Milutine kneže! Kupi mene dva tovara vina. III, 445. — Već *ču li* me, draga nano moja! Ako junak bude na konaku, pitaj, mati, dobrog junaka, a je li se do sad oženio. III, 484. — Veće *ču li*, Čupiću Stojane! Daj ti mene, ako Boga znađeš! da ja idem u zemlju Turčiju. IV, 274. — Da *ču li* me, dijete Nikola! Ono mi je Bibić-Zeinile. IV, 392.

za perfekt: *Jesi l' čula*, Komnenova ljubo! Ovako mi pozdravi Komnena. N. pj. II, 458. — *Jeste l' čuli*, Brđanski knezovi! Nema l' ovđe u vašim Brdima ja devojka, jali udovica, da koja bi bila pašinica? III, 89. (isp. i stih 16., 29., 39., 57.).

§) O glagolu *čuti* zavisi rečenica (indirektno pronominalno pitanje ili deklarativna rečenica), kojom se kazuje, što se čuje. Ako onaj, koji govori, iza indirektnoga pitanja izrije kom kazuje ono, što ima na umu govoreći indirektno pitanje, onda on onako isto, kao i u primjerima navedenima pod α), polupitanjem *čuješ li* onoga, kome govori, potiče na to, da pazi, što će mu reći (*čuješ li* = pazi! = čuj!); n. pr. I *čuješ li*, što će govoriti: đe rećemo, Novica će doći. N. pj. IV, 493. — Ama *čuješ li* ti, efendija! što

ja kažem: moja krava ubola tvoju kravu. N. prip. 305. — Ako li onaj, koji govori, ne kazuje izriječom ono, što ima na umu govoreći indirektno pitanje, onda on polupitanjem *čuješ li* onoga, komu govori, potiče na to, da uzme na um ono, što se indirektnim pitanjem naznačuje (*čuješ li* = uzmi na um!); n. pr. A *čuješ li*, Radović-vojvoda! što govori Šundić Kaludere? N. pj. IV, 323. — I rekoše mu: *Čuješ li*, što ovi govore? A Isus reče im: Da! (Ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσιν;) Mat. 21, 16.¹ — Tada reče mu Pilat: *Čuješ li*, šta na tebe svjedoče? I ne odgovori mu ni na jednu riječ, tako da se sudija divljaše vrlo (Οὐκ ἀκούεις, πόσα σου κερταροῦσιν;) Mat. 27, 13. — Isto je tako i onda, ako o perfektu *jesi li čuo* zavisi deklarativna rečenica; n. pr. *Jesi li čuo*, de pričaju ljudi, de j' Miloša kobila rodila. N. pj. II, 239. — O Šćepane, dragi gospodar! *Jesi li čuo*, kako ljudi kažu: ka' je Mitar ovce ukradio? II, 631. (*jesi li čuo* = uzmi na um!). Ali po tom, što onaj, koji govori, deklarativnom rečenicom zavisnom o perfektu *jesi li čuo* izriječom kazuje ono, što drži da je onaj, komu govori, čuo, može se smisao čitave rečenice shvatiti i tako, da mu on to istom priopćuje. A onda i polupitanje *jesi li čuo* dobiva značenje „čuj!“ (*jesi li čuo* = jamačno si čuo, ako li nijesi čuo, reći ću ti ja, čuj!).

U svima navedenim primjerima onaj, koji govori, drži, da onaj, kome govori, nešto doista čuje ili je čuo. Ali poradi toga, što se primjeri, kakva su posljednja dva, mogu shvatiti i tako, kao da onaj, koji govori, onome, kome govori, deklarativnom rečenicom istom nešto priopćuje, te je *jesi li čuo* = „čuj!“ — stao se taj oblik upotrebljavati i onda, kad onaj, koji govori, ne misli, da je onaj, kome govori, doista čuo ono, što se kazuje deklarativnom rečenicom, kad mu dakle deklarativnom rečenicom doista nešto istom priopćuje. A da je doista tako, vidi se najbolje otuda, što se taj oblik najradije upotrebljava u početku pisma. Tako je fraza *jesi li čuo* (koja se često još amplificira perfektom glagola „kazati“ ili „razumjeti“; isp. str. 137. (37.) kod glagola *znati*) s deklarativnom rečenicom ili i sa samostalnom rečenicom, koja ima smisao dekla-

¹ Poradi toga, što se na pitanje *čuješ li* odgovara, moglo bi se misliti, da je to pravo pitanje. Ali ja ovaj primjer ipak mećem ovamo poradi sličnosti s onim iz N. pj. IV, 323. i poradi toga, što se u onom drugom primjeru iz Novoga zavjeta, koji je inače posve sličan ovomu, grč. οὐκ ἀκούεις prevodi *čuješ li*. Što se odgovora na polupitanja tiče, isp. bilješku na str. 131. (31.).

rativne rečenice, postala puka formula za uvod u neko priopćivanje (isp. str. 138. (38.) kod glagola *znati*). Evo nekoliko primjera: Čuješ li me, Mijate serdare! *Jes' li čuo*, je l' ti ko kazao, e sam šičar dobar uvodio? N. pj. IV, 394. (početak pisma). — *Jes' li čuo*, je l' ti ko kazao, e su nama glasi dopanuli od našega glavna prijatelja, robe ide četrdest tovara od Prištine grada bijeloga. IV, 397. — Čuj me aga, gazi Smail-aga! *Jesi l' čuo*, jesi l' razumio? Odmetnu se raja po Drobnjaku. IV, 484. (početak pisma). — *Jesi l' čuo*, beže Mušoviću! e se moja raja odmetnula, pa ja odoh u Drobnjake s vojskom. IV, 490. (početak pisma). — U ovom primjeru dolazi deklarativna rečenica istom iza indirektnoga pitanja: *Jesi l' čuo*, Stočević-vezire! jesi l' čuo, jesi l' razumio, koji su se jadi načinjeli u Drobnjaku u plemenu jaku? E se raja asi učinjela, ne dadu mi groša ni harača. IV, 488. (početak pisma). — Tako je i u ovom primjeru, samo što iza indirektnoga pitanja ne dolazi deklarativna, nego samostalna rečenica: More ču li, bego Mušovića! *Jes' li čuo*, je l' ti ko kaževa': ka' je Turska zemlja propanula od silnoga vojvode Đorđije, i kršnoga Mutapa Lazara? Poprštiše Tursku sirotinju, posjekoše tridest muselimah, prifatíše tridest palanakah. IV, 314. (početak pisma). — Tako je napokon i u ovom primjeru, samo što iza indirektnoga pitanja ne dolazi ni potpuna samostalna rečenica, nego samo jedan dio njezin kao odgovor na indirektno pitanje, a osim toga glagol *čuti* ne dolazi u perfektu, nego u aoristu: No ču l', sine, Novaković-Grujo! đe ja nađoh za tebe đevojku i za mene dobra prijatelja: u Pladinu gradu bijelome, u onoga kralja Pladinskoga. III, 24.

Napokon navodim ovaj osobiti primjer, u kojem o perfektu *jesi li čuo* (= jamačno si čuo) zavisi nominalan objekt: *Jesi l' čuo* Latinsko primorje, kod primorja rišćanske Kotare i u njima Janković-Stojana? Ja sam glavom Janković Stojane. N. pj. III, 120.

17. C) Rečenice s glagolom *znati*.

a) Prava pitanja: *Zna li* koja kakoga lijeka, ne bi l' ljuba trudna zahodila? N. pj. II, 52. — *Znaš li*, Marko, vode ja mehane? Teško me je osvojila žeđa. II, 414. — Eda viđe, đe pogibe Maksim? I *znade li*, šta bi od đevojke? II, 563. — Ja molim te, Bogom posestrimo! *Znaš li* štogod za Hajkunu kazat' sestru milu Frce Ibrahima: da ju nije kogod zaprosio? III, 181. — *Znaš li*, kaže, Sijenjanin-Ivo, na što magla od Sijenja sluti, koja ide na more debelo? III, 214. — *Znadete li* još kog po imenu poglavara, koj' je poginuo, od čestite Bosne kamenite? IV, 206.

b), z) Polupitanje *znaš li (znate li)*, uz koje se prislanja indirektno pronominalno pitanje ili rečenica, koja nije ni u kakom gramatičkom savezu s njim, ili i formalna deklarativna rečenica, upotrebljava se onda, kad onaj, koji govori, drži, da onaj, kome govori, nešto zna, pa će se tim, što mu kaže *znaš li (znate li)* toga sjetiti ili to uzeti na um. Tako *znaš li (znate li)*, koje se može i amplificirati perfektom glagola „zapaziti“ ili „zapamtiti“ (isp. str. 135. (35.) kod glagola *čuti*), dobiva gotovo isto značenje kao „sjeti (sjetite) se, uzmi (uzmite) na um“. Takovi držim da su ovi primjeri: *Znaš li*, dušo, kad si moja bila, na mom krilu grozne suze lila. N. pj. I, 388. — *Znate l'*, ćerke, jeste l' zapazile, kad s' oženi kralje od Budima? II, 52. — *Znaš li* bane? ne znalo te čudo! Kad zapadoh ropstva u vijeku, panduri me tvoji uhitise u Suhari vrhu na planini, u ruke me tvoje dodadoše, ti me baci na dno od tamnice. II, 274. (isp. i stih 388. na istoj strani). — Jer *znadeš li*, moje čedo drago, kadono smo na zakletvi bili, kako nas je zaklinjao kneže, zaklinjao, proklinjao ljuto: Ko je Srbin i Srpskoga roda itd. II, 299. — Kud ćeš, Jovo? nogu podlomio! *Znaš li*, danas što si govorio. III, 105. — O sestriću, Grubac-Osman-aga! *Znaš li*, Ture, što smo govorili? III, 217. — *Znaš li*, sine, Senjanin-Tadija? Kuna ti je baba pogubio. III, 292. — Čuješ mene, Maro Đurkovića! Pred nama je Prologa planina, pak *znadeš li*, Maro Đurkovića, koji su te svatovi prosili od Turaka, draga dušo moja? III, 480. — *Znaš li*, popu što sam učinio? Devet sam mu brata pogubio. IV, 15. — A *znate li*, moja braćo draga! kako kleti kore Srbe Turci od žalosna boja Kosovskoga. IV, 72. — *Znate l'* braćo, jeste l' zapamtiti? Kad Kruševac Srbi privatiše, sva se Turska zemlja uskoleba, staše Turci sitne knjige pisat'. IV, 210. — Što se kuneš, Turska aramijo? *Znaš li*, što si jučer učinio baš od svoje u Tušini raje, koja tebe ništa kriva nije? Dvadeset i pet posječe im glavah, i toliko porobi robovah! IV, 370. — Pa *znadeš li*, moj stari krvniče! Kad pos'ječe Jašar-Tuturojku na Rudine u Kitu planinu, pos'ječe mi Vezirović-Muja. IV, 519. (isp. i 520.) — Nego *znaš li* ti, kako se prosi moja šćer? i pazi dobro, ako joj ne pogodiš biljega, ti si poginuo. N. prip 102. — *Znaš li*, da sam ti kazao, da će ti pokloniti tri vijeka? eto sad ti treći poklanjam. ib. 202. — *Znaš li* ti, ko sam ja, i da sam ja car, pa ako meni ne kažeš, ja će te objesiti! ib. 268.

Nominalan objekt dolazi uza *znaš li* u ovom primjeru: *Znaš li*, Ture, tvoga dobra baba? Ka' ni oci bjehu prijatelji, hodi i mi da se poznamo. N. pj. IV, 129.

β) Među ovim primjerima ima i takovih, koji pokazuju, da onaj, koji govori, ako i drži, da onaj, kome govori, nešto zna, ipak o tome kao da sumnja, jer mu onda to, što drži da zna, i izrijeckom kazuje (isp. primjere iz N. pj. II, 299., III, 292., IV, 15., IV, 210., IV, 370. N. prip. 202.). U tom slučaju *znaš li* (*znate li*) dobiva značenje „jamačno znaš (znate); ako li ne znaš (znate), kazat ću ti (vam) — znaj! čuj!“ Tako je došlo, te se *znaš li* (*znate li*) upotrebljava i onda, kad onaj, koji govori, ne može držati, da bi onaj, kome govori, već znao ono, što je sadržaj rečenice, koja se prislanja uz glagol *znati*, nego mu to istom priopćuje, a polupitanjem *znaš li* (*znate li*) čini ga samo pozornu na ono, što mu hoće da priopćí; ono je postalo puka formula za uvod u neko priopćivanje ili neku izjavu; *znaš li* (*znate li*) = „znaj! (znajte!), čuj! (čujte!)“; isp. str. 136. (36.) kod glagola *čuti*. Takovi su, držim, ovi primjeri: *Znaš li*, bane, ne znali te jadi! Da sam sade na Goleč-planini, da te vidim u carevoj vojsci, poznao bih tebe i đogina. II, 274. (isp. i stih 371. na istoj strani, a stihovi 375. i 388. navedeni su naprijed) — *Znaš li*, pašo, moja vjerna slugo! šta sam posl'o u zemlju Moskovsku? Poslah štaku Nemanića Save, zlatnu krunu cara Konstantina itd. III, 81. — Pobratime, Gavran harambaša: *znaš li*, more, ne znali te ljudi! Da sam tebe knjigu opravio, ka' što si je k mene opravio, davno bismo blago dijelili. III, 303. — Bako, *znaš li*, šta je? Ja znam, da si i ti rada da se oprostiš te napasti. N. prip. 45. — *Znate li* šta?¹ Idite još jedan put u svet. ib. 62. — *Znate li* šta?¹ Ovako da uradimo. ib. 81. — *Znate li*, druge, da se ogubala u kralja đevojka; kralj je sazvaó sve ljekare, ali je niko ne može izliječiti. ib. 86. — Tada pristupiše učenici njegovi i rekoše mu: *Znaš li*, da fariseji čuvši tu riječ sablazniše se? (Οἷδης ὅτι οἱ Φαρισαῖοι ἀκούσαντες τὸν λόγον ἐσκανδαλίσθησαν;) Mat. 15, 12. — A kad im oprao noge, uze haljine svoje, i sjedavši opet za trpezu reče im: *Znate li*, što ja učinih vama? Vi zovete mene učiteljem i Gospodom; i pravo velite: jer jesam. Kad dakle ja oprah vama noge Gospod i učitelj, i vi ste dužni jedan drugome prati noge. Jer ja vam dadoh ugled,

¹ sc. šta ću vam reći?

da i vi tako činite, kao što ja vama učinih (Γινώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν;) Jov. 12—15.

18. D) Ostali primjeri za samostalne supozicije: O junače, rumen bio! *Jesi l' iš'o* u čaršiju? Jes' video list artije? Onako je lice moje etc. N. pj. I, 325. — Oj Boga ti, moj rođeni bratel *Jesi l' bio* mlado neženjeno? Je l' ti, brate, mlada mila bila? I, 457. — Ne more te sjeći oštra đorda, ni probiti puška iz kubura, a *more li* moja drenovača. III, 162. — Bog t' ubio, aga Bećir-aga! Što dovede k nama Radoicu? Jer ga sinoć objesio nisi, već se kod nas noćas prestavio, *hoće li* nas pomoriti smradom. III, 358. — „*Uzet ć li se* ono dvoje drago!“ „Uzet će je, a kako da ne će?“ N. pj. herc. 130. — Onda svinjarče začne govoriti: „Devojko, *je li* ti na čelu zvezda?“ Devojka se otkrije pa reče dečku: „E, to si pogodio“. N. prip. 257. — Gospode! *je li malo* onijeh, koji će biti spaseni? (Κύριε, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι;) Luk. 13, 23.

19. O deliberativnim pitanjima s futurom ili kondicionalom u 1. licu raspravljao sam u §§ 16. i 39. svoje rasprave: Rečenice s konjunkcijama „ako, neka, li“ (u „Radu“ knj. 134.) tako opširno, da bih ovdje mogao samo uputiti na ono, što je ondje rečeno. Ipak ću potpunosti radi i ovdje na jednom konkretnom primjeru pokazati, kako mislim da treba takova pitanja shvaćati, a k tomu ću navesti više primjera, negoli ih je ondje navedeno.

Što Jovan Krstitelj Boga pita: Bože vječni i presveti oče! *Hoću li se* tobom *zaklet'* krivo? Hoću l' caru ugrabit' korunu? (N. pj. II, 82.), on tim pokazuje, da odluku o tom, hoće li se on Bogom krivo zakleti i caru Dukljanu ugrabiti krunu, prepušta Bogu, ili da drži, da to stoji do volje Božje, a ujedno hoće da Boga ponuka, da (odgovorom na njegovo pitanje) očituje svoju volju. Kako je pitanje u futuru, imao bi i odgovor biti u futuru, i to u 2. licu, t. j. odgovor bi imao glasiti: „Zaklet' ćeš se . . .“ Ali taj bi futur imao značenje imperativa, jer bi se njim izricala volja Božja. A da futur može imati takovo značenje, vidi se iz primjera, što ih navodi Broz u § 9. točki 7. svoje rasprave: Prilozi za sintaksu jezika hrvatskoga („Rad“ knj. 76.); n. pr. Kada budeš visu na planinu, *pogledat' ćeš* s desna na lijevo, opazit' ćeš dvije tanke jele, — onde *hoćeš* Šarca *okrenuti*, s konja sjaši, za jelu ga sveži, nadnesi se nad bunar nad vodu, te *ćeš* svoje *ogledati* lice, pa *ćeš* videt, kad *ćeš* umrijeti. N. pj. II, 441. — Zato se futur u rečenom odgovoru i zamjenjuje imperativom, te odgovor doista glasi: *Zakuni se* mnome triput krivo, teke nemoj mojijem imenom. Po tom

ono pitanje upravo znači: Je li tvoja volja (ili: dopuštaš li, ili: valja li), da se tobom zakunem krivo? Evo i drugih primjera: „Božja pomoć, djevojčice, b'jela rumena! *Hoću li ti doč' pomoći crpat' vodicu?*“ — „Dobro doš'o, mlad na konju, mlada delijo! Dodj meni ti, pomoz crpat' vodicu“. N. pj. I, 295. (isp. i 294.) — „*Hoću l' ići*, majko, za grad na livadu, trave nakositi, vode napojiti, zopeu ustaknuti?“ — „Ajde, ajde, šćeri, ama brže dođi“. I, 387. — „Majko moja, vrlo dobro moje! Žedno momče čarnom gorom jezdi, žedno vode, a željno đevojke; od jada se na mač naslonio, *hoću li mu vode iznijeti?*“ Majka šćerci tiho odgovara: „Sramota je vode iznijeti, nego uzmi u kondijer vina, jedan vina, drugi vode ladne“. I, 416. — Jakšić Bogdan ljubi besjedio: „Vukosava, moja vjerna ljubo! — Mitar ište konja i oružje, a i naše Tursko odijelo, i on ište sedlo okovano; *hoću l' dati*, moja dušo draga?“ Ljuba njemu tiho odgovara: „Podaj, dušo, Jakšiću Bogdane! Podaj bratu konja i oružje“ itd. II, 635. (isp. i 636.).

Kondicional dolazi u deliberativnom pitanju mjesto futura onda, kad onaj, koji pita, sumnja, je li onoga, koga pita, volja, da on neku radnju vrši. Primjera nemam više, negoli ih je u rečenoj mojoj raspravi na str. 69. i 70. navedeno, t. j. osim disjunktivnoga deliberativnoga pitanja iz N. pj. izd. Mat. hrv. I, 203. samo još ovaj: Mili Bože i mila Marijo! *Bi l' ja* ovdj sad *pravio* roblje, silno roblje, od Turaka groblje? ib. 290. Od predašnjih se ovaj primjer razlikuje i tim, što onaj, koji govori (Sekula), ne pita nekoga drugoga, nego sam sebe, pa bi sam sebi i odgovorio onako isto, kako bi odgovorio drugome, da ga tako zapita, t. j. imperativom (ovdj sad pravi roblje!), ali se na pitanje uopće ne kazuje odgovor, nego se samo u pjesmi dalje pripovijeda, da Sekula doista radi ono, za što se pitao.

20. Kod svih pravih pitanja, o kojima se doslije govorilo, onaj, koji govori, ničim ne pokazuje, da bi o onom, za što pita, sâm pouzdano mislio, bilo da biva, bilo da ne biva. On samo prihvaća neku svoju (nepouzdanu) misao zato, da od onoga, komu govori, zaište, da u slučaju, ako ono, što joj je sadržaj, biva, to potvrdi. Tko n. pr. pita: *Pišu li?* — on sâm ne misli pouzdano, ni da neki ljudi pišu ni da ne pišu, nego samo prihvaća svoju (nepouzdanu) misao, da pišu, zato, da od onoga, komu govori, zaište, da u slučaju, ako pišu, to potvrdi. Ali je sasvim prirodno, da onaj, od koga ište, da u slučaju, ako pišu, to potvrdi; razumije to tako, da mu i u slučaju, ako ne pišu, valja izjaviti, da ne pišu, jer se

i za onoga, koji pita, može reći, da pored toga, što explicite ište, da mu se u slučaju, ako pišu, kaže, da pišu, implicite ište i to, da mu se u slučaju, ako ne pišu, kaže, da ne pišu (Ako pišu, kaži, da pišu! [ako li ne pišu, kaži, da ne pišu!]). Stoga se na takovo pitanje formalno doduše ište pozitivan odgovor, ali se u istinu ne očekuje nikakav određen odgovor (koliko se očekuje pozitivan, toliko se očekuje i negativan), pa i dobiti se može i pozitivan i negativan odgovor. Takova se pitanja mogu zvati informativna, jer služe za informaciju onoga, koji pita.

Ali ima i takovih pitanja, kod kojih onaj, koji pita, jasno pokazuje, kakav odgovor očekuje, i to, ako je pitanje pozitivno, negativan, ako li je pitanje negativno, pozitivan, t. j. on sâm kod pozitivnoga pitanja pouzdano misli, da ono, za što pita, ne biva, a kod negativnoga, da biva. To se jasno razbira iz upitnoga tona, koji je modificiran tako, te se vidi, da se onaj, koji pita, onomu, za što pita, čudi. Stoga se takova pitanja mogu zvati admirativna. Najprije će se govoriti o pozitivnim admirativnim pitanjima (o negativnima će se govoriti u § 25.), koja će podijeliti na više skupova, i to:

a) Pitajući onaj, koji pita, suponira nešto, na što ga navodi neka izjava ili vladanje onoga, koga pita. Tako n. pr. na carevo nagovaranje, da se poturči, odgovara kaluđer Savo: Kud te, care, sila zanjela? *Jesi li se, care, pomamio?* N. pj. III, 70. Elementi, od kojih je ovo pitanje sastavljeno, ovi su: Što ga car nagovara, da se poturči, to Savu navodi na misao, da se car pomamio. Ali on sâm pouzdano misli, da se car nije pomamio. Otuda dolazi, da ono, na što ga nagovaranje carevo navodi, ne može vjerovati, nego mu se čudi. Stoga misao, na koju ga nagovaranje carevo navodi, meće u supoziciju (ili prihvaća je) zato, da može izgovarajući tu supoziciju s upitnim tonom od cara zatražiti, da u slučaju, ako ono, što on suponira, doista biva, to potvrdi, t. j. pitati ga, ali ujedno modificirajući upitni ton tako, da postaje admirativnim, pokazati, da se onomu, što suponira, čudi, t. j. da ne drži, da to biva, pa stoga da očekuje, da car ono, što on suponira, ne će potvrditi, t. j. da će na svoje pitanje dobiti negativan odgovor. Uopće valja na umu držati, da se ono, čemu se čovjek čudi, ne može izreći drukčije nego u obliku admirativna pitanja, jer čovjek se može čuditi samo nečemu, što ne vjeruje (ili ne drži za istinito), a što ne vjeruje, to ne može tvrditi, nego samo suponirati, supozicija pak nečega, što čovjek ne vjeruje, rađa sama sobom težnju

za tim, da se potvrdi, t. j. postaje pitanjem. Po tom rečeno pitanje znači: Ako si se pomamio, kaži, (sc. da si se pomamio), ali se ja tomu čudim t. j. mislim, da se nijesi pomamio, pa stoga očekujem, da ćeš i ti kazati, da se nijesi pomamio, t. j. da ću na svoje pitanje dobiti negativan odgovor. I kad bi car na Savino pitanje odgovorio, nema sumnje, da bi odgovorio negativno. Ali car na njegovo pitanje ne odgovara i ne treba da odgovara, jer 1) Savi u istinu ne treba nikakva obavijest o tom, je li se car pomamio, kad sâm ne drži, da se pomamio; 2) Savinu pitanju i nije prava svrha, da dobije na nj odgovor, nego da pokaže, da se nagovaranju carevu čudi; 3) napokon car već tim, što na pitanje ne odgovara, pokazuje, da pristaje uza Savino mišljenje (da se naime nije pomamio). Odgovor bi prije bio potreban onda, kad se car sa Savinim mišljenjem ne bi slagao, kad bi dakle priznavao, da se pomamio. Resultat je dakle pitanja taj, da se Savo nagovaranju carevu čudi i tim da ga odbija. Nagovaranje bi carevo mogao Savo odbiti i jednostavnom negativnom rečenicom: „Ne ću da se poturčim“, ali onda se ne bi vidjelo, kakav je utisak to nagovaranje na nj učinilo, naime takav, da mu se čudi, niti bi Savo cara (pitanjem) potakao, da sâm razabere, da nagovaranje njegovo ne može imati uspjeha, kad Savu navodi na tako nevjerovatnu supoziciju. Što dakle Savo to, da nagovaranje carevo odbija, ne izriče jednostavnom negativnom tvrdnjom, nego admirativnim pitanjem, to ima svoj dubok psihologijski razlog, a samo pitanje veliko retoričko značenje. Stoga je opravdano, da se takova pitanja zovu retorička.

Od istih je elemenata sastavljeno pitanje u primjeru iz N. pj. 287., gdje se pripovijeda, kako je netko nekoga uzeo u službu uz pogodbu, da mu plaća dvanaest cekina na godinu i da ga hrani i oblači, a sutradan, kad sluga dugo nije ustao, gospodar pošao k njemu i našao ga, gdje se digao iz postelje i gô sjedi, pa se začudio i rekao: „*Tako li se služi?*“, a on mu odgovorio, da ga čeka, kada će doći, da ga obuče. Gospodar se vladanju sluginu čudi, a to pokazuje tim, što supoziciju, na koju ga to vladanje navodi, da se naime služi tako, kao on što radi, izriče u obliku admirativna pitanja, na koje očekuje negativan odgovor, ali ne dobiva nikakav, a i ne treba da ga dobiva s razlogâ, koji su navedeni naprijed. Resultat je pitanja taj, da gospodar vladanje slugino osuđuje.

Takova su i pitanja, kakvo je ovo: Književnici i fariseji pitaju Isusa: „Zašto učenici Jovanovi poste često i mole se Bogu, tako i farisejski, a tvoji jedu i piju?“ A on im reče: „*Možete li svatove natjerati, da poste, dok je ženik s njima?*“ (Μὴ δύνασθε τοὺς υἱοὺς τοῦ νυμφῶνος ποιῆσαι νηστεύειν;) Luk. 5, 34. Isus se pitanju književnikâ i farisejâ čudi, a to pokazuje tim, što supoziciju, na koju ga to pitanje navodi, da naime oni mogu svatove natjerati, da poste, dok je ženik s njima, izriče u obliku admirativna pitanja, na koje očekuje negativan odgovor, ali ne dobiva nikakav, a i ne treba da ga dobiva s razlogâ, koji su navedeni naprijed. Resultat je pitanja opet taj, da Isus pitanje književnikâ i farisejâ osuđuje.

Evo i drugih onakovih primjera, o kakvima se sada govorilo. Horjatine i horjatski sine! *Tako li se konji provađaju i gospoda svati dočekuju!* N. pj. I, 267. (isp. 375.) — Asan-aga kroz goru jahaše, na vitu se jelu naslonjaše: „Vita jelo, mene boli glava.“ — „Asan-aga, s mene li te boli?“ I, 272. — Kurvo jedna, provizur-Mijajlo! *Ti li nastaj taj junak na zemlji, da zakloniš čisto carsko lice za tvoje skutove?* II, 130. — Kurvo jedna, Kraljeviću Marko! *Ti li posta drugi car na zemlji, da otimlješ roblje od Arapa?* II, 374. — (Na prijedlog Sibirjanina Janka, da mu kralj Đurađ od Mačedonije dade dvanaest vojvoda, a on će mu dati tri stotine Madžara, odgovara Đurađ:) „Brate Janko, budalasta glavo! *Jesi l' čuo, da li zapamtio: Da je bila proja za šenicu? Da li Madžar za Mačedoniju? Da li Srbin za Erdelj-krajinu?* II, 486. — Hajd' otole, kurvino kopile! *Ti li si se care učinio, da ti držiš careve haine?* III, 352. — Stani, Savo Nevaljaloviću, *tako li se nose Turske glave? Sad ćeš mene platit' svekoliko.* IV, 66. — (Kad je mati sinova Zevedejevih Isusa zamolila, da zapovjedi, da sjedu njezina dva sina, jedan s desne, a jedan s lijeve strane njemu u carstvu njegovu, reče Isus:) Ne znate, šta ištete; *možete li piti čašu, koju ću ja piti, i krstiti se krštenjem, kojijem se ja krstim?* (Δύνασθε πίνειν τὸ ποτήριον, ὃ ἐγὼ μέλλω πίνειν.) Rekoše mu: *Možemo*¹. I reče im: Čašu dakle moju ispit ćete, i krstit ćete se krštenjem, kojijem se ja krstim; ali da sjedete s desne strane meni i s lijeve, ne mogu ja dati, nego kome je ugotovio otac moj. Mat. 20, 22. i

¹ Pozitivan odgovor dobiva Isus preko očekivanja. U ovom je slučaju odgovor i potreban, jer kad sinovi Zevedejevi ne bi ništa odgovorili, bio bi to znak, da pristaju uz Isusovo pitanjem očitovano mišljenje, da naime oni ne mogu piti čašu, koju će on piti, i krstiti se krštenjem, kojim se on krsti.

23. (isp. Mark. 10, 38—40.) — Filip nađe Natanaila i reče mu: Za koga Mojsije u zakonu pisa i proroci, nadosmo ga, Isusa sina Josifova iz Nazareta. I reče mu Natanailo: Iz Nazareta *može li biti* što dobro? (Ἐκ Ναζαρετ δύναται τι ἀγαθὸν εἶναι;) Reče mu Filip: Dođi i vidi¹. Jov. 1, 45. i 46. — (Na Isusove riječi: Zašto tražite, da me ubijete?) odgovori narod i reče: *Je li* đavo u tebi? Ko traži, da te ubije? (Διαμόνον ἔχεις τίς σε ζητεῖ ἀποκτείνει;) Jov. 7, 20. — (Kad je Petar izbavljen iz tamnice došao nekoj kući, gdje bijahu mnogi sabrani, i kucnuo u vrata, pristupi djevojka, da čuje, i poznavši glas Petrov od radosti ne otvori vrata, nego utrči i kaže, da Petar stoji pred vratima.) A oni joj rekoše: *Jesi li ti luda?* (Μαίνη.) A ona potvrdivaše, da je tako². Dj. ap. 12, 15. — *Tijem li* vam *postadoh* neprijatelj istinu vam govoreći? (Ὡστὲ ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν;) Gal. 4, 16.

b) Od takovih pitanja držim da su postala onakova, u kojima pitajući onaj, koji pita, suponira nešto sâm bez direktna povoda. Tako n. pr. ako vladika Petar sokoleći Crnogorce spominje, kako Srbe kore Turci od žalosna polja Kosovoga, pa kaže: „*Je li* kaka rana *žestočija* no strijela, kad ud'ri u srce? A ni ona nije tako jaka kao takvi ukor i sramota“ (N. pj. IV, 82.), ne razabira se ništa, što bi ga bilo navelo na supoziciju, da je kaka rana *žestočija* no strijela, kad ud'ri u srce, nego on to suponira sâm samo zato, da čudeći se tomu pa stoga izričući u obliku admirativna pitanja može pokazati, da ne drži, da to stoji, i slušaoce potaknuti, da isto priznadu. Pitanje vladičino ima upravo ovaj smisao: Ako je kaka rana *žestočija* no strijela, kad ud'ri u srce, kažite, (sc. da je kaka rana *žestočija* itd.), ali ja ne držim, da to stoji. Vladika traži dakle na svoje pitanje pozitivan odgovor, ali očekuje negativan (jer sâm ne drži, da je kaka rana *žestočija* itd.), a ne dobiva nikakav, pa i ne treba da ga dobiva, jer je svoje mišljenje, da naime ne drži, da je kaka rana *žestočija* itd., jasno očitovao tim, što je pitanje izgovorio s admirativnim tonom, a slušaoci ne odgovarajući na vladičino pitanje pokazuju, da uz njegovo mišljenje pristaju. Tako je rezultat pitanja zajedničko priznanje i vladike i slušalaca, da nikaka rana nije *žestočija* itd., pa stoga takovo (reto-

¹ Filip ne odgovara na pitanje, nego hoće da dokaže, da je ono istina, što Natanailo svojim pitanjem poriče.

² Djevojka ne odgovara na pitanje, nego potvrđuje svoju tvrdnju, koju oni, koji pitaju, svojim pitanjem poriču.

ričko) pitanje i djeluje jače negoli bi djelovala jednostavna tvrdnja: Nikaka rana nije žestočija itd. Isp. i N. pj. IV, 72.

Takovi su i ovi primjeri: Ne vali se, Boičić Alile! Ti nijesi ni čuo junaka, da kamo li očima vidio: *Jesi l' čuo* od Janoka Janka, koji Janko svake godinice on pokupi Janočke katane, pa dovede u polje Udbinsko, kad prispiju za žetvu šenice, te odvodi naše žetelice, njima ženi Janočke bečare? N. pj. III, 254. — Izidite, lale i veziri! Nešto sjaji more od zapada: *Je li* koji kadgod *zapamtio*, da se sjaji more od zapada? III, 346. — *Može li* slijepac slijepca *voditi*? Ne će li obadva pasti u jamu? (Μήτι δύναται τυφλός τυφλόν ὀδηγεῖν;) Luk. 6, 39. — *Vjerova li* ga ko od knezova ili od fariseja? (Μή τις ἐκ τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσεν εἰς αὐτόν ἢ ἐκ τῶν Φαρισαίων;) Jov. 7, 48. — *Smije li* koji od vas, kad ima tužbu na drugoga, *ići* na sud nepravедnima, a ne svetima? (Τολμᾷ τις ὑμῶν πρᾶγμα ἔχων πρὸς τὸν ἕτερον κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων;) 1. Kor. 6, 1. — *Gledate li* na ono, što vam je pred očima? (Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε. Quae secundum faciem sunt videte.) 2. Kor. 10, 7.

c) Pitajući onaj, koji pita, suponira, da onaj, koga pita, nešto misli. Primjerâ za takova pitanja imam samo iz Novoga zavjeta; n. pr. *Mislite li*, da sam došao, da dam mir na zemlju? (Δοκεῖτε ὅτι εἰρήνην παρεγενόμην δοῦναι ἐν τῇ γῆ;) Ne, kažem vam, nego razdor. Luk. 12, 51. Isus suponira, da učenici njegovi misle, da je došao, da dâ mir na zemlju, samo zato, da čudeći se tomu pa stoga izričući u obliku admirativna pitanja može pokazati, da poriče to, da je došao, da dâ mir na zemlju. Prema onomu, kako je pitanje formulirano, poziva Isus u njemu svoje učenike, da njegovu supoziciju, da naime misle, da je došao, da dâ mir na zemlju, potvrde, jer mu je smisao: Ako mislite, da sam došao, da dam mir na zemlju, kažite, (sc. da tako mislite). A budući da se pitanje svakako izgovara s admirativnim tonom, valjalo bi, da on uza sve to očekuje na nj negativan odgovor, koji bi imao dobiti od svojih učenika (eventualno tako, da bi oni ne odgovarajući na pitanje pokazali, da pristaju uz Isusovo mišljenje), a glasiti bi imao ovako: „Ne mislimo, da si došao itd.“ Ali kad tamo, na pitanje ne odgovaraju učenici, nego sâm Isus, a odgovor ne glasi onako, kako bi imao glasiti, nego ovako: „Ne (t. j. nijesam došao, da dam mir na zemlju), kažem vam, nego razdor!“ Pita se, otkud dolazi to, da na pitanje ne odgovaraju učenici, nego sâm Isus, i da odgovor ne glasi onako, kako bi imao glasiti, nego drukčije.

To dolazi otuda, što admirativnomu tonu, s kojim se pitanje izgovara, nije uzrok to, što se Isus čudi tomu, da njegovi učenici misle, da je došao itd., nego što se čudi tomu, da njegovi učenici misle, da je on došao, da dâ mir na zemlju. Isus bi dakle imao u supoziciju metnuti misao, da je došao, da dâ mir na zemlju, kojoj se upravo čudi, ali onda ne bi bilo izriječkom kazano, da suponira, da je to misao njegovih učenika. Ako hoće izriječkom da kaže, da suponira, da je ono, čemu se čudi, misao njegovih učenika, ne može u supoziciju metnuti samo ono, čemu se čudi, nego mora to učiniti zavisno o glagolskom obliku „mislite“ pa onda čitavu složenu rečenicu metnuti u supoziciju, za koju se formalni znak (*li*) može dodati samo finitnomu obliku glagolskomu „mislite“. Isus se dakle čudi upravo onomu, što je sadržaj zavisne rečenice sa *da*. To zna on da ne stoji, to hoće on da se u odgovoru na pitanje poreče; a upravo to ne može Isus očekivati da će učenici poreći, i to s dva razloga: 1) Kako je pitanje formulirano, oni mogu potvrditi ili poreći samo ono, što znači glagolski oblik „mislite“, koji je upravo u pitanju, t. j. oni mogu odgovoriti samo ili „Mislimo, (sc. da si došao itd.)“ ili „Ne mislimo, (sc. da si došao itd.)“; 2) Budući da Isus dopušta, da upravo njegovi učenici misle, da je došao itd., ne može očekivati, da će oni to poreći. Drukčije je u admirativnim pitanjima, o kojima se naprijed govorilo, gdje ono, što pitalac dopušta, dopušta kao svoju misao, a o mišljenju onoga, koga pita, nema ni spomena, pa stoga može pitalac i očekivati, da će onaj, koga pita, u poricanju onoga, što sâm suponira, uza nj pristati. A ovdje ono, što Isus dopušta, dopušta upravo kao misao svojih učenika, pa zato ne može ni očekivati, da će oni to poreći, nego poriče sâm. Moglo bi se ukratko reći i tako, da kad Isus to, da je došao itd., suponira kao misao svojih učenika, pitaju u neku ruku oni, a odgovoriti ima on. Uputa o tom, je li Isus došao itd., ne treba njemu, koji dobro zna, da nije došao itd., nego učenicima, za koje on suponira, da misle, da je došao itd., pa stoga im je on i daje t. j. na pitanje odgovara on.

Drukčije izriče Isus istu misao kod Mat. 10., 34., gdje kaže: „Ne mislite, da sam ja došao, da donesem mir na zemlju (Μὴ νομίσητε ὅτι ἤλθον βλάσιν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν); nijesam došao, da donesem mir, nego mač.“ Ovdje Isus svoje učenike odvraća od eventualnoga mišljenja, da je došao itd., jer nije istinito, a u našem pitanju poriče istinitost njihova eventualnoga mišljenja, da je došao itd.

Takovi su još ovi primjeri: *Mislite li*, da su ti Galilejci bili najgrješniji od sviju Galilejaca, jer tako postradaše? (Δοκείτε ότι οι Γαλιλαίοι οὗτοι ἀμαρτωλοὶ παρὰ πάντας τοὺς Γαλιλαίους ἐγένοντο;) Ne, kažem vam, nego ako se ne pokajete, svi ćete tako izginuti. Ili oni osamnaest, što na njih pade kula Siloamska i pobi ih, *mislite li*, da su oni najkrivlji bili od sviju Jerusallimljana? (Δοκείτε ότι αὐτοὶ ὀφειλέται ἐγένοντο παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους κατοικοῦντας ἐν Ἱερουσαλήμ.) Ne, kažem vam, nego ako se ne pokajete, svi ćete tako izginuti. Luk. 13, 2—5.

Od navedenih primjera razlikuju se neki samo po tom, što u njima ono, što onaj, koji pita, hoće da poreče, nije formalno učinjeno zavisno o obliku glagola „misliti“ i on metnut u supoziciju, nego je samo izrečeno kao supozicija; n. pr. Što ćemo dakle reći? *Je li zakon grijeh?* Bože sačuvaj (Τί οὖν ἐροῦμεν; ὁ νόμος ἀμαρτία; Μὴ γένοιτο). Rim. 7, 7. I ovo pitanje držim da znači upravo: „Mislite li (ili možda: Misli li tko), da je zakon grijeh?“ Ali ono, što onaj, koji pita, hoće da poreče (da je naime zakon grijeh), nije formalno učinjeno zavisno o obliku glagola „misliti“ i on metnut u supoziciju, nego je samo izrečeno kao supozicija. Sada bi se moglo misliti, da onaj, koji pita, ono, što suponira, suponira kao svoju misao; ali da u istinu nije tako, nego da on ono, što suponira, suponira kao tuđu misao, vidi se otuda, što na pitanje odgovara sâm. Ovaj moment očito upućuje ovakova pitanja u jednu kategoriju s predašnjima. A zašto onaj, koji pita, ono, što hoće da poreče, ne čini i formalno zavisno o obliku glagola „misliti“, tomu je možda uzrok u tom, što lice, čija misao ima biti ono, što on suponira, nije određeno ili bar onaj, koji pita, ne misli ni na kakvo određeno lice.

Evo i drugih takovih pitanja, koja sam također našao samo u Novom zavjetu, i to samo u poslanicama Sv. Pavla: Što dakle? *Jesmo li bolji* od njih? Nipošto. (Τί οὖν; προεχόμεθα; Οὐ πάντως.) Rim. 3, 9. — Gdje je dakle hvala? Prođe. Kakijem zakonom? *Je li zakonom djela?* Ne, nego zakonom vjere. (Διὰ ποίου νόμου; τῶν ἔργων; Οὐχί, ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως.) Rim. 3, 27. — *Kvarimo li dakle zakonom vjerom?* Bože sačuvaj! nego ga još utvrđujemo. (Νόμον οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστεως; Μὴ γένοιτο.) Rim. 3, 31. — Šta ćemo dakle reći? *Hoćemo li ostati* u grijehu, da se blagodat umnoži? Bože sačuvaj! (Τί οὖν ἐροῦμεν; ἐπιμενοῦμεν τῇ ἀμαρτίᾳ, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ; Μὴ γένοιτο.) Rim. 6, 1. — Šta dakle? *Hoćemo li griješiti*, kad nijesmo pod zakonom, nego pod blagodaću? Bože

sačuvaj! (Τί οὖν; ἀμαρτήσομεν, ὅτι οὐκ ἐσμεν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν; Μὴ γένοιτο.) Rim. 6, 15. — *Dobro li dakle bi meni smrt?* Bože sačuvaj! (Τὸ οὖν ἀγαθὸν ἐμοὶ γέγονεν θάνατος; Μὴ γένοιτο.) Rim. 7, 13. — Ne znate li, da su tjelesa vaša udi Hristovi? *Hoću li dakle uzeti ude Hristove i od njih načiniti ude kurvine?* Bože sačuvaj! (Ἄρα οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο.) 1. Kor. 6, 15. — *Šta ću vam reći? Hoću li vas pohvaliti za to?* Ne ću. (Τί ὑμῖν εἶπω; ἐπαινέσω ὑμᾶς; Ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ.) 1. Kor. 11, 22.

d) Pitajući onaj, koji pita, suponira nešto, što je onaj, koga pita, ustvrdio; n. pr. Kad je neki čovjek tražeći svoju sreću našao sijedu matoru djevojčuru i ona mu na pitanje, tko je ona, rekla: „Ja sam tvoja sreća“, stao se on busati: „I ti li si moja sreća, Bog te ubio!“ N. prip. 73. Ovdje taj čovjek pitajući suponira ono, što je djevojčura ustvrdila. A to čini on zato, što se onomu, što je ona ustvrdila, čudi; ono pak, čemu se čovjek čudi, ne može se izreći drukčije nego u obliku admirativna pitanja. Po tom naše pitanje znači: Ako si ti moja sreća, kaži, (sc. da si ti moja sreća), ali ja to ne vjerujem. Ali uza sve to, što onaj, koji pita, traži, da mu se ono, što suponira, potvrdi, ipak očekuje na svoje pitanje negativan odgovor, jer sâm ne vjeruje ono, što suponira. A napokon ne dobiva nikakva odgovora, a i ne treba da ga dobiva, jer po predašnjoj tvrdnji djevojčurinoj i onako zna za njezino mišljenje t. j. zna, da mu ona na njegovo pitanje može dati samo pozitivan odgovor. Tu dakle neodgovaranje na pitanje ima drugo značenje nego u primjerima, o kojima se govorilo naprijed pod a) i b), jer tamo je neodgovaranje značilo pristajanje uz pitaočevo mišljenje, a ovdje znači protivljenje njegovu mišljenju. A to dolazi otuda, što je ovdje prethodna tvrdnja onoga, koji se pita, pouzdan znak, kako bi on na pitanje odgovorio. Osim toga treba na um uzeti, da je prava svrha pitanju, da se njim izreče, da onaj, koji pita, ne vjeruje ono, što onaj, koga pita, tvrdi, i da se tomu čudi, a to je postignuto i bez odgovora. U ostalom kadšto se na pitanje dobiva i odgovor, i to dakako pozitivan; isp. primjere iz Luk. 23, 3., Jov. 8, 57.

Evo i drugih takovih primjera: A odakle si ti, kmete? — Ja sam, kado! s onoga svijeta. — *Je li*. Boga ti! N. prip. 301. — I počеше ga tužiti govoreći: *Ovoga nadosmo da otpaduje narod naš, i zabranjuje davati ćesaru danak, i govori, da je on Hristos car. A Pilat ga zapita: Ti li si car Judejski?* (Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς;

τῶν Ἰουδαίων;) A on odgovarajući reče mu: Ti kažeš. Luk. 23, 2. i 3. (isp. Mat. 27, 11.; Mark. 15, 2.; Luk. 22, 70.). — Avram, otac vaš, bio je rad da vidi dan moj; i vidje, i obradova se. Tada mu rekoše Jevreji: Još ti nema pedeset godina, i *Avrama li si vidio?* (Πεντήκοντα ἔτη οὐπω ἔχεις, καὶ Ἀβραὰμ ἐώρακας;) A Isus im reče: *Zaista, zaista vam kažem: ja sam prije nego se Avram rodio.* Jov. 8, 56—58. — Petar mu reče: *Gospode! zašto ne mogu sad ići za tobom? dušu ću svoju položiti za te.* Odgovori mu Isus: *Dušu li ćeš svoju položiti za me?* (Τὴν ψυχὴν σου ὑπὲρ ἐμοῦ θήσεις;) *Zaista, zaista ti kažem: ne će pijetao zapjevati, dok me se triput ne odrečeš.* Jov. 13, 37—38.

e) Pitajući onaj, koji pita, suponira nešto, što bi trebalo da konstatira; n. pr. *A tu li si, Petre Pustahija!* N. pj. IV, 58. Tako je poviknuo Čengić Alaj-beg, pošto je ne znajući, da ga Petar Pustahija s dvojicom pobratima na drumu čeka, sâm zaželio, da se s Petrom sukobi, a Petar mu iznenada sinuo kao munja pa za uzdu mu konja ugrabio, a Čengić ugrabio sjajan dževerdar i na Petra ga pripraviio. Čengić dakle pitajući suponira ono, što bi trebalo da konstatira. A to čini on zato, što je Petar tako iznenada preda nj izišao, te ne vjeruje, da je on tu, pa se tomu čudi. Ono pak, čemu se čovjek čudi, ne može izreći drukčije nego u obliku admirativna pitanja. Po tom naše pitanje znači: *Ako si tu, kaži, (sc. da si tu), ali ja to ne vjerujem.* Čengić dakle traži, da mu ono, što on suponira, Petar potvrdi. Ali uza sve to očekuje na svoje pitanje negativan odgovor, jer sâm ne vjeruje ono, što suponira. A napokon ne dobiva nikakva odgovora, a i ne treba da ga dobiva, jer po tom, što Petra svojim očima pred sobom vidi, zna, da mu on na njegovo pitanje može dati samo pozitivan odgovor. K tomu je pitanju njegovu prava svrha, da se njim izreče, da ne vjeruje, da je Petar tu, i da se tomu čudi, a ova je svrha postignuta i bez odgovora. Često se takovim pitanjem izriče radost ili žalost onoga, koji pita, kad naime ono, što bi valjalo da konstatira, ne vjeruje te mu se čudi stoga, što mu donosi nenadnu radost ili žalost.

Takovi su i ovi primjeri: *A. Bi li ona pošla za njega?* *B. Bi, i dušo, tu li si!* N. posl. 97. — *Jesu l' ovo tvoji dvori?* N. pj. I, 93. — *Ta ti li si, moj brate Nenade!* II, 80. (isp. 81.) — *Ta ti li si, dijete Milošu!* *Ta ti li si, moj mili nećaće!* II, 154. — *Avaj mene, dragi pobratime!* *Tu li si mi, bolan, dopadnuo!* II, 247. — *A tu li si?* jedan kopilane! II, 281. — *Ta i ti li mome*

bracu *dođe*, mome bracu a u dugovanje? II, 570. (triput) — Zaručnico, mlada Ljeposava! *Tu li* tebe suđen danak *nađe!* III, 521. — Tada dođe Isus iz Galileje na Jordan k Jovanu, da se krsti. A Jovan branjaše mu govoreći: Ti treba mene da krstiš, a *ti li dolaziš* k meni? (Καὶ σὺ ἔρχῃ πρός με;) Mat. 3, 14. — Ako se čovjek u subotu obrezuje, da se ne pokvari zakon Mojsijev, *srdite li se* na mene, što svega čovjeka iscijelih u subotu? (Ἐμοὶ γοῶτε ὅτι ὄλον ἀνθρώπων ὑγῆ ἐποίησα ἐν σαββάτῳ;) Jov. 7, 23. — *Tako li ste nerazumni?* Počevši Duhom sad tijelom svršujete? *Tako li uzalud postradaste?* Kad bi bilo samo uzalud! (Ὁὗτος ἀνόητός ἐστε; ἐναρξάμενοι πνεύματι νῦν σαρκὶ ἐπιτελείσθε; τσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ; εἴγε καὶ εἰκῆ.) Gal. 3, 3. i 4.

20.^a Ovdje mi se čini zgodno, da se ukratko osvrnem na razlike između informativnih i admirativnih pitanja. Najglavnije su razlike između jednih i drugih pitanja ove:

a) Misao, koja čini informativno pitanje, zamišlja pitalac sâm na iznutrašnji poticaj; a misao, koja čini admirativno pitanje, zamišlja ili pitalac sâm, ali na izvanji poticaj, ili onaj, koga pita, pa mu je svojom izjavom gotovu podaje; u svakom mu se dakle slučaju nameće izvana.

b) I kod informativnoga i kod admirativnoga pitanja izriče se ona misao, koja čini pitanje, u obliku hipotetičke protaze s težnjom za obaviješću kao apodozom, ali je motiv tomu načinu izricanja kod svake vrste pitanja drugi: kod informativnoga pitanja pitalac doista teži za obaviješću o vršenju neke radnje, a kod admirativnoga pitanja pitalac ne teži doista za obaviješću o vršenju neke radnje, jer sâm pouzdano misli, da se ne vrši, nego izriče izvana nametnutu mu misao u rečenom obliku zato, da pokaže, da ono, što joj je sadržaj, ne vjeruje, nego mu se čudi.

c) Kod informativnoga pitanja uz pozitivnu hipotetičku protazu s težnjom za pozitivnom obaviješću kao apodozom može se svagda u misli dodati negativna hipotetička protaza s težnjom za negativnom obaviješću kao apodozom, a kod admirativnoga pitanja to nije moguće, jer pitalac pouzdano misli, da se radnja glagolska doista ne vrši, a ono, što se pouzdano misli, ne može se izreći u obliku hipotetičke protaze.

d) Stoga se na informativno pitanje formalno ište pozitivan, ali se u istinu ne očekuje nikakav određen odgovor, a dobiti se može i pozitivan i negativan; na (pozitivno) admirativno pitanje ište se formalno također pozitivan, ali se očekuje samo negativan, a ne

dobiva se obično nikakav odgovor, jer mu ni motiv nije težnja za obaviješću, nego čuđenje.

e) Informativnih pitanja ima direktnih i indirektnih, a admirativna mogu biti samo direktna, jer im je izvanji znak admirativni ton, koji je osobita modifikacija upitnoga tona, a indirektna se pitanja ne izgovaraju s upitnim tonom, pa se ne mogu izgovarati ni s admirativnim.

2. Negativna pitanja.

21. Negativna pitanja sa *li* dijele se na dvije vrste. Kao tipičan primjer za jednu vrstu neka služi ovaj: *Nisam li ti besedio, babo, da ne prosiš prošene devojkice?* N. pj. III, 510., a za drugu ovaj: *Nije l' mati rodila junaka, da otide ogranj da uvodi —?* N. pj. III, 289. Općene formalne razlike između jednoga i drugoga pitanja nema, ali ima materijalna, jer kod prvoga pitanja govornik misli, da je doista besjedio, a kod drugoga, da je možda mati rodila junaka, pa stoga na jedno i na drugo pitanje očekuje pozitivan odgovor, ali na prvo pouzdanije nego na drugo.

Da bi se ova razlika pravo razumjela, valja nam se obazreti na grčki jezik, gdje nalazimo iste dvije vrste negativnih pitanja, ali se one ne razlikuju samo materijalno, nego i formalno, jer u jednoj dolazi negacija ού, a u drugoj μή. Evo nekoliko primjera najprije za jednu, a onda za drugu vrstu: Ἀργεῖοι ἰώμοροι, ἐλέγχου, οὐ νο σέζεσθε; Δ 242. — Ἡ οὐ μέμνη, ὅτε σ' ἐκρέμασ' ὑπόθεν; O 18. — Οὐ νό τ' Ὀδυσσεύς Ἀργεῖον παρὰ νηυσὶ χαρίζετο ἱερὰ βέζων Τροίη ἐν εὐρείῃ; α 60. — Ἡ οὐκ οἶσθ' ὅτε δεῦρο πατήρ τεός ἔκετο φεύγων; π 424. — Πῶς εἶπας; οὐ γάρ πᾶν σφάτευμα βαρβάρων περὶ τὸν Ἑλλης πορθμὸν Εὐρώπης ἄπο; Esh. Pers. 789. — Οὐχ ὄρξες ὅτι ἤμαρτες; Esh. Prom. 262. — Οὐκ ἀναστήσει τάχος; Esh. Eum. 124. — Ἄλλ' ἢ δικαιοσύνη οὐκ ἀνθρωπεία ἀρετή; Καὶ τοῦτ' ἀνάγκη. Plat. Drž. 335^e. — Καὶ μοι εἰπέ' οὐ καὶ πείθεσθαι μέντοι τοῖς ἀρχουσι δίκαιον φῆς εἶναι; Ἐγωγς. ib. 339^b. — Βίξ δὲ καὶ ἀνομία τί ἐστίν; ἄρ' οὐχ ὅταν ὁ κρείττων τὸν ἥττω μὴ πείσας, ἀλλὰ βιασάμενος ἀναγκάσει ποιεῖν ὅτι ἂν αὐτῷ δοκῆ; Ἐμοιγε δοκεῖ. Ksen. Mem. 1, 2, 44. — Ἄρά γε οὐ γὰρ πάντα ἄνδρα, ἠγησάμενον τὴν ἐγκράτειαν ἀρετῆς εἶναι κρηπίδα, ταύτην πρῶτον ἐν τῇ ψυχῇ κατασκευάσασθαι; ib. 1, 5, 4. — — Ἡ μή ποῦ τινα δυσμενέων φάσθ' ἐμμεναὶ ἀνδρῶν; οὐκ ἐσθ' οὗτος ἀνὴρ διερός βροτός οὐδὲ γέννηται, ὅς κεν Φαιήκων ἀνδρῶν ἐς γαῖαν ἔκηται δημοτῆτα φέρων. ζ 200. — Ἡ μή τίς σευ μῆλα βροτῶν ἀέκοντος ἐλαύνει; ἦ μή τίς σ'

αὐτὸν κτείνει δόλω ἢ ἐ βίηφιν; ι 405. 406. (Odgovor: Οὐτίς με κτείνει δόλω οὐδὲ βίηφιν). — 'Ἄλλ' ἄρα μὴ οἱ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, οἱ ἐκκλησιασταί, διαφθεύουσι τοὺς νεωτέρους; ἢ κάκεινοι βελτίους ποιοῦσιν ἅπαντες; Κάκεινοι. Plat. Apol. 25^a. — Ἄρα γε μὴ ἐμοῦ προμηθεὶ καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδείων; Καὶ ταῦτα προμηθεοῦμαι καὶ ἄλλα πολλά. Plat. Krit. 44^e. — Ἄρα μὴ που καὶ σέ τι τούτων ἐτάραξεν ὧν ὅδε εἶπεν; Οὐδ' αὖ οὕτως ἔχω' καίτοι οὔτι λέγω ὡς οὐ πολλά με ταράττει. Plat. Fed. 103^e. — Ἄλλὰ μὴ τις τῶν κραιπτόνων παρὼν αὐτὰ ἐφθέγγετο; Ναι μὰ Δία' τῶν κραιπτόνων μέντοι τις ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ πολὺ γε. Plat. Eutid. 291^a. — Ἄλλὰ μὴ ἀρχιτέκτων βούλει γενέσθαι; Οὐκ οὐκ ἔγωγε. Ἄλλὰ μὴ γεωμέτρης ἐπιθυμῆεις γενέσθαι ἀγαθός; Οὐδὲ γεωμέτρης. Ksen. Mem. 4, 2, 10. — Ἄλλὰ γὰρ μὴ σε κατακωλύω ἀπιέναι ἤδη βουλόμενον; Μὰ Δία' ἐπεὶ οὐκ ἂν ἀπέλθοιμι πρὶν παντάπασιν ἢ ἀγορὰ λυθῆ. Ksen. Ekon. 12, 1. Isp. Baumleina, Untersuchungen über griech. Partikeln, str. 280—281., 302—303. Kühnera-Gertha, Ausf. griech. Gramm. II, 2³. str. 523—524.

Kad bi se grčki primjeri preveli na hrvatski, pripadali bi hrvatski prijevodi grčkih pitanja s negacijom οὐ u našu prvu, a hrvatski prijevodi grčkih pitanja s negacijom μὴ u našu drugu vrstu; a obrnuto u grčkom prijevodu primjerâ naše prve vrste valjalo bi upotrijebiti negaciju οὐ, a u grčkom prijevodu primjerâ naše druge vrste negaciju μὴ. Da su grčka pitanja s negacijom οὐ onakova kao hrvatska naše prve vrste, priznaje se općeno, ali se ne priznaje, da bi grčka pitanja s negacijom μὴ bila onakova kao hrvatska naše druge vrste, t. j. da bi se i na grčka pitanja s negacijom μὴ očekivao pozitivan odgovor, nego se drži, da se na njih očekuje negativan odgovor. Tako kažu n. pr. Kühner-Gerth, Ausf. griech. Gramm. II, 2³. str. 524.: „(Die Satzfrage wird eingeleitet) durch das subjektiv ablehnende μὴ, wenn eine verneinende Antwort erwartet wird: es ist doch nicht etwa so?“ Istina je doduše, da se na pitanja s negacijom μὴ dobiva ponajviše negativan odgovor (ali se često dobiva i pozitivan, kao što i navedeni primjeri dokazuju), ali otuda ne izlazi, da se negativan odgovor i očekuje. Kad bi negacija u pitanjima sa μὴ značila „doch nicht etwa“, ja sam uvjeren, da ne bi glasila μὴ. nego οὐ (što će se vidjeti poslije, kad će se govoriti o značenju tih negacija). Pa onda kad bi n. pr. Nausikaja u primjeru iz ζ 200. na svoje pitanje očekivala negativan odgovor, ne bi imale smisla pitanje njezine riječi: Οὐκ ἔσθ' οὕτως ἀνὴρ itd. Stoga držim, da ovaj primjer (a mutatis mutandis i druge) treba prevesti: „Ne mislite

li, da je tko od neprijateljâ?“ (ili također: „Da ne mislite, da je tko od neprijateljâ?“ — isp. § 31, III.), tako da Nausikaja misli: „Možda mislite, da je tko od neprijateljâ“, a na svoje pitanje da očekuje pozitivan odgovor, ali manje pouzdan, nego da je u pitanju *οὐ*.

22. Kao što su hrvatska pitanja upravo hipotetičke rečenice, tako su i grčka, pa se pita, ne javlja li se razlika između negacija *οὐ* i *μή*, koju smo u pitanjima našli, i u pravim hipotetičkim rečenicama. Javlja se doista, i stoga nam se valja obazreti i na negativne prave hipotetičke rečenice. Ali prije treba ogledati samo značenje tih negacija.

Obično se različno značenje grčkih negacija određuje tako, da se kaže, da se negacijom *οὐ* nešto poriče, a negacijom *μή* nešto odbija (stoga se ova negacija zove i prohibitivna negacija ili partikula). Isp. Brugmannovu grč. gram.³ str. 498. i njegovu Kurze vergl. Gramm. str. 612. Nema sumnje, da je tako negaciji *οὐ* dobro određeno značenje, ali negaciji *μή* držim da nije, jer ako bi se i moglo razumjeti, da *μή* kod imperativa, a i kod drugih oblika glagolskih, koji imaju postulatивно značenje, dolazi zato, što je prohibitivna negacija, ne može se razumjeti, zašto *μή* kao prohibitivna negacija dolazi u hipotetičkim rečenicama pa kod infinitiva. Stoga valja negaciji *μή* drukčije odrediti značenje. Ja bih to učinio tako, te bih rekao, da se negacijom *οὐ* poriče neka tvrdnja, a negacijom *μή* da se poriče sâm glagolski pojam od prilike onako, kako se tako zvanim α privativnim poriče nominalni pojam. Tako se n. pr. u rečenici *οὐ λέγουσι* negacijom *οὐ* poriče tvrdnja *λέγουσι* (govore), te čitava rečenica znači: „poričem, da govore (= ne govore)“. I kad bi se pred imperativ *λέγε* (govori! = zapovijedam, da govoriš) metnulo *οὐ*, značilo bi *οὐ λέγε*: „poričem, da zapovijedam, da govoriš (= ne zapovijedam, da govoriš)“. Da bi se dobio grčki oblik, koji bi značio ono, što znači hrvatski: „ne govori! (= zapovijedam, da ne govoriš)“, valja dakle drukčije postupati, i to tako, da se najprije negacijom *μή* negira pojam glagola *λέγειν* t. j. načini negativan glagol *μή λέγειν* (ne govoriti), a onda ovaj negativni glagol metne u imperativ *μή λέγε* (ne govori! = zapovijedam, da ne govoriš). U rečenici *οὐ λέγουσι* pristupa dakle negacija *οὐ* gotovomu obliku glagolskomu *λέγουσι* negirajući ono, što on znači, dakle tvrdnju, a u rečenici *μή λέγε* ne pristupa negacija *μή* gotovomu obliku glagolskomu *λέγε*, nego infinitivu *λέγειν* (u kojem je izrečen čisti pojam glagolski) negirajući

ga, a istom ovaj tako negirani glagol meće se u imperativ. Tako se lako razumije, zašto je negacija infinitiva μή, a ne ού, zašto kod imperativa i kod drugih oblika glagolskih s postulativnim značenjem dolazi negacija μή, a ne ού, i zašto je tako ponajviše i u hipotetičkim rečenicama.

Ali u hipotetičkim rečenicama dolazi pored negacije μή i negacija ού, kao što je već spomenuto. Ogladat ću najprije primjere s negacijom ού, a ograničit ću se (kao i poslije kod primjerâ s negacijom μή) samo na one iz Homera, jer se na njima može najlakše pokazati razlika, o kojoj se ovdje radi.

Uzmimo primjer iz μ 382. Helije je doznao, da su Odisejevi drugovi njegova goveda poklali, pa moli Zeusa, da ih za to kazni ($\tau\acute{\iota}\sigma\kappa\iota \delta\eta \acute{\epsilon}\tau\acute{\alpha}\rho\omicron\upsilon\varsigma \Lambda\alpha\epsilon\rho\tau\acute{\iota}\acute{\alpha}\delta\epsilon\omega \text{ 'O}\delta\upsilon\sigma\sigma\acute{\epsilon}\omega\varsigma, \omicron\acute{\iota} \mu\epsilon\upsilon \beta\omicron\upsilon\delta\varsigma \acute{\epsilon}\kappa\tau\epsilon\iota\upsilon\alpha\nu \acute{\upsilon}\pi\acute{\epsilon}\rho\beta\iota\omicron\nu$), te dodaje:

*εἰ δὲ μοι οὐ τίσσοσι βοῶν ἐπιειξέ' ἀμοιβήν,
δύσομαι εἰς Ἄϊδαο καὶ ἐν νεκύεσσι φασίνω.*

Zašto se ovdje kaže *εἰ οὐ τίσσοσι*? Ja mislim, da je ova hipotetička rečenica postala ovako. Helije misli (t. j. tvrdi) sâm: *τίσσοσι* (platit će), jer je moleći Zeusa kazao: *τίσσι* [kazni (ih)!], pa se nada, da će Zeus to i učiniti, da će mu dakle oni platiti (ili dati) zadovoljštinu. Ali on ipak dopušta, da mu oni ne će platiti, i to samo zato, da može na tu supoziciju nadovezati rečenicu *δύσομαι εἰς Ἄϊδαο* itd. kao glavnu rečenicu; misao njegova ostaje jednako, da će mu oni platiti. Rečenu pak supoziciju izriče tako, da dopušta poricanje gotove svoje tvrdnje *τίσσοσι*, koje se može izreći samo negacijom ού, jer se poriče tvrdnja; ali to on ne dopušta u tom smislu, da se radnja poricanja vrši ili da poricanje biva t. j. da tko poriče (jer onda bi u supoziciji morao biti glagol, koji poricanje znači), nego u tom smislu, da poricanje stoji ili valja. Helije dakle u hipotetičkoj rečenici *εἰ οὐ τίσσοσι* dopušta valjanost poricanju svoje tvrdnje *τίσσοσι*; njegova supozicija znači: Ako stoji poricanje moje tvrdnje: platit će, (onda) —. Sadržaj je njegove supozicije negativan, ali objekt joj je (valjanost poricanja) pozitivan; stoga je supozicija sama pozitivna. Tako valja razumjeti sve primjere s *εἰ οὐ*, kojih kod Homera nema mnogo (u svemu 11). Imperativ ili drugi oblik, koji ima isto značenje, dolazi pred takovom hipotetičkom rečenicom još Γ 289., O 162. (isp. O 178.), Y 129., Ω 296. Ali i ondje, gdje nema naprijed imperativa ili drugoga oblika s istim značenjem, onaj, koji govori, sâm misli (ili tvrdi) ono, što

se u supoziciji poriče. Takovi su primjeri Υ 139., τ 85. Osobit je primjer β 274., gdje držim da u rečenici εἰ δ' οὐ κείνου γ' ἔσσι γόνος καὶ Πηνελοπείης dolazi οὐ stoga, što ono ne pripada glagolu, nego riječi κείνου; misli se: εἰ δ' οὐ κείνου γ' (ἀλλ' ἄλλου τινός) ἔσσι γόνος καὶ Πηνελοπείης (isp. dalje primjer ζ 398.) K tomu dolaze još tri primjera, u kojima je rečenica s εἰ koncesivna, te ono, što se u njoj izriče, doista biva, tako da se negacija οὐ još lakše razumije nego u pravim hipotetičkim rečenicama; n. pr.

εἰ περ γάρ τε καὶ αὐτίκ' Ὀλύμπιος οὐκ ἐπέλεσεν,
ἐκ δὲ καὶ ὕψ' ἑταί.

Takovi su još ovi primjeri Δ 55., ν 143.

A sada ogledajmo primjere (Homerove) za hipotetičke rečenice s negacijom μή. Uzmimo primjer iz A 137., koji je već u § 5. naveden:

ἀλλ' εἰ μὲν δώσουσι γέρας μεγάθυμοι Ἀχαιοὶ
ἄρσαντες κατὰ θυμόν, ὅπως ἀντήζιον ἔσται,
εἰ δὲ κὲ μή δώωσι, ἐγὼ δὲ κεν αὐτός ἔλωμαι.

Što Agamemnon misli, izrečeno je rečenicom εἰ δώσουσι itd., koja znači: ako (= možda, dopuštam da) će dati (isp. § 5.), te se može nazvati samostalnom supozicijom. Agamemnon dakle dopušta, da će mu Ahejci dati dar, ali on ipak hoće da izreče, što će učiniti u slučaju, ako mu ga ne dadu, dakle u slučaju, koji je negacija njegove samostalne supozicije. Stoga treba da svoju samostalnu supoziciju negira i učini je podložnu rečenici, kojom će izreći, što će u tom slučaju učiniti. A kako će je negirati? Moglo bi se misliti, da će to učiniti tako, da će u svoju samostalnu supoziciju umetnuti negaciju οὐ, dakle tako, da će kazati εἰ οὐ δώσουσι. Ali tim ne bi negirao svoje samostalne supozicije εἰ δώσουσι, nego bi po onom, što je naprijed rečeno, metnuo u supoziciju valjanost negacije svoje tvrdnje δώσουσι, a to on ne može, jer ne tvrdi, nego samo dopušta, da će mu Ahejci dati dar. On dakle svoje samostalne supozicije ne može negirati drukčije nego tako, da u njoj pozitivni glagol δοῦναι zamijeni negativnim μή δοῦναι u istom obliku, u kojem je i pozitivni, t. j. u futuru (ili, što je isto, da pozitivni glagol δώσειν zamijeni negativnim μή δώσειν u istom obliku t. j. u indikativu); a što je futur u istinu zamijenjen konjunktivom (sa κέ), to je učinjeno poradi glavne rečenice ἐγὼ δὲ κεν αὐτός ἔλωμαι, da bi se pokazalo, da je samo izvršenje radnje glagola μή

δοῦναι, koje znači konjunktiv (a ne samo gotovost subjektova za njezino izvršenje, koju znači futur; isp. „Rad“ knj. 134. str. 21. bilj. 1.), uvjet onomu, što se izriče glavnom rečenicom, te nema nikakva posla s negacijom. Ne obazirući se na glavnu rečenicu možemo s hipotetičkom rečenicom εἰ κε μὴ δώσωσιν postupati, kao da je u njoj futur. Pa tako ćemo i raditi već zato, da je možemo lakše isporediti sa samostalnom supozicijom Agamemnonovom εἰ δώσουσιν, u kojoj je futur.

Što znači dakle εἰ μὴ δώσουσιν? Odgovor na ovo pitanje stoji do odgovora na pitanje, što znači εἰ δώσουσιν. Ovdje pak nije već gotov oblik glagolski δώσουσιν metnut u supoziciju, nego je glagol δώσειν istom u supoziciji metnut u oblik δώσουσιν onako isto, kao što se onda, kad δώσουσιν znači tvrdnju, glagol δώσειν istom u tvrdnji meće u oblik δώσουσιν. Po tom εἰ δώσουσιν znači dopuštanje, da subjekt vrši radnju glagola δώσειν, kao što δώσουσιν u tvrdnji znači tvrđenje, da subjekt vrši radnju glagola δώσειν. Ako pak εἰ δώσουσιν znači dopuštanje, da subjekt vrši radnju glagola δώσειν, znači εἰ μὴ δώσουσιν dopuštanje, da subjekt vrši radnju glagola μὴ δώσειν ili da ne vrši radnju glagola δώσειν. Rečenice εἰ δώσουσιν i εἰ μὴ δώσουσιν razlikuju se dakle tako, da se prvom dopušta vršenje, a drugom nevršenje radnje glagola δώσειν, ili da se prvom dopušta pozitivnost, a drugom negativnost vršenja radnje glagola δώσειν. Sadržaj je supozicije u prvoj i u drugoj rečenici isti t. j. vršenje radnje glagola δώσειν, dakle pozitivan; različan je samo objekt pa po tom kvaliteta supozicije, koja je u prvoj rečenici pozitivna, jer joj je objekt pozitivnost vršenja rečene radnje, a u drugoj negativna, jer joj je objekt negativnost vršenja rečene radnje, kao što je n. pr. i zapovijed, kojoj je objekt pozitivnost vršenja neke radnje, pozitivna (n. pr. Piši!), a ona, kojoj je objekt negativnost vršenja neke radnje, negativna (n. pr. Ne piši!). Budući da se u drugoj rečenici dopušta ono, što negacija μὴ znači, t. j. negativnost vršenja radnje glagola δώσειν, to negacija μὴ, koja upravo pripada glagolu δώσουσιν, prijanja uz εἰ, te se εἰ μὴ shvaća kao znak negativne supozicije, kao što je εἰ znak pozitivne supozicije.

Tim, što se u već gotovu supoziciju mjesto pozitivnoga glagola uzeo negativan, nije se u supoziciju kao supoziciju ni najmanje dirnulo; ona je jednako ostala supozicija, samo je mjesto pozitivne postala negativna (i mjesto samostalne podložna). Ni mišljenje Agamemnonovo izrečeno samostalnom supozicijom εἰ δώσουσιν nije

se ništa promijenilo; on jednako dopušta, da će mu Ahejci dati dar, jer ovu je svoju misao negirao samo zato, da može na nju nadovezati izjavu ἐγὼ δὲ κεν αὐτὸς ἔλωμαι. Tako je jezik u tom, da se u već gotovoj supoziciji pozitivan glagol zamijeni negativnim, stekao sredstvo za negiranje supozicije.

Samostalna supozicija neizrečena negira se u rečenici s εἰ μὴ na ovim mjestima: A 324., i 410. A podložna supozicija izrečena negira se u rečenici s εἰ μὴ u ovom primjeru iz ζ 398.

εἰ μὲν κεν νοστήσῃ ἀναξ τεὸς ἐς τὸδε δῶμα,
 ἔσσας με χλαῖνάν τε χιτῶνά τε εἴματα πέμψαι.
 Δουλίχιόνδ' ἰέναι, ὅθι μοι φίλον ἐπλετο θυμῷ
 εἰ δέ κε μὴ ἔλθῃσιν ἀναξ τεὸς, ὡς ἀγορεύω,
 δμῶας ἐπισσεύας βαλέειν μεγάλης κατὰ πέτρης.

Rečenica εἰ δέ κε μὴ ἔλθῃσι pretpostavlja već gotovu supoziciju εἰ μὲν κεν νοστήσῃ (= ἔλθῃ), koja se u njoj kao takova negira. Takav je postupak kod negativnih antitetičkih hipotetičkih rečenica pravičan. Izuzetak čini primjer iz β 274., o kojem vidi naprijed str. 155. (55.)

Veći je broj onakovih primjera, kakav je ovaj iz B 387.:

οὐ γὰρ παυσωλή γε μετέσσεται, οὐδ' ἠβαιόν,
 εἰ μὴ νύξ ἔλθοῦσα διακρινέει μένος ἀνδρῶν.

Ja mislim, da se ovaj primjer ima razumjeti tako, da Agamemnon, koji ovo govori, najprije misli: οὐ γὰρ παυσωλή γε μετέσσεται, οὐδ' ἠβαιόν, a onda mu pada na pamet: εἰ νύξ ἔλθοῦσα διακρινέει μένος ἀνδρῶν [ako (= možda, dopuštam da) će noć rastaviti bijes junakâ]. Ali ova se rečenica ne može složiti s pređašnjom kao hipotetička protaza s apodozom, jer to, da će noć rastaviti bijes junakâ, može biti uvjet tomu, da će biti odmor, a ne tomu, da ne će biti odmor. Da bi se ove rečenice mogle složiti kao hipotetička apodoza i protaza, imala bi ili prva postati pozitivna ili druga negativna. Prvo ne može biti, jer je prva rečenica već izrečena u negativnom obliku, prije negoli je druga postala. Valja dakle, da druga postane negativna, što se doista i dogodilo. Ali druga je misao Agamemnonova u njegovoj glavi jednako ostala pozitivna: ako (= možda, dopuštam da) će noć rastaviti bijes junakâ —, a kao takova jednako traži, da i prva rečenica ima pozitivan oblik. To se pak može postići samo tako, da se prva rečenica iza negativnoga oblika u misli ponovi u pozitivnom obliku kao hipotetička apodoza

drugo misli Agamemnonovoj kao protazi; dakle ovako: Odmora ne će biti; (odmor će biti), ako će noć rastaviti bijes junakâ. A što se sada najprije kaže, da odmora ne će biti, a onda se misli, da će biti odmor uz uvjet, da će noć rastaviti bijes junakâ — tim se od onoga, što se kaže u prvoj rečenici, izuzima (isključuje) jedan poseban slučaj, za koji ono ne vrijedi. Tako čitava hipotetička perioda dobiva smisao: Odmora ne će biti, osim (već, van) ako će noć rastaviti bijes junakâ. Dakle ukratko: Da bi se druga misao Agamemnonova mogla složiti s prvom kao hipotetička protaza s apodozom, valja da postane negativna. A za negaciju se ne uzima ω , nego $\mu\acute{\eta}$, jer se ne negira tvrdnja, nego samostalna supozicija ($\epsilon\iota \nu\acute{\upsilon}\zeta \epsilon\lambda\theta\omega\upsilon\sigma\alpha \delta\iota\alpha\kappa\alpha\iota\upsilon\epsilon\iota \mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma \acute{\alpha}\nu\delta\rho\omega\acute{\nu}$). Budući pak da druga misao Agamemnonova uza sve to, što se negirala zato, da bi se mogla složiti s prvom kao hipotetička protaza s apodozom, ostaje u njenoj glavi kao pozitivna samostalna supozicija, dobiva $\epsilon\iota \mu\acute{\eta}$ značenje „osim (već, van) ako“. Tako se razumije i to, zašto je u svima takovim primjerima rečenica s $\epsilon\iota \mu\acute{\eta}$ postpozitivna. Takovi su još ovi primjeri: B 261. (glavna je rečenica željna), B 491., Π 32. (glavna je rečenica pitanje, na koje se očekuje negativan odgovor), Σ 91., ε 178., λ 159, ζ 373., τ 346.

Samo formalno se od ovih primjera razlikuju onakovi, u kojima je glavna rečenica pozitivna; n. pr. H 98.:

$\tilde{\eta}$ μὲν δὴ λῶβη τάδε γ' ἔσσεται κινῶθεν κινῶς,
εἰ μὴ τις Δαναῶν νῦν Ἑκτορος ἀντίος εἶσιν.

„Sramota će biti, ako ne će (= osim ako će) tko od Danajaca Hektoru na mejdan izići“. Takovi su još ovi primjeri: E 177., 215. (glavna je rečenica željna), I 231., X 55., β 71., π 103. (glavna je rečenica željna), ω 434.

Ovamo idu po mom sudu i irealne rečenice, gdje je također rečenica s $\epsilon\iota \mu\acute{\eta}$ svagda postpozitivna; n. pr. Γ 373.:

καὶ νῦ κεν εἴρουσέν τε καὶ ἄσπετον ἦρατο κῦδος,
εἰ μὴ ἄρ' ὄζυ νόησε Διὸς θυγάτηρ Ἀφροδίτη.

Čitava je hipotetička perioda zamišljena ovako: ἐρούσει καὶ ἀρείται· εἰ νόησει [Menelaj će ga (Aleksandra) dovući i steći golemu slavu; ako (= možda, dopuštam da) će opaziti Afrodita], pa onda, da bi se druga rečenica mogla složiti s prvom kao hipotetička protaza s apodozom, druga negirana (kao samostalna supozicija negacijom $\mu\acute{\eta}$) i futur zamijenjen konjunktivom (kao u naprijed navedenom

primjeru A 137.): ἐρύσει καὶ ἀρείπει, ἐὰν μὴ νοήσῃ (M. će ga dovući i steći golemu slavu, ako ne opazi A.). Ali budući da druga misao (εἰ νοήσῃ) uza sve to, što se negirala, ostaje u glavi pjesnikovoj kao pozitivna samostalna supozicija, dobiva εἰ μὴ značenje „osim (već, van) ako“: M. će ga dovući i steći golemu slavu, osim (već, van) ako opazi A. Napokon je glagol jedne i druge rečenice metnut u preterit, jer je vrijeme, u koje im se radnje vrše, prošlo; a tim je čitava hipotetička perioda postala irealna: M. bi ga bio dovukao i stekao golemu slavu, ako ne bi bila opazila A. Zanimljivo je, da se sada ne može kazati: M. bi ga bio dovukao i stekao golemu slavu, osim (već, van) ako bi bila opazila A. — i to stoga, što bi to (prema onomu, što je razloženo naprijed kod primjera B 387.) značilo: M. bi ga bio dovukao i stekao golemu slavu; ne bi ga bio dovukao i stekao golemu slavu, ako bi bila opazila A. —, a ovdje bi rečenica: „ne bi ga bio dovukao i stekao golemu slavu“ kao apodexa rečenice: „ako bi bila opazila A.“ bila irealna te bi značila, da je Menelaj Aleksandra doista dovukao i stekao golemu slavu, što ne bi bilo istina. Ali da i ovaj i drugi ovakovi primjeri pripadaju među onakove primjere, o kojima se ovdje govori, vidi se jasno iz onoga (futurskoga) oblika njegova, od kojega mu je irealni oblik postao, kao što je i pokazano. Ujedno se otuda vidi, da su ovakovi primjeri doista onako postali, kao što je za ovaj pokazano, jer im se prava narav razbira u onom (futurskom) obliku, od kojega su postali. Takovih primjera ima vrlo mnogo; stoga ih ne navodim svih (pobilježeni su u Ebelinga, Lex. Hom. I, 1089.^b).

Pošto se u negativnim hipotetičkim rečenicama s glagolom shvaćilo μὴ kao negacija od εἰ, stalo se εἰ negirati negacijom μὴ i u hipotetičkim rečenicama bez glagola, te se εἰ μὴ bez glagola ima posve onako prosuđivati kao εἰ μὴ s glagolom; n. pr. P 477.:

Ἄλκιμεδον, τίς γάρ τοι Ἀχιῶν ἄλλος ὁμοῖος
ἵππων ἀθανάτων ἐχέμεν δμῆσίν τε μένος τε,
εἰ μὴ Πάτροκλος θεῶφιν μῆστωρ ἀτάλαντος
ζῶδες ἐών;

„Alkimedonte, tã tko ti je drugi od Ahejaca bio ravan (t. j. nitko ti drugi nije bio ravan) konjma besmrtnima krotiti žestinu, ako ne (= osim) Patroklo?“ Što uz εἰ μὴ nema glagola, izostavlja se u hrvatskom prijevodu „ako“ uz „osim“. Ali bi se točnije prevelo ono, što se u grčekom jeziku kazuje, kad bi se i u hrvatskom ka-

zalo „osim ako“¹ (isp. Na mejdan ne vjerujemo da će mu izići, makar ih koliko zvao, već ako gdje u mraku. Vuk, Pisma 71. — I zakunu se, da ih ne će drugo ništa razdvojiti vako (= već ako ili van ako) crna zemlja. N. prip. 120. — Vidi „Rad“ knj. 134. str. 33.) Isp. i Langea, Partikel *ei* str. 249. i d. Takovi su još primjeri Σ 193., Ψ 792., μ 326., ρ 383.

Kakova je dakle razlika između hipotetičkih rečenica s *ei* *ou* i onih s *ei* *μη*? Na temelju onoga, što je naprijed razloženo, može se ova razlika pokazati u ovih nekoliko točaka:

a) Hipotetička rečenica s *ei* *ou* pretpostavlja pozitivnu tvrdnju, a hipotetička rečenica s *ei* *μη* pozitivnu supoziciju govornikovu (bilo samostalnu ili podložnu).

b) Negacijom *ou* u hipotetičkoj rečenici s *ei* *ou* negira se tvrdnja, a negacijom *μη* u hipotetičkoj rečenici s *ei* *μη* negira se supozicija govornikova.

c) Hipotetička rečenica s *ei* *ou* nova je supozicija, a hipotetička rečenica s *ei* *μη* negacija je već gotove supozicije.

d) U hipotetičkoj rečenici s *ei* *ou* suponira se valjanost negacije tvrdnje govornikove, a u hipotetičkoj rečenici s *ei* *μη* negativnost vršenja neke radnje.

e) Hipotetičkoj je rečenici s *ei* *ou* sadržaj negativan, a sama je supozicija pozitivna, jer joj je objekt (valjanost negacije) pozitivan, a hipotetičkoj rečenici s *ei* *μη* sadržaj je pozitivan (vršenje neke radnje), a sama je supozicija negativna, jer joj je objekt negativan (negativnost vršenja neke radnje).

f) U hipotetičkoj rečenici s *ei* *ou* negacija *ou* prijanja uz glagol, a u hipotetičkoj rečenici s *ei* *μη* negacija *μη* prijanja uz konjunciju (n. pr. *ei* < *ou* *dōsouci*: *ei* *μη* < *dōsouci*).

Odnosaj između pozitivne hipotetičke rečenice, n. pr. *ei* *dōsouci*, i obadviju vrsta negativnih hipotetičkih rečenica, n. pr. *ei* *μη* *dōsouci* i *ei* *ou* *dōsouci*, mogao bi se pokazati ovako:

¹ Da je grčko *ei* *μη* malo pomalo dobilo značenje samoga našega „osim“ (otuda što dolazi i bez glagola), vidi se odatle, što mu se onda, kad je s glagolom, kadšto dodaje još jedno *ei* (*ei* *μη* = osim, *ei* *μη* *ei* = osim ako); n. pr. *ou* γάρ τὸ ἑαυτῶν, οἱμαί, ἕκαστοι ἀσπάζονται, *ei* *μη* εἴ τις τὸ μὲν ἀγαθὸν οἰκεῖον καλεῖ καὶ ἑαυτοῦ τὸ δὲ κακὸν ἀλλότριον. Plat. Simp. 205.^a — Τῆς δὲ σῆς γενέσεως . . . οὐδενὶ μέλει, *ei* *μη* εἴ τις ἐραστῆς σου τυγχάνει ὦν. Plat. Alk. I. 122.^b (isp. Kühnera-Gertha, Ausf. griech. Gramm. II, 2^a str. 487.) I u latinskom dolazi pored *ni* (= *ei* *μη*) i *ni-si* (= *ei* *μη* *ei*), pače i *ni-si* *si*, isp. Schmalčevu lat. sint. (I. Müller, Handbuch II.²) str. 526.

ει δώσουσι: dopuštam, da stoji vršenje radnje glagola δώσειν;
 ει μή δώσουσι: dopuštam, da ne stoji vršenje radnje glagola
 δώσειν;

ει οὐ δώσουσι: dopuštam, da stoji (valja) negacija tvrdnje
 δώσουσι.

Negativni pendant pozitivnoj hipotetičkoj rečenici nije dakle negativna hipotetička rečenica s ει οὐ, nego ona s ει μή:

$$\left. \begin{array}{l} \text{ει} \\ \text{ει μή} \end{array} \right\} \text{δῶσουσι.}$$

23. Sada se napokon može razumjeti i razlika između pitanjâ s negacijom οὐ i s negacijom μή. Negacija οὐ dolazi u pitanju onda, kad se u njemu negira tvrdnja onoga, koji pita, a negaciji je ponajviše uzrok kakva izjava ili vladanje onoga, koji se pita, tako da se onomu, koji pita, već gotova negacija njegove tvrdnje nameće. A negacija μή dolazi u pitanju onda, kad se u njemu negira ne tvrdnja, nego samo supozicija onoga, koji pita. Po tom je sasvim prirodno, da se u jednom i u drugom slučaju na pitanje očekuje pozitivan odgovor, jer je misao onoga, koji pita, u jednom i u drugom slučaju pozitivna, ali u prvom se slučaju pozitivan odgovor očekuje pouzdanije nego u drugom, jer je u prvom slučaju misao onoga, koji pita, tvrdnja, a u drugom samo supozicija. Ako dakle Atena u navedenom primjeru iz α 60. Zeusa pita: Οὐ νότ' Ὀδυσσεύς Ἀργείων παρὰ νηυσὶ χάρϊζετο ἱερὰ ῥίζων Τροίη ἐν εὐρείῃ; — ona sama u misli tvrdi ἐχάρϊζετο, ali joj vladanje Zeusovo, koji ne da, da se Odisej kući vrati, nameće gotovu negaciju njezine tvrdnje, t. j. οὐκ ἐχάρϊζετο; a tomu se ona čudi, pa stoga tu vladanjem Zeusovim nametnutu negaciju svoje tvrdnje meće u supoziciju [(ει) οὐκ ἐχάρϊζετο] zato, da može izgovarajući supoziciju s upitnim tonom od Zeusa zatražiti, da potvrdi ono, što ona suponira, a on svojim vladanjem očituje, dakle da poreče ono, što ona u misli tvrdi, u slučaju ako ne stoji, t. j. pitati ga, ali ujedno modificirajući upitni ton tako, da postaje admirativnim, pokazati, da se sadržaju svoje supozicije čudi, t. j. da ne drži, da će Zeus učiniti ono, što ona (pitajući ga) od njega traži, nego da će joj na njezino pitanje dati pozitivan odgovor (ἐχάρϊζετο), koji ona indirektno i dobiva u stihovima 64—67., ali joj upravo ne treba, jer njezinu pitanju i nije prava svrha, da dobije na nj odgovor, nego da pokaže, da se Zeusovu vladanju čudi i da ga osuđuje. Naše je dakle pitanje negativno admirativno pitanje (isp.

§ 20.); a smisao mu je: Ako stoji to, da ti Odisej nije ugađao, kaži, (sc. da ti nije ugađao), ali se ja tomu čudim (t. j. tvrdim, da ti je ugađao) te očekujem, da ćeš i ti kazati, da ti je ugađao, t. j. da ću dobiti pozitivan odgovor. U ostalom treba na umu držati, da kad Atena svoje tvrdnje ne bi u pitanju negirala, ne bi ni mogla pitati, jer je za pitanje potrebna supozicija, a čovjek ne može suponirati ono, što tvrdi. Napokon valja spomenuti i to, da upravo tim, što u pitanju upotrebljava negaciju οὐ, Atena pokazuje, da tvrdi, da Odisej ἐχρῆζεντο, čim se motivira njezino čuđenje Zeusovu vladanju, koje joj nameće negaciju njezine tvrdnje, i očekivanje pozitivna odgovora.

Ako li Kriton u navedenom primjeru iz Plat. Krit. 44.^e Sokrata pita: ἄρα γε μὴ ἐμοῦ προμηθεὶ καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδείων; — on sâm misli: ἤ (= εἰ) ἄρα¹ γε ἐμοῦ προμηθεὶ t. j. ako (= možda, dopuštam da) si za me zabrinut. Ovu svoju misao, koja je samostalna supozicija, negira on negacijom μὴ pa izgovarajući je s upitnim tonom traži od Sokrata, da potvrdi ono, što on u njoj suponira, t. j. da poreče, da je za nj zabrinut, u slučaju ako nije za nj zabrinut, ali ne drži, da će Sokrat to učiniti, jer sâm misli, da Sokrat možda jest zabrinut, nego očekuje na svoje pitanje pozitivan odgovor; ipak je to očekivanje manje pouzdano nego kod pitanja s negacijom οὐ, jer je i misao onoga, koji govori, ovdje (gdje je samostalna supozicija) manje pouzdana negoli kod pitanja s negacijom οὐ (gdje je tvrdnja). Pa on na svoje pitanje i dobiva pozitivan odgovor. Smisao je dakle pitanja: Ako ne stoji to, da si za me zabrinut, kaži, (sc. da nijesi za me zabrinut), ali ja držim, da si možda zabrinut, te očekujem, da ćeš možda i ti kazati, da si zabrinut, t. j. da ću na svoje pitanje možda dobiti pozitivan odgovor. Pita se još samo, zašto onaj, koji pita, svoju misao (samostalnu supoziciju) u pitanju negira. Prvo zato, da uopće može pitati, jer u pitanje može doći samo nešto, što se suponira zato, da se na temelju toga može tražiti izjava (odgovor) onoga, koji se pita; samostalna supozicija dakle, kojom se izriče stalno mišljenje onoga, koji pita, ne može doći u pitanje; po tom Kriton, kojega je stalno mišljenje izrečeno pozitivnom samostalnom supozicijom, ne može ove supozicije ni metnuti u pitanje. A onda se samostalna supozicija u pitanju negira i zato, da onaj, koji pita, tim, što upotrebljava negaciju μὴ, pokaže, da sâm misli ono, što bi se

¹ ἄρα = ἤ ἄρα.

izreklo samostalnom supozicijom, i tako motivira očekivanje pozitivna odgovora¹.

Razlika između pitanjâ s negacijom *οὐ* i onih s negacijom *μή* poglavito je dakle u tom, što ona pretpostavljaju tvrdnju, a ova samostalnu supoziciju onoga, koji pita. Otuda dolazi to, da se na ona pozitivan odgovor očekuje pouzdanije negoli na ova; ali i to, da odgovor na ona nije upravo potreban, a na ova jest, jer mišljenje onoga, koji pita, kod onih nije nesigurno, a kod ovih jest. Stoga se na ona odgovor obično ne dobiva, a na ova se dobiva (bilo pozitivan ili negativan, isp. § 21.).

24. Tako smo našli podlogu za pravo razumijevanje analognih dviju vrsta pitanjâ i u hrvatskom jeziku. Ali prije nego k njima prijedemo, valja mi konstatirati, da onu istu razliku, koju smo u grčkom jeziku našli između hipotetičkih rečenica s *εἰ οὐ* i onih s *εἰ μή* nalazimo i u hrvatskom jeziku kod hipotetičkih rečenica s *ako ne*, samo što u hrvatskom jeziku ta razlika nema onakva formalna izraza kao u grčkom, jer u njemu ima samo jedna negacija *ne*. Ali kako je ova jedna negacija preuzela funkcije dviju indoevropskih negacija, koje u grčkom jeziku glase *οὐ* i *μή*, tako se razlika između jednih i drugih funkcija i kod ove jedne hrvatske negacije *ne* još jasno razbira. Kod hipotetičkih rečenica pače ova razlika dobiva i neki formalan izraz. U onim hipotetičkim rečenicama, u kojima je *ako ne* = *εἰ οὐ*, dolazi indefinitni pronomen u negativnom obliku (n. pr. *nitko*), a u onim hipotetičkim rečenicama, u kojima je *ako ne* = *εἰ μή*, dolazi indefinitni pronomen u pozi-

¹ Kadšto pitanje sa *μή* i gubi karakter pitanja te postaje tvrdnja, u kojoj *μή* znači „možda“, osobito u potonjem jeziku; n. pr. *Μήποτε* (možda) *δέει γράφειν ἀντι τῆς Ἀνθείας Ἀντειν.* Aten. 586.^e (Kühner-Gerth II, 2³, 396.) Ako takove misli nije zamislio govornik sâm, nego mu je nametnuta čijom izjavom ili vladanjem, te se on, misleći sâm protivno, onomu, što se njom izriče, čudi, meće je opet u supoziciju te traži od onoga, kome govori, da je za slučaj, ako je drži za istinitu, potvrdi, ali očekuje, da je ne će potvrditi, jer sâm misli protivno. Tako rečenica sa *μή* postaje admirativno pitanje, na koje se očekuje negativan odgovor. Takovih pitanja ima mnogo u Novom zavjetu; n. pr. *Μήτι δύνανται τυφλός τυφλὸν ὁδηγεῖν*; Može li slijepac slijepca voditi? (upravo bi trebalo kazati: Može li možda slijepac slijepca voditi?) Luk. 6, 39. Isp. Blassa, Grammatik des neutestam. Griechisch, str. 248. Valjalo bi istražiti, koliko takova admirativna pitanja sa *μή* dolaze već u klasičkom jeziku. Svakako su ona bila glavni povod, te se stvorilo pravilo, da se na pitanja sa *μή* očekuje negativan odgovor (isp. § 21. i 37.).

tivnom prostom obliku (n. pr. *tko*, ne *netko*). Evo za to par primjera: Ako *nigdje* kuma ne nađem, da mi budeš kum (kao ukor onome, koji dođe kome za što, pošto je drugima išao, pa se nije mogao pomoći). N. posl. — Dočekajte njega iz busije. Ako njemu *ništa* ne učiniš, bježi pred njim u Police stijene. N. pj. Juk. 543. — Govedar ga zapita: „Kakav zanat zna carev sin?“ Vezir se upropasti: „Bog s tobom, čoeče! Kako će carev sin znati zanat?“ . . . Govedar kaže opet: „E, ako ne zna *nikakva* zanata, ja mu ne dam svoje kéeri“. N. prip. 174. — Ja sam se udala za cara zmajskog, i moj je čoek zmaj, nego, brate, da te dobro sakrijem, jer moj čoek veli, da bi svoje šure isjekao, kad bi ih samo videti mogao; ja ću njega najprije kušati; ako ti *ništa* ne ćene učiniti, ja ću mu kazati za tebe. N. prip. 197. — — E moj ćoso! ako ti više *što* ne znaš, to je sve ništa. N. prip. 160. — A Filip pritrčavši ću ga, gdje ćita proroka Isaiju, i reće: A razumiješ li, što ćitaš? A on reće: Kako bih mogao, ako me *ko* ne uputi? (Πῶς γὰρ ἂν δυνάμην, ἐὰν μὴ τις ὀδηγήσῃ με;) Djel. ap. 8, 30—31. — Tada rekoše oni ljudi: Ne ćemo naći na toga Danila ništa, ako ne nađemo *što* na nj radi zakona Boga njegova (Ὁὐχ εὐρήσομεν κατὰ Δανιὴλ πρόφασιν, εἰ μὴ ἐν νομίμοις θεοῦ αὐτοῦ). Daničić, St. zavj., Danilo 6, 5. — Hoće li riknuti lav u šumi, ako nema lova? hoće li lavić pustiti glas svoj iz pećine svoje, ako ne uhvati *što*? (Εἰ δώσει σκύμος φωνὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς μάνδρας αὐτοῦ καθόλου, ἐὰν μὴ ἀρπάσῃ τι;) Daničić, St. zavj., Amos 3, 4.

Negativni indefinitni pronomen dolazi u onim primjerima, gdje je negativna hipotetička rečenica postala tako, da se negacija tvrdnje govornikove metnula u supoziciju (jer negiranoj tvrdnji pripada upravo negativni indefinitni pronomen), a pozitivni indefinitni pronomen nalazimo u onim primjerima, gdje je negativna hipotetička rečenica postala tako, da se pozitivna supozicija (kojoj upravo pripada pozitivni indefinitni pronomen u prostom obliku) već kao gotova supozicija (bilo samostalna bilo podložna) negirala, ali je indefinitni pronomen zadržan u onom obliku, koji je imao u pozitivnoj supoziciji. Tko dakle kaže: „Ako *nigdje* kuma ne nađem, da mi budeš kum“, — on sam misli (tvrdi), da će *negdje* kuma naći, ali također suponira, da ga *nigdje* ne će naći, t. j. on negaciju svoje tvrdnje meće u supoziciju, i to samo zato, da može na tu supoziciju nadovezati glavnu rečenicu: „da mi budeš kum“. A tko kaže: „Ako ti više *što* ne znaš, to je sve ništa“, — on sâm misli: „Ako (= možda, dopuštam da) ti više *što* znaš“;

ali ova njegova misao nije tvrdnja, nego (samostalna) supozicija; i nju on kao već gotovu supoziciju negira, da može na nju nadovezati glavnu rečenicu: „to je sve ništa“, ali zadržava indefinitni pronomen u onom obliku, koji je imao, dok je supozicija bila pozitivna, t. j. u obliku *što*. A ostala tri navedena primjera s indefinitnim pronominom u pozitivnom prostom obliku, u kojima je rečenica s *ako ne* postpozitivna, rekao bih da su postala onako, kao oni grčki, u kojima je $\epsilon\iota \mu\acute{\alpha}$ = „osim ako“ [str. 157. (57.) i d.] Još dodajem, da su ovakovi primjeri u hrvatskom jeziku rijetki, jer se mjesto *ako ne* radije kaže *osim (već, van) ako*. U ostalom držim, da i ono nekoliko primjera, koliko ih je navedeno, dokazuje, da je razlika između hrvatskih negativnih hipotetičkih rečenica s negativnim i onih s pozitivnim prostim indefinitnim pronominom ista, kao razlika između grčkih negativnih hipotetičkih rečenica s $\epsilon\iota \omicron$ i onih s $\epsilon\iota \mu\acute{\alpha}$.

25. Kao što se u grčkom jeziku razlika između dvije vrste negativnih hipotetičkih rečenica, onih s $\epsilon\iota \omicron$ i onih s $\epsilon\iota \mu\acute{\alpha}$, ogleda u razlici dviju vrsta negativnih pitanja, onih s negacijom \omicron i onih s negacijom $\mu\acute{\alpha}$, tako se i u hrvatskom jeziku razlika između analogne dvije vrste negativnih hipotetičkih rečenica ogleda u razlici analognih dviju vrsta negativnih pitanja, kojima su tipički primjeri navedeni na početku § 21

Hrvatska pitanja s *ne li*, na koja se pouzdano očekuje pozitivan odgovor, jesu kao i grčka pitanja s negacijom \omicron hipotetičke rečenice, u kojima je metnuta u supoziciju negacija tvrdnje onoga, koji pita. U tipičkom primjeru iz N. pj. III, 510. *Nisam li ti besjedio*, babo, da ne prosiš prošene devojke? — Čira, koji ove riječi govori, dobro zna te u misli tvrdi, da je svome ocu, knezu Milutinu, besjedio: Ne prosi prošene djevojke! Ali mu vladanje njegova oca, koji ga nije poslušao, nameće gotovu negaciju njegove tvrdnje (Nijesi mi besjedio), a tomu se on čudi, pa stoga tu vladanjem očevim nametnutu negaciju svoje tvrdnje meće u supoziciju (Nijesam li ti besjedio = ako ti nijesam besjedio) zato, da može izgovarajući supoziciju s upitnim tonom od oca zatražiti, da potvrdi ono, što on suponira, a otac svojim vladanjem očituje, dakle da poreče ono, što on u misli tvrdi, u slučaju ako ne stoji, t. j. pitati ga, ali ujedno modificirajući upitni ton tako, da postaje admirativnim, pokazati, da se sadržaju svoje supozicije čudi, t. j. da ne drži, da će otac učiniti ono, što on (pitajući ga) od njega traži, nego će mu na njegovo pitanje dati pozitivan odgovor (Be-

sjedio si mi); a napokon Ćira ne dobiva nikakva odgovora, jer mu i ne treba; njegovu pitanju i nije prava svrha, da dobije na nj odgovor, nego da pokaže, da se očevu vladanju čudi i da ga osuđuje [isp. § 20. str. 142. (42.)]. Smisao je dakle našega pitanja: Ako stoji to, da ti nijesam besjedio, kaži, (sc. da ti nijesam besjedio), ali se ja tomu čudim (t. j. tvrdim, da sam ti besjedio) te očekujem, da ćeš i ti kazati, da sam ti besjedio, t. j. da ću dobiti pozitivan odgovor. O smislu negacije vrijedi i za hrvatski jezik ono, što je na str. 162. (62.) za grčki rečeno.

Takova su pitanja negativni pendant onim pozitivnim pitanjima, o kojima se govorilo u § 20. i koja sam nazvao admirativnim pitanjima; stoga ih možemo zvati negativna admirativna pitanja. A pokazano postanje od negativnih hipotetičkih rečenica, u kojima je negacija tvrdnje govornikove metnuta u supoziciju, potvrđuje im to, što u njima, kao i u tima hipotetičkim rečenicama, indefinitni pronomen dolazi u negativnom obliku (isp. dalje primjer iz Mark 2, 25).

Navest ću još primjerâ za takova pitanja iz narodnih umotvorina, gdje dolaze u pitanju ponajviše verba dicendi, i iz Novoga zavjeta, gdje ih ima vrlo mnogo, ali sam izabrao samo nekoliko ponajzgodnijih, poglavito iz evandeljâ. Na diobu, koja je provedena u § 20. kod pozitivnih admirativnih pitanja, držim da se ovdje ne treba osvrtnati, jer svi primjeri, što ću ih navesti, pripadaju u prvu ili drugu tamošnju vrstu [pod a) ili b)].

Ne l' se sinoć nama zaklinjaše, da ne staneš kod tuđina? N. pj. I, 6. — *Nisam li ti, Mijo, govorila*¹: Ne pij vode, ne ljub' udovice, jer je voda svaka grozničava, udovica srca žalostiva. I, 228. — *Ustaj gore, Omer-beže sine!* Visoko je oskočilo sunce! *Nisi li se naljubio* lica lepe Fate sestre Atlagića? I, 250. — *Jao Marko, Bogom pobratime!* Jao brate, vila me ustrel! *A nisam li* tebe besedio, da ne pevam kroz Miroč planinu? II, 216. — *A moj brate, Leka kapetane!* *Ta l' ne vidiš*², đe pogiboh ludo od silnoga Kraljevića Marka? II, 241. — *Gospodare, silan Vlah-Alija!* *Ta l' ne vidiš?* ispale ti oči! Ono nije carevi delija, moj gospodar Strahiniću bane. II, 280. — *Car Suleman, i otac i majko!* *Nijesi li* jasak učinio, da s' ne pije uz ramazan vino . . . ; . . . Marko pije uz ramazan vino. II, 430. — *O Jerina, luda ženska glavo!* Šta

¹ Za primjere s glagolima dicendi isp. § 13. str. 128. (28.).

² Za primjere s glagolom „vidjeti“ isp. § 15. str. 130. (30.) i d.

s' tražila, još si malo našla; a *nisam li* tebe *besedio*: „Ostavi se, Jerina gospoda, od neveste ljube Todorove?“ II, 498. — Ujko Janko, nemereno blago! *Nisam li* ti lepo *govorio*, kad si poš'o sanak boraviti, da ne daješ umlje za bezumlje, da ne streljaš zmiju šestokrilu, već da streljaš sivoga sokola? II, 508. — O Ivane, naša poglavice! Kamo vjera? stigla te nevjera! *Nijesmo li* vjeru učinili, da mi dara nitko ne dijeli? A sad ste se tome pri-sjetili! II, 555. — Bog t' ubio! vilo posestrimo! *Nijesi l'* mi Božju vjeru *dala*, kad mi bude najveća nevolja, da se mene na nevolji nađeš? III, 33. — Jao Čiro, rođeni devere! *Nisam li* ja tebe *be-sedila*, ja ću moju preboleti ruku, ranu tvoju ti prebolet' ne ćeš? III, 511. — *Ne znadeš li*¹, moj krvniče stari! kad pos'ječe glava četрнаes na Grebice nasred od Rudina, pos'ječe mi dva Verizovića, Verizović-Usa i Aliju? IV, 519. — A! pobratime, što ćeš ti ovde? *Nijesam li* ja tebi *kazao*, da ti više ne ideš za mnom? N. prip. 147. — Anatetemate bilo! Kako ti *nijesam dala* večerati? *Ta nijesam li* te *zvala* i nudila više od deset puta! N. prip. 282. — Jer ako ljubite one, koji vas ljube, kakovu platu imate? *Ne čine li* to i carinici? I ako Boga nazivate samo svojoj braći, šta odviše činite? *Ne čine li* tako i neznabošci? (Ὁὐχὶ καὶ οἱ τελεῶνται τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν;) Mat. 5, 46. i 47. — Za to vam kažem: ne brinite se za život svoj, šta ćete jesti, ili šta ćete piti; ni za tijelo svoje, u što ćete se obući. *Nije li* život *pretežniji* od hrane, i tijelo od odijela? (Ὁὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖον ἐστὶν τῆς τροφῆς καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος;) Mat. 6, 25. — Mnogi će reći meni u onaj dan: Gospode! Gospode! *nijesmo li* u ime tvoje *prorokovali*, i tvojijem imenom čudesa mnoga *tvorili*? I tada ću im ja kazati: nikad vas *nijesam* znao; idite od mene koji činite bezakonje (Ὁὐ τῶ σῶ ὀνόματι προσφητεύσαμεν etc.) Mat. 7, 22. — *Ne prodaju li* se dva vrapca za jedan dinar? pa ni jedan od njih ne može pasti na zemlju bez oca vašega (Ὁὐχὶ δύο στρούθια ἀσσαρίου πωλεῖται;) Mat. 10, 29. — Tada dođoše sluge domaćinove i rekoše mu: Gospodar! *nijesi li* ti dobro sjeme *sjiao* na svojoj njivi? Otkuda dakle kukolj? (Ὁὐχὶ καλὸν σπέρμα ἔσπειρας ἐν τῷ σῶ ἀγρῶ;) Mat. 13, 27. — *Nije li* ovo drvodjeljin sin? *ne zove li* se mati njegova Marija, i braća njegova Jakov, i Josija, i Simon, i Juda? I sestre njegove *nijesu li*

¹ Prije toga dolazi u st. 32. polupitanje: „Znaš Murate, moj stari krvniče!“ i u st. 36.: „Pa znadeš li, moj stari krvniče“, a poslije toga u st. 45.: „Pa znadeš li, Murate krvniče!“ (isp. str. 137. (37.))

sve kod nas? Otkud njemu ovo sve? (Ὁὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; οὐχὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ λέγεται Μαριάμ . . . ; καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ οὐχὶ πᾶσαι πρὸς ἡμᾶς εἰσὶν;) Mat. 13, 55—56. — Sto vam se čini? Kad ima jedan čovjek sto ovaca pa zađe jedna od njih, *ne ostavi li* on devedeset i devet u planini, i ne ide da traži onu, što je zašla? (Ὁὐχὶ ἀφείς τὰ ἐνενηκονταεννέα ἐπὶ τὰ ὄρη, πορευθεὶς ζητεῖ τὸ πλανώμενον;) Mat. 18, 12. — Tada ga dozva gospodar njegov, i reče mu: zli slugo! sav dug onaj oprostih tebi, jer si me molio. *Nije li trebalo* da se i ti smiluješ na svoga drugara, kao i ja na te što se smilovah? (Ὁὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου, ὡς καὶ ἐγὼ σε ἠλέησα;) Mat. 18, 32—33. — A on odgovarajući reče jednome od njih: prijatelju! ja tebi ne činim krivo; *nijesi li pogodio* sa mnom po groš? (Ὁὐχὶ δηναρίου συνεφώνησάς μοι;) Mat. 20, 13. — A on reče im: *Nijeste li* nikad čitali, šta učini David, kad mu bi do nevolje i ogladnje s onima što bijahu s njim? (Ὁὐδέποτε ἀνέγνωτε . . .;) Mark. 2, 25. — I učiše govoreći im: *Nije li pisano*: dom moj neka se zove dom molitve svima narodima? A vi načiniste od njega hajdučku pećinu (Ὁὐ γέγραπται . . .;) Mark. 11, 17. — I dođe i nađe ih gdje spavaju, i reče Petru: Simone! Zar spavaš? *Ne može li* jednoga časa postražiti? (Ὁὐκ ἔσχατος μίαν ὥραν γρηγορῆσαι;) Mark. 14, 37. — I kaza im priču: Može li slijepac slijepca voditi? *Ne će li* obadva pasti u jamu? (Ὁὐχὶ ἀμφοτέρω εἰς βόθρον ἐμπεσοῦνται;) Luk. 6, 39. — A Gospod mu odgovori i reče: Licemjere! svaki od vas u subotu *ne odrješuje li* svojega vola ili magarca od jasala, i ne vodi da napoji? (Ἐκαστος ὑμῶν τῷ σαββάτῳ οὐ λύει τὸν βοῦν αὐτοῦ . . .;) Luk. 13, 15. — Jer koji je veći, koji sjedi za trpezom ili koji služi? *Nije li* onaj, koji sjedi za trpezom? A ja sam među vama kao sluga (Τίς γὰρ μεῖζων, ὁ ἀνακείμενος ἢ ὁ διακωνῶν; οὐχὶ ὁ ἀνακείμενος;) Luk. 22, 27. — Drugi govorahtu: Ovo je Hristos. A jedni govorahtu: Zar će Hristos iz Galileje doći? *Ne kaza li* pismo, da će Hristos doći od sjemena Davidova, i iz sela Vitlejema, odakle bješe David? (Ὁὐχὶ ἡ γραφὴ εἶπεν . . .;) Jov. 7, 42. — A susjedi i koji ga bijahu vidjeli prije, da bješe slijep, govorahtu: *Nije li* ovo onaj, što sjedaše i prošaše? (Ὁὐχ οὗτός ἐστιν ὁ καθήμενος καὶ προσαιτῶν;) Jov. 9, 8. — Reče jedan od slugu poglavara svešteničkoga, koji bješe rođak onome, što mu Petar odsiječe uho: *Ne vidjeh li* ja tebe u vrtu s njim? (Ὁὐκ ἐγὼ σε εἶδον ἐν τῷ κήπῳ μετ' αὐτοῦ;) Jov. 18, 26. — A Pilat mu reče: Zar meni ne govoriš? *ne znaš li*, da imam vlast raspeti te, i vlast imam pustiti te? (Ὁὐκ οἶδας ὅτι ἐξου-

σίαν ἔχω σταυρωῶσαι σε;) Jov. 19, 10. — A Petar reče: Ananija! za što napuni sotona srce tvoje, da slažeš Duhu svetome i sakriješ od novaca, što uze za njivu? Kad je bila u tebe, *ne bijaše li* tvoja? I kad je prodade, *ne bijaše li* u tvojoj vlasti? Za što si dakle takovu stvar metnuo u srce svoje? Ljudima nijesi slagao nego Bogu (Ὁὐχὶ μένον σοὶ ἔμενον, καὶ πρᾶθὲν ἐν τῇ σῆ ἐξουσίᾳ ὑπέσχεον;) Djela 5, 3—4. — A kad ih dovedoše, postaviše ih pred sabor, i zapita ih poglavar sveštenečki govoreći: *Ne zaprijetismo li* vam oštro, da ne učite u ovo ime? i gle, napuniste Jerusalem svojom naukom, i hoćete da bacite na nas krv ovoga čovjeka (Ὁὐ παρεγγεῖλαι παρεγγεῖλαμεν ὑμῖν μὴ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦτω;) Djela 5, 27—28. — Otkuda ratovi i raspre među vama? *Ne otuda li*, od slasti vašijeh, koje se bore u vašijem udima? (Ὁὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν;) Jak. 4, 1. — *Nijesam li* ja apostol? *Nijesam li* sam svoj? *Ne vidjeh li* ja Isusa Hrista. Gospoda našega? *Nijeste li* vi djelo moje u Gospodu? (Ὁὐκ εἰμι ἀπόστολος; οὐκ εἰμι ἐλεύθερος; οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν κύριον ἡμῶν ἑώρακα; οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστὲ ἐν κυρίῳ;) 1. Kor. 9, 1. — A na koje mrzi četrdeset godina? *Nije li na one*, koji sagriješiše, koji ostaviše kosti u pustinji? (Ὁὐχὶ τοῖς ἀμαρτήσασιν;) Jevr. 3, 17.

Isp. Akad. rj. VI, 31.^b

26. Hrvatska pitanja s *ne li*, na koja se manje pouzdano očekuje pozitivan odgovor, jesu kao i grčka pitanja s negacijom *μή* hipotetičke rečenice, u kojima je negirana gotova supozicija onoga, koji govori. U tipičkom primjeru iz N. pj. III, 289. *Nije l' mati rodila* junaka, da otide oganj da uvodi? — Senjanin Tadija, koji ove riječi govori, sâm misli: Ako (= možda, dopuštam da) je mati rodila junaka. Ovu svoju misao, koja je samostalna supozicija, on negira pa izgovarajući je s upitnim tonom traži od svojih drugova, da potvrde ono, što on u njoj suponira, t. j. da poreku, da je mati rodila junaka, u slučaju ako nije mati rodila junaka, ali ne drži, da će oni to učiniti, jer sâm misli, da možda jest mati rodila junaka, nego očekuje na svoje pitanje pozitivan odgovor; ipak je to očekivanje ovdje manje pouzdano nego kod admirativnih pitanja, jer je i misao onoga, koji govori, ovdje (gdje je samostalna supozicija) manje pouzdana negoli kod admirativnih pitanja (gdje je tvrdnja). Pa Senjanin Tadija i dobiva na svoje pitanje pozitivan odgovor indirektno tim, što na njegove riječi drug njegov Komnen skače na noge lagane te ide oganj da uhodi. Smisao je dakle pitanja: Ako ne stoji to, da je mati rodila junaka, kažite,

(sc. da ga nije rodila), ali ja držim, da ga je možda rodila, te očekujem, da ćete možda i vi kazati, da ga je rodila, t. j. da ću na svoje pitanje možda dobiti pozitivan odgovor. O smislu negacije i o potrebi odgovora vrijedi i za hrvatski jezik ono, što je na str. 162. (62.) za grčki rečeno.

Budući da onaj, koji ovako pita, svagda nešto kao nagađa, mogla bi se ovakova pitanja zvati *suspikativna pitanja*. Među primjerima, što ću ih sada za *suspikativna pitanja* navesti iz narodnih umotvorina i iz Novoga zavjeta, ima najviše takovih, u kojima je pitanje samostalno (direktno), ali ima i takovih, u kojima je podložno (indirektno). Od prvih je u narodnim pjesmama najobičnije pitanje, kojim netko pita, nije li majka rodila junaka, da to i to učini, u različnim varijacijama. Što se podložnih pitanja tiče, koja su dosta rijetka, za njih vrijedi sve ono, što je u § 3. za podložna pitanja uopće rečeno; samo valja na umu držati, da rečenica *s ne li* svagda pretpostavlja samostalnu supoziciju govornikovu, koja se u njoj negira. Tako se primjer iz N. pj. II, 432.: Gledi care na četiri strane, *ne ima li* tko bliže do Marka — ima razumjeti ovako: Pjevač kaže, da gleda car na četiri strane, ne ima li (= ako ne ima) tko bliže do Marka, (sc. da vidi, da nema tko bliže do M.), ali on (pjevač tumačeći mišljenje carevo) suponira ili dopušta, da ima tko bliže do Marka, njegova je misao (samostalna supozicija): ako (= možda) ima tko bliže do Marka. U ovom i u mnogim drugim primjerima dolazi indefinitni pronomen u prostom pozitivnom obliku, čim se potvrđuje postanje ovakovih pitanja od negativnih hipotetičkih rečenica, u kojima je negirana samostalna supozicija govornikova, gdje indefinitni pronomen dolazi također u takom obliku, kao što je naprijed u § 24. pokazano. Što treba o kojem primjeru napose kazati, kazat će se kod njega.

Oj meseče, moj noćni putniče! Ti prelaziš sela i gradove, jesi l' vid'o gde moju sirotu? Je li gola, il' je odevena? Je li bosa, il' je obuvena? . . . *Ne preza li* iza slatka sanko? *Ne čezne li* očima za majkom? *Ne gleda li*, otkud će joj doći? Otkud li će slatke sise dati? N. pj. I, 374.¹ — *Nije l' majka rodila* junaka i kobila konja *oždr'jebila*, kojino će vodu preploviti itd. I, 601. — Garevice, zelena gorice! *Ne raniš li* u sebi junaka, Predragoga mog brata

¹ Negativna pitanja za razliku od pozitivnih pretpostavljaju misao (samostalnu supoziciju) majčinu: ako (= možda, dopuštam da) preza iza slatka sanko itd., koja je u njima negirana. Otuda se jasno vidi, zašto se majka više zabrinula.

rođena? *Ne raniš li* u sebi junaka, koji bi me s bracom sastavio? II, 78. — *Nije l' majka rodila* junaka i u svate caru *opremila*, da za cara na mejdan iziđe? II, 144. — Oj Boga vam, dva vrana gavrana! Otkuda ste jutros polećeli? *Nijeste li* od polja Kosova? Vidjeste li dvije silne vojske? II, 293. — Oj Boga ti, kneževa vojvodo! Što si tako konja oznojio? *Ne ideš li* sa polja Kosova? *Ne vide li* čestitoga kneza, gospodara i moga i tvoga? II, 307. — Što bi, sine, u zemlji Latinskoj? Jesi l', sine, ljubu isprosio? *Ne će l' staru odmijenit'* majku? II, 578. — Jeste l' čuli, Brđanski knezovi! *Nema l'* ovđe u vašim Brdimama ja đevojka, jali udovica, da koja bi bila pašinica? III, 89. — Sestro moja, Hajkuna đevojko! *Nije l' Bog d'o muka adminula?* — Jeste brate, milom Bogu vala! III, 125. — Kade tako po planini odaš, *ne znadeš li* Vučka Ljubičića? Gdi je, kurva, sinoć večerao, gdi l' će k noći na večeru doći? III, 426. — Pobratime, Lazo barjaktare, i vas braćo, trideset hajduka! *Nije l' majka rodila* junaka, jal' sestrica braca *odnijjala* bez bešike na desnici ruci, u četu ga moju *opremila*, da otiđe u Lijevna grada...? III, 440. — A bora ti, mlada seratljijo! Otkud ideš tako iz daleka? *Nijesi li* od Lijevna grada? Ja vide li svate Smiljanića? I vode li Maru Đurkovića? III, 481.¹ — Braćo moja, do tridest Turaka! *Nije l' majka rodila* junaka, jal' sestrica brata *odgojila* na čistome đevojačkom krilu i muškim ga *opasala* pasom i junačkim *dozivala* glasom, *spremila* ga u četu junačku, da je danas u mojoj družini, ko bi znao selo nerobljeno...? IV, 103. — O družino, braćo Srbadijo! *Nije li se* u kog *dogodilo* ja višeka, da nama dokuči. IV, 173. — Ja dva vrana, dva po Bogu brata! Jeste l' skoro od donje krajine, od Mišara polja širokoga a od Šapca grada bijeloga?... Jeste l' vid'li moga gospodara, gospodara Kulin-kapetana...? Ide li mi Kulin-kapetane? Vodi l' vojsku od Bosne ponosne? Ide li mi, hoće l' skoro doći? *Ne goni li* Mačvanskih krava? *Ne vodi li* Srpskih robinja, koje bi me vjerno poslužile? IV, 204. — Oj Boga vi, dva vrana gavrana! Odakle ste jutros polećeli? Da nijeste od zemlje Srbije? *Ne znate li* za mog gospodara, u Srbiji pašu Čaja-pašu? IV, 342. — *Nije l' majka rodila* junaka, da mu dadem silovitu vojsku, da otiđe u Brda kamena... IV, 368. — A Novica, ako Boga znadeš! *Nejli* mene *osvetiti*, sine! IV, 487. — No *nema li* dobroga junaka,

¹ st. 170—172.: *Nijesi li* od Lijevna grada? *Ne vide li* svate Smiljanića? I vode li Maru Đurkovića? (isp. i st. 198—200.)

al' Turčina ali rišćanina, ko će četvu malu pokupiti...? IV, 504. — Ko se ono putem šeće? *Nije l' Bog d'o ko od Bosne, jal' od Bosne roda moga, da poručim majci mojoj...* N. pj. herc. 282. — Pa sam došla pitati tvoga sina, ne bi li mi mogao on za njga što kazati, *nije li ga gde video*, jer on preko svega sveta prelazi. N. prip. 56. (isp. 57. i 58.) — Jarko sunce! ti siješ po celome svetu, *nisi li gde god videlo takoga i takoga čoveka?* ib. 57. (isp. i dalje). — Ona pomisli, *ne će li to srećom biti kakva kuća*, pa pođe onamo. ib. 133. — Idući tako nađe u gori jednoga staroga pustinika, i nazvavši mu Boga zapita ga, *ne zna li on*, da ima gde god taki i taki grad. ib. 238. — Eda što, sine? *Nije li Bog dao*, da si našao, što si tražio? ib. 241. — Nego *ne znaš li* od vašijeh detića kakav skopak od motike ili od čega drugoga? ib. 310. — Zapita ga, *nije li onud đe putem video njegova margarca*. N. posl. 47. — I divljahu se svi ljudi govoreći: *Nije li ovo Hristos, sin Davidov?* (Μήτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς Δαυὶδ;) Mat. 12, 23. — A Jevreji rekoše među sobom: Kuda će ovaj ići, da ga mi ne nađemo? *Ne će li ići među rastrkane Grke, i Grke učiti?* (Μὴ εἰς τὴν διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι...) Jov. 7, 35. — Odgovoriše mu (Nikodimu) i rekoše: *Nijesi li i ti iz Galileje?* Razgledaj i vidi, da prorok iz Galileje ne dolazi (Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ;) Jov. 7, 52.

27. Napose mi valja govoriti o takovim pitanjima s *neću li* ili *ne bih li*, kojima se, ako su samostalna (direktna), izriče želja, ako li su podložna (indirektna), želja ili namjera.

Što se prvih tiče, valja na umu imati, da i pozitivna samostalna pitanja mogu značiti želju uz tri uvjeta: ako se radnja glagolska vrši u budućnosti, ako vršenje radnje stoji do onoga, koji se pita, i ako je pozitivan odgovor na pitanje onomu, koji pita, ugodan; jer ako mu je takav odgovor ugodan, on ga ne samo traži, nego i želi, a želeći pozitivan odgovor želi i samo vršenje radnje, jer je gotovost subjektova za vršenje radnje (izrečena futurom) pozitivnomu odgovoru uvjet; a kad vršenje radnje ne bi stajalo do onoga, koji se pita, ne bi pozitivni njegov odgovor zamjećivao to vršenje, a kad ne bi toga bilo, ne bi imalo smisla željeti pozitivan odgovor. Želja za pozitivnim odgovorom pa za vršenjem radnje glagolske očituje se u tom, što se s upitnim združuje željni ton, koji može nad njim i mah preoteti. Među primjerima, što su navedeni u § 11., ima ih više, koji se mogu tako shvatiti. N. pr. O devojko, dušo moja! *Oćeš li mi ljuba biti?* N.

pj. I, 434. — Čuješ mene, od Ozina kralju! U tebe mi čudnu ćerku kažu na udaju dilber Jefimiju; *hoćeš li* je mene *pokloniti*, neka bude mlada aginica? III, 245. — O Kuline, dragi pobratime! Što ću ti se nešto zamoliti, *hoćeš li* me, pobro, *poslušati*? Prodaj mene svekoliko roblje, iđi pusto nebrojeno blago. IV, 198. — *Hoćeš li* mi *dati* ovu svoju kćer, da se ženim njome? N. prip. 4.

Još se lakše želja za pozitivnim odgovorom pa za samim vršenjem glagolske radnje uz rečene uvjete spaja sa suspikativnim pitanjem, jer se na nj i onako očekuje pozitivan odgovor; n. pr. Sluge moje, hodžo i kadijo! *Ne biste li* mene *naučili*, šta ću poslat' u zemlju Moskovsku za uzdarje iz mojega carstva? N. pj. III, 79. Pitanje formalno znači: Ako ne biste mene naučili, kažite, da ne biste mene naučili; a u istinu znači: Ako biste mene naučili, kažite, da biste mene naučili; ali ipak ne glasi: Biste li mene naučili? — jer car sâm misli: Ako (= možda, dopuštam da) biste mene naučili; njegovu je dakle misao samostalna supozicija, a samostalna supozicija kao izraz stalnoga mišljenja govornikova ne može doći ni u hipotezu ni u pitanje, već ako se negira, čim se baš na nju i upućuje. Car dakle formalno traži negativan odgovor u slučaju, ako ga hodža i kadija ne bi naučili, ali u istinu očekuje pozitivan, jer sâm suponira, da bi ga oni naučili. Pozitivan mu je odgovor na pitanje ugodan, pa stoga ga ne samo očekuje, nego i želi, a želeći pozitivan odgovor želi i samo vršenje radnje glagola „naučiti“, jer je gotovost onih, koje car pita, za vršenje te radnje (izrečena kondicionalom) pozitivnomu odgovoru uvjet; a budući da vršenje radnje glagolske stoji do onih, koje pita, to njihov pozitivni odgovor zajamčuje i vršenje njezino. Stoga se i ovdje s upitnim druži željni ton, koji često sasvim preotima mah, te rečenica i nema narav upitne, nego željne rečenice, pa se na nju i ne očekuje odgovor niti se iza nje meće znak pitanja.

Kakva je dakle razlika između pozitivnih i negativnih (suspikativnih) željnih pitanja? Ta, da negativno pitanje pretpostavlja govornikovo suponiranje, da će se vršiti radnja, za koju se pita, hoće li se vršiti (ili upravo: ne će li se vršiti), da dakle on pozitivan odgovor i očekuje, pa da upravo zato pitanje i negira, što hoće da pokaže, da je ono, što negira, njegovu (samostalna) supozicija; a kod pozitivnoga se željnoga pitanja jednostavno traži i želi pozitivan odgovor za slučaj, da će se neka radnja vršiti, a o tome, što govornik sâm o vršenju te radnje misli, ne kaže se ništa. Po tom su za izricanje želja negativna (suspikativna) pitanja zgodnija

od pozitivnih, jer već sama po sebi pokazuju, da što se želi, to se i očekuje.

Od željnih rečenica s *da ako*, o kojima se govorilo u § 10., razlikuju se naša i pozitivna i negativna (suspikativna) željna pitanja tim, što se u onim željnim rečenicama želja za vršenjem radnje glagolske izriče direktno, a u našim se željnim pitanjima ta želja izriče indirektno preko želje za pozitivnim odgovorom i preko izrečene futuroom ili kondicionalom gotovosti subjektove za vršenje radnje glagolske, koja je pozitivnomu odgovoru uvjet.

Pouzdanih primjera za željna suspikativna pitanja imam samo takovih, u kojima dolazi kondicional. To dolazi otuda, što se već u samostalnoj supoziciji govornikovoj, koja se u pitanju negira, upotrebljava kondicional, a u njoj se (kao i inače u samostalnim rečenicama) kondicional upotrebljava stoga, što govornik hoće da jače istakne spremnost ili sposobnost (uopće gotovost) subjektovu za vršenje radnje glagolske [n. pr. (ne) biste li mene naučili = (ni)jeste li spremni mene naučiti]. Isp. moju raspravu o kondicionalu u „Radu“ knj. 127. § 17. i 18. Osim toga utječe na porabu kondicionala mjesto futura i to, što se ni u pravim željnim rečenicama (n. pr. onima sa *da*) ne upotrebljava futur, ali se upotrebljava kondicional (isp. „Rad“ knj. 142. str. 115. i d.).

Evo i drugih primjera za negativna (suspikativna) željna pitanja: *Ne bi li se* duša našla, koja bi se smilovala i na Boga pogledala, mene slepa darivala. N. pj. I, 141. — O za Boga, dvanaest vladika i četiri stare patrijare! *Ne biste l' mi mogli* duvovati: Jesam težak grije učinio: jesam bio svoje roditelje, kako bih se grija ostajao? II, 90. — Bogom sestro, lijepa devojko! Ti ćeš biti ljuba Radulova, tamo su mi dva nejaka brata u tavnici Vlašića Radula, *ne bi li ih kako¹ izbavila!* II, 522. — Čuješ more, od Dobnja Mujo! Mene jesu sluge ostavile, *ne bi li se*, more, *pogodio*, da mi činiš izmet u odžaku, evo tebi stotina dukata, te s' oduži Zadraninu banu? III, 135. — A oćeš li ti opet natrag? *Ne bi li mu moćao* ponijeti, da mu pošljem malo ašluka? N. prip. 301.

28. Namjernim rečenicama mogu postati i podložna pozitivna i podložna negativna (suspikativna) pitanja, ako im se radnja glagolska vrši u budućnosti i ako je pozitivna obavijest onomu, tko

¹ Kako su to upravo suspikativna pitanja, dolazi u njima po pravilu indefinitni pronomen u prostom pozitivnom obliku [isp. § 26. str. 170. (70.)].

za njom teži, ugodna. Da bi se to razumjelo, valja kod jednih i drugih polaziti od pitanja zavisnih o glagolu studendi (isp. § 3.). Tako je — da i ovdje najprije ogledamo podložna pozitivna pitanja — za primjer iz N. pj. II, 449.: Često gleda beže Radul-beže, često gleda u bijele dvore, *hoće li* mu kumče *donijeti* — u § 3. kazano, da upravo znači: Često gleda beže Radul-beže, ako će mu kumče donijeti, da vidi, da će mu ga donijeti. Pjevač dakle kaže, da Radul-beg gleda s težnjom za (pozitivnom) obaviješću (da vidi), da će mu kumče donijeti, ako će mu ga donijeti. Iz situacije se razbira, da je Radul-begu ta obavijest ugodna; on dakle ne samo teži za njom, nego je i želi, a želeći nju želi i to, da mu kumče donesu, jer je gotovost onih, koji imaju kumče donijeti, za to, da kumče donesu (izrečena futurom), toj obavijesti uvjet. Ali rečenica: „*hoće li* mu kumče *donijeti*“, za koju bi se moglo misliti, da će postati namjernom, jer se njom izriče ono, što subjekt glavne rečenice vršeći svoju radnju želi, pošto je načinom pokazanim u § 3. došla do toga, te se shvatila kao indirektno pitanje, ostala je to, a nije postala namjernom rečenicom, jer odnošaj između radnje glavne rečenice i njezine radnje nije takav, da bi se vršenjem prve postizalo vršenje druge („gledanjem“ ne postiže se to, da kumče „donesu“). Jedino bi se moglo reći, da je to podložna upitna željna rečenica.

Drukčije je onda, ako je odnošaj između radnje glavne rečenice i radnje podložne upitne rečenice takav, da se vršenjem prve postiže vršenje druge, kao u ovom primjeru: Već uvat' te zmiiju prisojkinju, te turajte Radu u njedarca, *hoće li se* od nje *uplašiti*. N. pj. III, 359.¹ I ovaj primjer držim da znači: Turajte (zmiiju) Radu u njedarca, ako će se od nje uplašiti, da vidim (ili uopće doznam), da će se od nje uplašiti. Glagol „turati“ nije doduše sam po sebi glagol studendi, ali je učinjen takovim tim, što je upotrebljen tako, da i vršenje njegove radnje biva s težnjom za nekom (pozitivnom) obaviješću, t. j. s težnjom, da Bećir-aginica, koja sužnjima tu radnju nalaže, vidi (ili uopće dozna), da će se Rade od zmiije uplašiti, ako će se uplašiti. Da Bećir-aginica ne samo teži za tom obaviješću, nego da je i želi, pa da želi i to, da se

¹ Isp. na istoj strani stih 46.: Naložite mu vatru na prsima, *hoće li se pomaknuti*, kurva; stih 65.: Već uzmite dvadeset klinaca, udrite ih pod noktove Radu, *hoće li se pomaknuti*, kurva; pa na str. 360. stih 75.: Sakupite kolo đevojaka i pred njima lijepu Hajkunu, *hoće li se nasmijati* na nju.

Rade od zmiје uplašī, jer je gotovost njegova za to, da se od zmiје uplašī (izrečena futurom), toj obavijesti uvjet, — razbira se već otuda, što sužnjima nalaže, da mu turaju zmiју u njedarca, t. j. da vrše radnju, kojom se postiže izvršenje radnje glagola „uplašīti“ (to, da se Rade uplašī). Poradi toga odnošaja između tih radnja rečenica: „hoće li se od nje uplašīti“, kojom se izriče ono, što Bećir-aginica nalažući radnju glavne rečenice želi, od podložne upitne postaje namjernom.

Tako je i onda, kad je podložna upitna rečenica negativna (suspikativna); n. pr. Obzire se (ban Strahinić) ka Kruševcu b'jelu, *ne će li se šure prisjetiti, ne će li se njima ražaliti*. N. pj. II, 271. Pravi je smisao primjeru: Obzire se ka Kruševcu bijelu, ako će se šure prisjetiti, da vidi, da će se prisjetiti, ali je hipotetička protaza (pitanje) negirana, tako da izlazi formalni smisao: Obzire se ka Kruševcu bijelu, ako se ne će šure prisjetiti, da vidi, da se ne će prisjetiti — jer je samostalna supozicija govornikova (pjevačeva, koji tumači mišljenje Strahinićevo): Ako (= možda, dopuštam da) će se šure prisjetiti — a ona ne može doći u hipotezu, dakle ni u pitanje, već ako se negira. Pjevač dakle kaže, da se Strahinić obzire formalno s težnjom za (negativnom) obaviješću (da vidi), da se šure ne će prisjetiti, ako se ne će prisjetiti, ali u istinu s težnjom za (pozitivnom) obaviješću, da će se prisjetiti. Situacija pokazuje, da mu je ta obavijest ugodna; on dakle ne samo teži za njom, nego je i želi, a želeći nju želi i to, da se šure prisjete, jer je gotovost njihova za to, da se prisjete (izrečena futurom), toj obavijesti uvjet. No rečenica: „ne će li se šure prisjetiti“ (sa smislom: hoće li se šure prisjetiti), makar da se njom izriče ono, što subjekt glavne rečenice vršeći svoju radnju želi, ostala je indirektno pitanje, a nije postala namjernom rečenicom, jer odnošaj između radnje glavne rečenice i njezine radnje nije takav, da bi se vršenjem prve postizalo vršenje druge („obziranjem“ se ne postiže to, da se šure „prisjete“). Jedino bi se moglo reći, da je to podložna upitna željna rečenica.

Takav je odnošaj između radnje glavne i podložne rečenice u primjeru iz N. pj. III, 359. (gdje se uz već spomenutu pozitivnu upitnu namjernu rečenicu odmah prislanja negativna): Već uvat' te zmiју prisojkinju, te turajte Radu u njedarca, hoće li se od nje uplašīti, *ne će li se, kurva, pomaknuti*. Pa stoga i rečenica: „ne će li se pomaknuti“ onako kao i rečenica: „hoće li se od nje uplašīti“, koja je pred njom, od indirektnje upitne postaje namjernom.

Inače vrijedi za (negativni) oblik ove rečenice ono, što je za isti oblik podložne rečenice kod predašnjega primjera spomenuto.

Češće dolazi u takovoj indirektnoj suspikativnoj upitnoj rečenici, bila namjerna ili samo željna, kondicional s istoga razloga, koji je naprijed kod samostalnih suspikativnih upitnih rečenica sa značenjem želje spomenut [§ 27. str. 174. (74)]. Budući da i inače u željnim i namjernim rečenicama ne dolazi futur, a kondicional dolazi, rekao bih, da se i ove rečenice s futurum osjećaju više kao (indirektna) pitanja, a s kondicionalom više kao željne i namjerne rečenice. Ali često dolaze futur i kondicional u istom primjeru jedan pored drugoga (isp. primjere), otkud se vidi, da se smisao za razliku izgubio.

Razlika između pozitivnih i negativnih od indirektnih pitanja postalih željnih i namjernih rečenica analogna je spomenutoj u § 27. na str. 173. (73.) razlici između pozitivnih i negativnih samostalnih željnih rečenica postalih od direktnih pitanja. Ali pozitivna i negativna namjerna rečenica može se nalaziti i jedna pored druge bez osjetljive razlike (isp. primjere iz N. pj. III, 359. i 360.).

Samo se po sebi nameće i pitanje o razlici između ovih od indirektnih pitanja postalih namjernih rečenica i namjernih rečenica sa *da*. U namjernim rečenicama sa *da* tiče se težnja, s kojom se radnja glavne rečenice vrši ili nalaže, direktno radnje podložne rečenice, a u namjernim rečenicama postalim od indirektnih pitanja tiče se ta težnja upravo obavijesti, da će se radnja podložne rečenice vršiti, ako će se vršiti, a istom po tome (dakle indirektno) same radnje podložne rečenice. Tako se u primjeru iz N. pj. III, 118.: Ode beže u Kunar planinu, *da* on lovi lova po planini — težnja Mustaj-bega, s kojom ode u planinu, tiče direktno lovljenja. A u navedenom primjeru iz N. pj. III, 359. tiče se težnja, s kojom Bećir-aginica sužnjima nalaže, da turaju zmiju Radu u njeđarca, obavijesti, da će se od nje uplašiti, ako će se uplašiti, da će se pomaknuti, ako će se pomaknuti, a istom po tom samih radnja glagola „uplašiti“ i „pomaknuti“. A osim toga namjerna je rečenica sa *da* upravo tvrdnja (*da* = *te*, isp. „Rad“ knj. 142. str. 18. i d.), a namjerna rečenica postala od indirektna pitanja upravo je hipoteza, pa stoga se vršenje naumljene radnje, dakle i izvedenje namjere, u prvoj vrsti namjernih rečenica u svakom slučaju prikazuje pouzdanije negoli u drugoj vrsti. Uopće je dakle razlika između namjernih rečenica sa *da* i namjernih rečenica postalih od

indirektnih pitanja analogna razlici između deklarativnih rečenica sa *da* i indirektnih pitanja zavisnih o glagolima dicendi i sentiendi (isp. § 8. str. 117. (17.) bilj.).

Kao što bi se za namjerne rečenice sa *da* moglo misliti, da su postale od samostalnih željnih rečenica sa *da*, tako bi se i za one namjerne rečenice, za koje je rečeno, da su postale od indirektnih pitanja, moglo misliti, da su postale od željnih rečenica postalih od direktnih pitanja (§ 27.), da se dakle u primjeru iz N. pj. II, 323. kaže: Jedno Ture izmaknulo bilo, *ne bi l' Janku ugrabilo* glavu — mjesto: Jedno Ture izmaknulo bilo (misleći:) „Ne bih li Janku ugrabio glavu?“ — Ali kao što bi takovo mišljenje bilo krivo za namjerne rečenice sa *da* (isp. „Rad“ knj. 142. str. 24. bilj. 1.), tako bi bilo krivo i za one namjerne rečenice, za koje je rečeno, da su postale od indirektnih pitanja. Ako indirektna pitanja nijesu postala od direktnih, što sam pokušao dokazati naprijed u § 7., nijesu ni rečene namjerne rečenice, koje su upravo indirektna pitanja, mogle postati od rečenih željnih rečenica, koje su upravo direktna pitanja, makar koliko se takovo postanje činilo vjerojatno, osobito onda, kad težnja za obaviješću dolazi od govornika (§ 8.).

A sada evo još primjera za podložne suspikativne upitne rečenice bez obzira na to, jesu li namjerne ili samo željne. Ali će se učiniti razlika između onih s *futuro* i onih s *kondicionalom*.

Primjeri s *futuro*¹: A to gleda Leka kapetane, gleda sestru, pogleda vojvode, *ne će l' koji junak progovorit'* jali š njime, jal' s tankom devojkom. N. pj. II, 237. — Otišlo je trideset katana, odveli su dvije vojevode, hoće ti ih danas objesiti; no se moli gospođi Jerini, *ne će l' ti ih ona pokloniti*. II, 500. — Sluge moje, zatvor'dete vrata . . . Eto ozdo dva dobra junaka đe s' ćeraju uz goru zelenu i sad će se tuna dogoniti: kad ne nađu otvorena vrata, *ne će li se Porča povratiti, ne bi l' Porča pogubio* Vuka. II, 591.² — Na svake ga probe udaraše, *ne bi li ga kako prevario, ne će li se junak poturčiti*. II, 610. — A zatvori vrata dvan'estora, da ne gleda sunca ni mjeseca ni bijela danka ni junaka: *ne će li se njemu dodijati, ne bi li se kaur poturčio*. II, 611. — Podaj njemu bocu trusovine, da s' umije i da se napije, *ne ćeš li ga kako*

¹ Navode se i primjeri, gdje *futur* i *kondicional* dolaze jedan pored drugoga.

² Za glavnu rečenicu držim; Zatvor'dete vrata.

prevariti, ne bi li se momak poturčio, da te uzme za vjernu lju-bovcu. II, 613. — Hajd', Šćepane, u lov da idemo; jesam juče bio u planinu, ranio sam plavoga jelena, *ne ćemo l' ga danas ufa-titi.* II, 629. — Naženi mu srne i jelene, *ne će li ga jelen razbu-čiti, da ti bude pred ljudma isprava, pa njegove ti dojavu ovce, ne bismo l' se od rđe oteli.* II, 631. — No ako ste braća od osvete, da dajemo mito u Turakah, *ne ćemo l' mu izgubiti glavu.* IV, 129. — Hajde brže u Tušimnju kuli, da udarim Čengijé-Smail-agi, *ne ću li mu pogubiti glavu, da osvetim braću Petroviće, a da skinem zemlji zulumčara.* IV, 498. — Oni se onda zatvore u jednu ka-maru, i ona počne najprije obukovati gaće, a on podviruj, *ne će li joj biljegu vidjeti đegod na nogama.* N. prip. 102. — Muž joj reče, neka ide popu te mu kaže, da je on umr'o, već neka ga nose u crkvu, oko koje je po brdu bilo i groblje, *ne će li pobratim onda otići.* ib. 171. — I motrahu za njim, *ne će li ga u subotu iscijeliti, da ga okrive* (Εἰ τοῖς ἀββασῶν θεραπεύσει αὐτόν). Mark. 3, 2.

Primjeri s kondicionalom: Vrisni, konju, dobro moje, *ne bi l' čula moja majka, ne bi l' vode donijela, tebe vode, mene vina.* N. pj. I, 198. — Snaho naša, dilber Sofijano! Jesi l' lasna, hoćeš preboljeti? Da tražimo lagahne ećime; *ne bi li nam, snaho, pre-boljela!* I, 285. — Tako ti Boga, Lauš-ban! Vodi me sestri Ivinoj, *ne bi l' je mladu video, mož' da će poći na susret.* I, 592. — A ja idem u goru zelenu travu pasti, a rosicu piti, *ne bih li se grija ostajao.* I, 612. — Jevrosima, moja mila sejo! Pušti meni jednu krpu platna, *ne bih li ti u grad utekao.* II, 112. — Ja ću ovde čekati Balačka, *ne bi li ga kako ustavio.* II, 152. — Staja care letnji dan do podne, *ne bi l' gdi ko čedu izišao, al' nikoga čuti ni videti.* II, 155. — Svaki vadi po dvaest dukata, age vade po triest dukata, među Marku na skut na dolamu, *ne bi li se beda ostavila, al' se beda ostaviti ne će.* II, 437. — Id'te, jadne, devet kukavica! te molite svog mila ujaka, *ne bi li vam brata poklonio, da ne vodi njega u Kosovo.* II, 510. — Ja povika tuda kroz pla-ninu, *ne bi li se dete uplašilo, i ne bi li u goru zabeglo, ne bi l' mene ostanulo blago, al' je dete srca junačkoga.* III, 36. — Sa njim kažu trideset topova i trideset crni kaluđera, te se mole Bogu bez prestanka, *ne bi l' našeg osvojili grada.* IV, 178. — Ti pokupi vojske nekoliko po tvojemu Gacku širokome; povedi je u Drob-njake ravne, *ne bismo li kako prevarili, prevarili tri Drobnyačka bana, da im ruse pogubimo glave; činili bi po našem Drobnyaku, činili bi što je nama drago.* IV, 466. — Ja u tome sitne knjige

pisah na glavare niz Hercegovinu, *ne bi li* se Srbin namjerio, ko bi braću moju osvetio na Turčinu Čengijć-Smail-agi. IV, 487. — No nema li dobroga junaka, al' Turčina ali rišćanina, ko će četu malu pokupiti, š njome poći krajem gore Crne, *ne bi l'* dobar šićar *uvodio* na krajini lomne gore Crne? IV, 505. — On ne lovi, da lova ulovi, no *ne bi li ugledao* Ajke. N. pjes. herc. 59. — Sve pristaje bego joj đevera, *ne bi l'* snasi *ugledao* lišće. ib. 87. — Kad se šeta, svud očima striže po pendžer'ma s desne i s lijeve kao soko vrh guste planine, *ne bi l'* za se *ulovio* lova. ib. 103. — Zanoći u jednoga pustinika, pa ga zapita, *ne bi li* mu *znao* kazati što za devet zlatnih paunica. N. prip. 19. — Kad dođe zmaj, pitaj ti njega, gde je dobio onoga konja, pa ćeš mi kazati, da i ja tražim onakoga, *ne bismo li* mu *kako utekli*. ib. 22. — Onda i treći sin pođe u lov, *ne bi li* i braću *našao*. ib. 44. — Nevolja me, majko, naterala, pa sam došla pitati tvoga sina, *ne bi li* mi *mogao* on za njga što kazati, nije li ga gde video, jer on preko svega sveta prelazi. ib. 56. — Baci desnu ruku preko mene, *ne bih li se rastala* s tvojim detetom. ib. 59. — Đak u onoj koži ovnujskoj stane se primicati s ovcama, *ne bi li* i njega *izbacio*. ib. 149. — Obrnem se tamo amo, *ne bih li se kako izvadio*. ib. 162. — Po tom on načini opet čast, *ne bi li* i ona *došla*. ib. 225. — Idem, majko, da i ja pogadam carevoj devojci belege, *ne bi li* Bog *dao*, da pogodim. ib. 257. — I vidjevši iz daleka smokvu s lišćem dođe, *ne bi li* što *našao* na njoj (^{Ἡλθεν, εἰ ἄρα τι εὕρησαι ἐν αὐτῇ}) Mark. 11, 13. — A kad im to govoraše, počеше književnici i fari-seji vrlo navaljivati k njemu i mnogijem pitanjem zabunjivati ga, vrebajući i pazeći na njega, *ne bi li* što *ulovili* iz usta njegovijeh, da ga okrive (^{Ἐνεδρεύοντες αὐτόν, ζητοῦντες θηρεύσαι τι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ}). Luk. 11, 53—54. — Jer kad ideš sa svojijem suparnikom knezu, gledaj, *ne bi li se* na putu s njim *poravnao*, da te ne pritegne sudiji (^{Δός ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι ἀπ' αὐτοῦ}). Luk. 12, 58. — I pažahu na njega, i poslaše vrebače, koji se građahu, kao da su pobožni: *ne bi li* ga *uhvatili* u riječi, da ga predadu poglavarima i vlasti sudijnoj (^{ἔντα ἐπιλάθωνται αὐτοῦ λόγου}). Luk. 20, 20. — Jer, budući da sam ja apostol neznabožaca, hoću da hvalim svoju službu: *ne bih li* *kako razdražio* svoj rod i *spasao* koga od njih (^{Εἴπωσ παραζηλώσω μου τὴν σάρκα καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν}). Rim. 11, 13—14.

Ovdje dodajem posve singularni primjer iz Vukova predgovora I. knjizi Nar. pjesama 2. izd. (Lipiska 1824.), str. XXXIV. drž.

izd. (Biograd 1891.): Tako sam i onu pjesmu o plemenitoj Asan-aginici ostavio za sad, dok *ne bi li* je *de* kako *ćuo* od kakva Krajišnika ili Dalmatinca. — Ja držim, da se ovaj primjer ima razumjeti ovako. Rečenica: „ne bi li je . . . ćuo“ više je željna negoli namjerna, a „dok“ je metnuto pred nju poradi izraza „za sad“ u glavnoj rečenici, koji „dok“ objašnjuje pokazujući, da ono, što „za sad“ znači, seže do vremena, kad se ima ispuniti želja piščeva izrečena rečenicom sa „ne bi li“, kao da bi se kazalo: Tako sam i onu pjesmu o plemenitoj Asan-aginici ostavio (t. j. izostavio) za sad, dok mi se ispuni želja: ne bi li je *de* kako *ćuo* od kakva Krajišnika ili Dalmatinca. Isp. Poslije je više za to nijesam štampao, što sam sve očekivao, ne *ću li* je u narodu gdje od koga *ćuti*; no do sad nigdje ni spomena. N. pj. III. 527.

II. Pitanja bez upitne partikule.

29. Poznato je, da rečenice, koje dolaze s konjunkcijama, svoga značenja nijesu dobile od konjunkcija, nego da su konjunkcije dobile svoje značenje od rečenica, u kojima dolaze. To se najbolje vidi otuda, što u svima jezicima indoevropskima ima primjerâ, da se rečenice bez konjunkcija upotrebljavaju u istom značenju kao i s njima. Između ostalih ima u hrvatskom jeziku i hipotetičkih rečenica bez konjunkcije; n. pr. *Nesta* (= ako *nesta*) vina, *nesta* razgovora, *nesta* blaga, *nesta* prijatelja. N. posl. — *Varoš prođoh* (= ako *prođoh*), a dva draga *nađoh*, svijet *prođoh*, a brata ne *nađoh*. N. pj. here. 118. — *Bilo* (= ako *bilo*) glava, bit *će* *bareta*. N. posl. — *Laž ćuo* (= ako sam *laž ćuo*), *laž* kazao. N. posl. — *Bila* (= ako *bila*) zdrava glava moja, rodit *će* mi *ljuba* sina; *bila* krepka miška moja a i oštra *đorda* moja, sjeći *će* mi *sablja* Turke; *bio* sobom junak dobar, bit *ću* *stim*an u družinu. N. pj. I, 182. Isp. Maretića, Veznici, § V. — Po tom nije nikakvo čudo, da i pitanja kao hipotetičke rečenice dolaze bez upitne partikule. Metodički bi bilo, da se o takovim pitanjima govorilo najprije, jer pokazuju najprimitivniji oblik pitanjâ. Ali sam ih ja s taktičkih razloga metnuo na ovo mjesto, jer sam držao, da *ću* pravo značenje i postanje pitanjâ moći lakše razložiti kod najobičnijih i najbujnije razvitih pitanja, t. j. kod pitanjâ s partikulom *li*, pa sam zato najprije o njima i govorio.

Primjere za pitanja bez upitne partikule navest ću po vrstama, što smo ih našli kod pitanjâ s partikulom *li*, i kod svake naznačiti paragraf, u kojem su navedeni analogni primjeri sa *li*.

I. Informativna (pozitivna) pitanja (isp. § 11.). Najčešće dolazi u takovim pitanjima glagol „hotjeti“ s infinitivom ili bez njega. Mnoga pitanja imaju željni smisao (isp. § 27.). *Oćeš*, majko, *oženiti* Đurđa? Ne ženi ga mladom udovicom, već ga ženi lepotom devojkom. N. pj. I, 232.¹ — Lepa Pavo, *oćeš poći* za me? I, 264. — Snaho naša, dilber Sofijano! Jesi l' lasna, *hoćeš preboljeti*? I, 285. — A Boga ti, lipa Mejro! Da te prosim, *hoćeš* za me? I, 366. — *Hoćeš*, Mujo, lijepu đevojku? Eto tebe lijepo đevojke, a đevojke zelene travice. I, 486. — Kako si mi, čelebija Mujo? *Jes' hodio* uz Ercegovinu? *Jes' do'dio* dvoru Ljubovića? I, 563. — Čuješ more, mlađano Bugarče? *Hoćeš dati* konja na razmjenu? Dat ćemo ti konja još boljega. II, 141. — Već me ću li, od Horvata Mato! *Možeš dati* mene dugovanje? *Možeš dati* orahovu lađu . . .? itd. III, 344. — No ti, pobro, od Sokola Rade! Će ćeš, brate, zimovati zimu? *Imaš* koga od roda svojega? III, 364. — Gospodine, bane Zadrane! *Hoćeš* mene *pustit'* na otkupe? Je li meni mlogo dugovanja? III, 403. — *Hoćeš poći* za me, Hasanagu, pak ćeš biti u dvoru gospođa? III, 477. — Ta Jakove, Srpski komendate! *Oćeš*, bolan, više *dovest'* vojske? IV, 167. — *Hoćeš* mene *učiniti* ise? Ja bez tebe što sam ulovio, sve ću, pobro, tebe pokloniti. IV, 197. — *Hoćeš*, pobro, sad *voditi* roblje? IV, 199. — Dobro doša', silan Đurđeviću! Jes' li kakvu vojsku pokupio? *Hoćeš* brzo na Srbiju slavnu? IV, 328. — O Bogu ti, skoro dovedena! *Stojiš* blizu Đerđelez Alije? Imade li u njega sestrice? N. pj. herc. 149. — Sinoć sam čedo rodila, *hoćeš* me, kralje, *kumiti*? ib. 240. — Šta ste izišli u pustinji da vidite? *Trsku*, koju ljulja vjetar? Ili šta ste izišli da vidite? *Čovjeka* u meke haljine obučena? Eto, koji meke haljine nose, po carskijem su dvorovima. Ili šta ste izišli da vidite? *Proroka*? Da, ja vam kažem, i više od proroka (Ἦ ἐξήλθατε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον; . . . ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἠμφισμένονον; . . . προφήτην;) Mat. 11, 7—9. (cf. Luk. 7, 24—26.) — Ali Fist, hoteći Jevrejima učiniti na volju, odgovori Pavlu i reče: *Hoćeš da ideš*

¹ Možda je ovdje i još u nekim primjerima ono, što je kao pitanje označeno, u istinu hipotetička protaza, a ono, što iza njega dolazi, hipotetička apodoza. Onda je to hipotetička rečenica bez hipotetičke konjunkcije (isp. § 6.).

gore u Jerusolim i ondje da ti sudim za to? (Θέλεις εἰς Ἱερουσόλυμα ἀναβᾶς ἐκεῖ περὶ τούτων κρίνεσθαι ἐπ' ἐμοῦ;) Djela apost. 25, 9.

II. Polupitanja:

A) s glagolom *vidjeti*:

[§ 15. b), α)] *Vidiš*, brate, sužničara, sužničara, tavničara... N. pj. I, 140. — *Vidiš*, Maro, suvi javor? Ondje ću te objesiti. I, 283. — *Vidiš*, care, Ođubar planinu? Diži vojsku, idi pod planinu, te raskopaj Ođubar planinu. II, 87. — Gle, vidiš li, vojvoda Milošu! *Vidiš* našu crkvu Dimitriju, kakova je i kolika li je? Vi nejmate takovijeh crkvi. II, 211. — *Vidiš*, dušo, ona koplja bojna ponajviša a i ponajgušća, onde j' pala krvca od junaka... II, 319. — *Vidiš*, sejo, Ljubovića kado! *Vidiš* ovu trostruku kandžiju, kad te njome stanem udarati, prosjeć' ću ti svilenu veredžu... III, 437. — Ovo nije Bosanska delija, već je ovo Daničiću Vide! *Vidiš*, brate, toke babajkove! III, 443. — *Vidiš*, brate, Janko i Vuica! Vidite li sirotinjskog pl'jena! IV, 187.

[§ 15. b), γ)] Prođi me se, hajde putem s mirom, *vidiš*, da sam čovek siromašan. III, 3. — Čuješ more, Kuno Hasan-aga! *Vidiš*, da ću te sada objesiti! III, 210. — Stan', Turčine, kud si nasrnuo? *Vidiš*, more, da si poginuo. IV, 232. — A fariseji govorahu među sobom: *Vidite*, da ništa ne pomaže? gle, svijet ide za njim (θεωροῦσθε ὅτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδέν). Jov. 12, 19.

[§ 15. b) δ)] *Vidiš*, brate milostivi! Mene vode tuđe oči... N. pj. I, 139. — *Vidiš*, onu smo poslali pa se ne vraća. N. prip. 135

B) s glagolom *čuti*:

[§ 16. α)] *Čuješ*, devojko, *čuješ*, lepoto! Tvoje su oči morske trnjine. I, 324. — *Čuješ* mene, kralje od Budima! Ti mi idi u Budima grada, te ti pitaj zmiju u duvaru... II, 55. (isp. i stih 112.) — Već *čuješ* me, oče igumane! Ako znadeš Boga istinoga, daj ti mene tvojega đogata. II, 65. — *Čuješ* more, mladano Bugarče! Hoćeš dati konja na razmjenu? II, 141. — *Čuješ*, Bože, vidiš li, sabore! Car veruje detetu jednome, ne veruje devet vezirima bijelije brada do pojasa! II, 164. — O *čujete*, vile drugarice! Ne streljajte po gori junaka, dok je glasa Kraljevića Marka. II, 219. — *Čuješ* mene, Smederevče Đuro! Kada dođeš Smederevu tvome, te ti staneš kupiti svatove, ti ne zovi Srba u svatove. II, 470. (isp. i stihove 30. i 92.) — *Čuješ*, kume, Debelić-Novače! Eto gore na bijeloj kuli, onde ima dvoje Latinčadi, zovu tebe na mejdan junački. II, 475. (isp. i stihove 217. i 257.). — *Čuješ* mene, Niko patrijare! Piši knjigu caru čestitome... III, 62. (isp.

i stih 64.) — *Čuješ* mene, mladi kaurine! Pozdravi mi od Kotara Janka... III, 109. — Nego *čuješ*, moja kćeri draga! Eto blizu Senja bijeloga... III, 200. — *Čuješ* mene, od Ozina kralju! U tebe mi čudnu ćerku kažu na udaju dilber Jefimiju. III, 245. (isp. i stih 220.) — *Čuješ*, Zule, Udbinjski dizdare! Dobro slušaj, što ti knjiga piše... III, 328. — Čujete li, lale i veziri! Vid'te kurve, Lakić-Huseina, đe ispusti crna kaurina! No *čujete*, lale i veziri! Dobar tumbas vatre načinite... III, 346. — Oj *čuješ* me, moj rođeni babo! Ja ću ići, makar ću ne doći. III, 385. — *Čuješ* more, beže Ljuboviću! Ne ljubih ti pasa među oči, ni tvojijeh konja u kopita, da bih znao, da bih poginuo, nego ću ti na mejdan izići. III, 467. — *Čuješ*, Velo, zlo jutro ti bilo! Al' ne čuješ, al' se čut' ne smiješ, ka' udari Piper na Kopilje. IV, 122. — *Čuješ*, brate, Anto i Stojane! Vas dvojica Turke uzbijajte. IV, 232. — Već *čujete*, tri Drobnjačka bana! More li se dobar junak naći u vašemu zendilu Drobnjaku, koj' bi agi glavu izgubio... IV, 464. — *Čuješ* mene, Čengijić-Smail-aga! Zašto slušaš Malovića Đoka, što za blago panjka sirotinju? IV, 495. — Ali se ne šalim, *čuješ*? nego su mi ga ukrali. N. prip. 299.

[§ 16. β)] *Čuješ*, gospo, *čuješ*, dušo, ptice što vele, da ja uzmem ljublu ljepšu nego što si ti? I, 270.

C) s glagolom *znati*:

[§ 17. b), α)] *Znaš*, koja je u Koritim' guja, ljuta guja Limun harambaša. III, 455. — Će si, Đoko? niđe te ne bilo! *Znaš*, đe si se zarekao lani, da poodiš zemlju Šumadiju i bijele u Topoli dvore. IV, 313. — *Znaš*, Murate, moj stari krvniče! kad pos'ječe Mrke u Dubočke, pos'ječe mi dva Verizovića, Verizović-Đura i Ahmeta? IV, 519. (isp. st. 36. Pa *znadeš* li, moj stari krvniče!, st. 40. Ne *znadeš* li, moj krvniče stari!). — *Znaš*, Mehmede, ne znali te ljudi! kad udari mene kod ovaca u ravnome dolu Dubočkome...? IV, 522. — *Znaš*, dragane! kad se kunijaše, kad ti ruka na moj đerdan bješe i božju mi vjeru zadavaše. N. pj. herc. 189. — Ovamo se mogu uzeti i ovakovi primjeri: *Možeš znati* i pame-tovati, kad izgibe vojska na Kosovu i obadva cara poginuše...? II, 328. (isp. i stih 52.) — *Možeš znati*, mo'ž' li zapamtiti? kadno naša umiraše majka, kada nama ruho dijeljaše... N. pj. herc. 181.

[§ 17. b), β)] *Znadeš*, brate, što ti konj posrće? Žali Šarac tebe gospodara, jer ćete se brzo rastanutu. II, 440. — *Znaš*, sestriću, ne znali te ljudi! Dosta mi je i muke i ruge. II, 542. (isp. i st. 522.) — *Znadeš*, Lazo, *znadeš* mili sine! Mene Arap na mejdan

poziva. IV, 301. — *Znaš*, šta je, čoveče! Ja velim, neka ide i ova moja devojka u svet, da traži sreću. N. prip. 135. — Nego *znaš*, šta ćemo raditi? Da napunimo džepove pepela, pa putem za sobom pomalo da prosipamo. ib. 137. — *Znaš*, sinko, šta je? Ovu pogaču ako podijelimo, nema ni meni ni tebi. ib. 160.

D) Ostali primjeri (§ 18.): *Jes' išao* niz to polje? *Jes' video* trnjinice? Onake su oke moje. I, 325. — Vide greben na policu: *Ovo mi je* talov češalj, čim mi tale bradu češlja? I, 518. — I bijaše u zbornici njihovoj čovjek s duhom nečistijem, i povika govoreći: Prođi se, što je tebi do nas, Isuse Nazarećanine? *Došao si*, da nas pogubiš? Znam te, ko si, svetac Božij (Ἡλθεὶς ἀπολέσσει ἡμᾶς) Mark. 1, 23—24.

III. Deliberativna pitanja (§ 19.): Na što ću se jedna povratiti? *Na svekrvu jednu Crnogorku?* N. pjes. herc. 215. (t. j. *Hoću li se povratiti* na svekrvu jednu Crnogorku? Na pitanje se očekuje negativan odgovor; stoga je to pitanje deliberativno-admirativno, kakva nema među deliberativnim pitanjima s partikulom *li* nijednoga). — Ovdje se može spomenuti i ovaj primjer: Tada pristupi k njemu Petar i reče: Gospode! koliko puta, ako mi sagriješi brat moj, da mu oprostim? *do sedam puta?* Reče njemu Isus: Ne velim ti do sedam puta, nego do sedam puta sedamdeset (Ἐως ἑπτὰκις;) Mat. 18, 21—22. (t. j. da mu oprostim do sedam puta? = valja li, da mu oprostim do sedam puta? isp. „Rad“ knj. 142. str. 87. i d.)

IV. Admirativna pitanja:

1. Pozitivna:

[§ 20. a)] Oj kaduna, Mamut-pašnice! *Ti si veća* od mene *gospođa?* Moj je Mujo danas na umoru; sve su mi ga kade oblazile, a ti ne šće doći ni obići. I, 569. — Id' odatle, od Boga morijo, devet si mi sina umorila, i men' *hoćeš* ostarilu majku? II, 42. — Šuti, dužde, okamenio se! *Falo ti je* nam poginuti? II, 335.

[§ 20. c)] Ako li se mi, koji tražimo, da se opravdamo Hristom, nađosmo i sami grješnici, dakle je Hristos grijehu *sluga?* Bože sačuvaj! (Ἄρα Χριστὸς ἀμαρτίαις διάκονος.) Galat. 2, 17.

[§ 20. d)] A kad mu čoeek kaže, da mu je tu prije nekoliko dana upala žena, i da je došao sad, da je izvadi, onda đavo poviče: Šta, pobratime, ako Boga znaš! Pa *to tvoja žena!* i ti mogao s njom živjeti! I opet došao, da je izvadiš! N. prip. 145. — Izišla moja žena iz jame, pa što traži mene, kojekako; ali tebe! što mi je nijesi dao izvaditi iz jame. — „Šta naopako! *izišla* tvoja žena!“

poviče đavo. ib. 147. — Isus odgovori: Carstvo moje nije od ovoga svijeta; kad bi bilo od ovoga svijeta carstvo moje, onda bi sluge moje branile, da ne bih bio predan Jevrejima; ali carstvo moje nije odavde. Onda mu reče Pilat: Daklem si ti car? Isus odgovori: Ti govoriš, da sam ja car. (Οὐκ οὖν βασιλεὺς εἰμι σύ;) Jov. 18, 36—37. (isp. Jov. 18, 33).

[§ 20. e)] Ti se *hoćeš* dijeliti od svijeta bijeloga, od crkvene te gospode? I, 92. — A veli joj bane od Budima: „Muč', ne luduj, draga dušo moja! I još *kaješ* Ivana mladana!“ A veli mu gizdava divojka: „Vira moja, bane od Budima! Ja ću biti u tvom bilom dvoru, još ću kajat' Ivana mladana“. III, 514. — Kako ga đavo opazi, on mu progovori: „*Tu si pobratime?*“ — „Tu sam“. N. prip. 146. — I mnogi, koji slušahu, divljahu se govoreći: Otkud ovome to? I kakva mu je premudrost dana? I čudesa takova rukama njegovijem *čine se?* (Καὶ δυνάμεις τοιαῦται διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ γίνονται;) Mark. 6, 2. — Učenici mu rekoše: Ravi! sad Judejci šćadijahu da te ubiju kamenjem, pa opet *hoćeš* da ideš onamo? (Καὶ πάλιν ὑπάγεις ἐκεῖ;) Jov. 11, 8. — Tako li ste nerazumni? Počevši Duhom sad tijelom *svršujete?* (Ἐνσφύζαμενοι πνεύματι ὦν σαρξὶ ἐπιτελεῖσθε;) Galat. 3, 3.

Ovamo pripadaju po mome sudu neki primjeri, o kojima treba napose nešto kazati. Jedan je takav primjer ovaj: Veseo ide Ivan ban, veseo ide na divan, neves'o doma dolazi; pita ga sestra Jelica: „Tako ti Boga, Ivan-ban! Veseo ideš na divan, *neves'o* doma *dolaziš?*“ Ivan ban sestri besedi: „Oj sestro moja Jelice! Kako ću biti veseo, kad sam se juče kladio...“ I, 589. — Jelica konstatira, da joj brat Ivan ban neveseo s divana doma dolazi, i čudi se tomu, a čudi se ne stoga, što ne bi to vjerovala, nego stoga, što ne zna tomu razloga. A da se čudi, ne može izreći drukčije nego tako, da ono, čemu se čudi, metne u supoziciju pa od brata zatraži, da joj supoziciju potvrdi (Ako neveseo doma dolaziš, kaži, da neveseo doma dolaziš!). Ali tako ona od brata traži, da joj potvrdi ono, što ona i onako zna. Stoga se brat u odgovoru na ono, što ona u pitanju od njega traži, i ne osvrće. No prava svrha njezinu pitanju i nije bila, da ona od brata dobije potvrdu svoje supozicije, nego da izreče, da se čudi i čemu se čudi. A tim, što je izrekla, čemu se čudi, potakla je brata, da razmisli, zašto se ona tomu čudi, i on je pogodio, da se ona tomu čudi stoga, što mu ne zna razloga, pa joj odmah i kaže razlog. Tako je pitanje dobilo smisao: Zašto neveseo doma dolaziš? — Takovo je

i ovo pitanje, samo što prije njega dolaze druga pitanja, koja mu označuju smisao: „O bora ti, dragi gospodaru! A što si se tako zamislio? Što je tebi? kakva je nevolja? Svi svatovi šemno i veselo, a ti *jesi* teško *neveseo*? Ah! kaži mi, ako sam ti mila!“ Tad' govori Smiljanić Ilija: „Čuješ mene, Maro Đurkovića! Pred nama je Prologa planina... nije lasno proći kroz planinu; zato sam ti danas *neveseo*“. III, 479.

2. Negativna (§ 25.): Tako ti Boga, Lauš-ban! *Nisi* me *mogao* poznati po mome konju doratu...? I, 592. [isp. § 20. e] — Mili kume, Vukašine kralje! Kad ja zaptih sve moje vojvode po svoj mojoj redom carevini, a ti *ne mo's*, koga si rodio? II, 188. [isp. § 20. e] — „Gospodaru, *ne znaš* nesreće?“ „Koje?“ zapita trgovac. „Krepao kotao“. N. prip. 289. [isp. § 20. e] — Licemjere! svaki od vas u subotu ne odrješuje li svojega vola ili magarca od jasala, i *ne vodi*, da napoji? (Ὁὐ λύει... καὶ ἀπαγγαχῶν ποτίζει;) Luk. 13, 15. [isp. § 20. a] — Oči imate i *ne vidite*? uši irate i *ne čujete*? I ne pamтите li, kad ja pet hljebova prelomih na pet hiljada, koliko kotarica punijeh komada nakupiste? (Ὁρθαλωτοὺς ἔχοντες οὐ βλέπετε, καὶ ὅτι ἔχοντες οὐκ ἀκούετε, καὶ οὐ μνημονεύετε;) Mark. 8, 18—19. [isp. § 20. e] — Ženo! gdje su oni, što te tužahu? Nijedan te *ne osudi*? (Οὐδείς σε κατέκρινεν;) Jov. 8, 10. [isp. § 20. e] — Toliko sam vrijeme s vama i *nijesi* me *poznao*, Filipe? (Καὶ οὐκ ἔγνωκός με, Φ.;) Jov. 14, 9. [isp. § 20. e]. — Ovaj je primjer onakav, kakvi su među pozitivnima spomenuti iz I, 589. i III, 479.: „Ne zovem te, da ti zapov'jedam, već te zovem, da te nešto pitam: Koje mlade s tobom dovedene, svaka nosi čedo u naručju, a i drugo nosi pod pojasom; ti ga jošte pod pojasom *nemaš*?“ — „Ne pitaj me, moj devere Petre! Već ti pitaj tvoga brata Pavla...“ I, 616.

V: Suspikativna pitanja (§ 26.): Jetrvice, po Bogu sestrice! *Ne znaš* kaka bilja od omraze? II, 15. — Da moj brate, Jure barjaktare! *Ne znaš* đegođ kamene pećine, de bi mogli vatru naložiti i junački život povratiti? III, 419. — Ustavi se njemu u odžaku, te ti agu dobro, sinko, služi, *ne ćeš* kako Zlatku *izbaviti*. III, 133. (namjerna rečenica, isp. § 28.).

III. Pitanja s partikulom *da* (*li*).

30. Partikula *da li* dolazi u pitanjima u jeziku staroslovenskom, bugarskom i hrvatskom, i to u različnim pitanjima (direktnima i indirektnima) kao i *li* (isp. Maret. Vezn. § 126.). Već nas to navodi na misao, da će poput *li* biti i *da li* postalo upitna partikula od hipotetičke konjunkcije. Ali *da li* se nigdje ne upotrebljava kao hipotetička konjunkcija. Ne dolazi ni u disjunkciji, već ako u pitanjima; n. pr. Mili bože, čuda velikoga! *Da l' pucaju zardarski topovi? Da l' duhaju primorski vjetrovi?* N. pj. III, 492. (isp. Akad. rj. II, 241.^b). Uopće ga u koncesivno-hipotetičkom značenju mogu potvrditi samo iz novoslovenskoga jezika: Usliši zduhovanje tvoje *da li* (= makar) nevredne stvari (Pleteršnik, Slovar s. v. *da*; isp. i Mikl. Sint. str. 258.). Ali zato se elementi njegovi *da* i *li* svaki za se doista upotrebljavaju u koncesivno-hipotetičkom značenju u različnim jezicima slavenskima, tako da se može reći, da im je to značenje pripadalo još u praslavenskom jeziku. Za *li* o tom ne može biti sumnje, jer dolazi gotovo u svima jezicima slavenskima u hipotetičkom značenju (isp. Maret. Vezn. § 127.), a za *da* evo nekoliko primjera iz različitih jezika slavenskih:

novoslov. *da, da si* (= etsi): Sprejemamo vsako darilce, *da* je še tako majhno (Plet. Slov. s. v. *da*). — Dete je veselo, *da si* ni zdravo (Maret. Vezn. § 68.).

bug. кой *da* е „wer immer es ist“ (Mikl. Etym. Wörtl. s. v. *da*). — Дѣ *da* е Стоян, да доде (Maret. Vezn. § 68.). — Дойди въ къщѣ, ако и *da* е сиромашка, гости щем те (ib.).

rus. Твоими бы устами *da* (= makar) медъ нить (Словарь русс. языка сост. II. отдѣл. имп. акад. н. с. v. *da*). — Изъ огня *da* въ поломя (ib.) — Всякій человекъ имѣетъ хоть какія-нибудь *da* связи (ib.).

malorus. i slovač. *Da* podaje indefinitnomu pronomenu generalno značenje; mrus. *da* кто „aliquis“, *da* що „aliquid“; slovač. *da* kto, *da* čo (*da* č). Maretić u Vezn. § 68. drži to *da* za restriktivnu partikulu (*da* що = makar što, išto), a Miklošić u Sint. str. 89. drži, da je postalo od *къда* (isp. hrv. *gdje-kto* = къде кѣто).

donjoluz. *dajš* (= etsi) od *da* i *že*: *Dajš* voni bogate su. Mikl. Sint. str. 258.

hrv. Хотe нѣксую *da* и (= licet) малоую чѣсть приети отъ мене (Daničić, Rječnik iz knjiž. starina srp. I, 250.) — Niste li

da (= saltem) jednu uru z manum virostovat mogli? (Mikl. Sint. 259.) — *đaj* (= saltem) od *da i* (Maret. Vezn. § 68.): Ki sada nije znan, biti će otkriven *đaj* na pokojni dan (Akad. rj. II, 224.^a) — Ne misli o tomuj, ne vrijeđaj *đaj* rana (ib.) — Ponesi danas na sajam *đajbar* (= *daj — bar*) pet vreća (Akad. rj. II, 225.^a) — Kad gazim gostoprinstvo i vjeru, *đajbudi* (= *daj — budi*) ću ponijeti blaga dosta (ib.) — Da bih ja *dar* (= *da — že* „saltem“) toliko suz prolil, koliko vi proliste (Akad. rj. II, 275.^b) — Kao koncesivna konjunkcija držim da se nalazi *da* i u ovakovim rečenicama: Kakav sam *da* sam, tvoj sam. N. posl. — Kako je *da* je, naše je. ib. — Što je *da* je. ib. — Kud puklo *da* puklo. ib. (Akad. rj. II, 165.^b)

U svojoj raspravi o rečenicama s konjunkcijom *da* (u „Radu“ knj. 142.) nastojao sam pokazati, da su hipotetičke i koncesivne rečenice sa *da* upravo eksplikativne, a *da* upravo kopulativna konjunkcija (§ 19. i § 24.). Na to me je mišljenje navelo to, što hipotetičke i koncesivne rečenice sa *da* ponajviše nijesu jednake rečenicama s *ako*, te se *da* u njima ne može zamijeniti s *ako*. Ali neke su rečenice sa *da* ipak posve jednake rečenicama s *ako*; n. pr. *Да* (= *ako*) приду у Дубровникъ, да на ме не устане никъ-торѣ, де на смъ у свою земљу седа. Mon. serb. 29. (Akad. rj. II, 193.^b, gdje se kaže, da je ovo značenje konjunkcije *da* starije, ali rjeđe, i gubi se po prilici oko 17. vijeka). — Nijedna misao, *da* je najgora i gnusnija, nije grijeh (Akad. rječn. II, 198.^a) (isp. *Mat* *ako* je najgora, opet je rada da joj kći bude dobra. N. posl.) — Hoću poći, *da* ne ću ni doći. N. pj. here. 187. (= 129.). — Ne će, *da* mu na rep staneš (ujesti. Kaže se za mirno ili upravo za lijepo i nevaljalo pseto). N. posl. (Akad. rj. II, 198.^b) (isp. *Makar da* si i sam car, ja ti kazati ne ću. N. prip. 268.; Akad. rj. II, 199.^b) — Trebalo bi potanje istražiti, koje su rečenica sa *da* jednake onima s *ako*, koje li nijesu. Ja to sada ne mogu učiniti, nego hoću samo da konstatiram, da hrv. *da* može biti i čista hipotetička i koncesivna konjunkcija. Isto vrijedi i za staroslovensko i rusko *da*; n. pr. stsl. Аште ис пазоухъ истрасеши любо и единъ съвалъмъ, и *да* падетъ на земли, то да вѣси etc. (Maret. Vezn. § 67.) — Аште *да* есте сынове сионѣи, ликоуите съ члѣды своими (ib.) — *Да* хочешъ, такъ дамъ (*Даль, Толковый Словарь* s. v. *da*).

Koncesivno-hipotetičko *da* postalo je jamačno od aseverativnoga, kao što je i hipotetičko *li* postalo od aseverativnoga (isp. § 5.).

(*Da* lud ti si, mio pobratime! N. pj. IV, 25. — *Da* čudno ti ga prevari! *Da* lijepa ti je, jadi je ubili! *Da* Bogme — Vuk, Rj. s. v. *da*; isp. „Rad“ knj. 142. str. 2.) U drugu je ruku od aseverativnoga postalo adversativno *da*, kao što je i adversativno *li* postalo od aseverativnoga (isp. Maret. Vezn. § 123.) (Nebo će i zemlja projti, *da* riči moje ne će projti. Akad. rječn. II, 202.^b — Ne uvedi nas u napast, *da* oslobodi nas oda zla. ib. 204.^a). I aseverativnomu i adversativnomu *da* može prionuti analogno *li*, te postaje aseverativno *da li* (Dragi brate, Galija Tomiću! *Da l'* nemilo ti junak poginu! N. pj. III, 423. isp. *Da* lud *li* si, čelebija Mujo. I, 563.) i adversativno *da li* (Nebo će i zemlja projti, *da li* riči moje ne će projti. Akad. rj. II, 239.^a — Ne nami, *da li* imenu tvomu daj slavu. ib. 240.^a)

Kao hipotetička konjunkcija (= ako) došlo je *da* i u pitanja onako, kako je naprijed pokazano za *li*. A budući da uz *da* kao hipotetičku konjunkciju još ne prijanja *li*, vjerojatno je, da je *li* stalo prijanjati uza nj, te je postalo *da li*, istom onda, kad je *da* kao hipotetička konjunkcija već bilo postalo upitna partikula, a to se potvrđuje i tim, što *da* još kao upitna partikula (u suspikativnim pitanjima) dolazi bez *li* (isp. § 31., III.).

31. Pitanja sa *da (li)* mogu biti i informativna i admirativna i suspikativna. Za Novi je zavjet karakteristično, da u njemu nema ni informativnih ni admirativnih pitanja sa *da li*, nego samo suspikativnih sa *da*.

I. Informativnih pitanja (isp. § 4. i § 11.) ima i direktnih i indirektnih; n. pr. Tako t' Boga, Budimski trgovče! Jesi li baš mestom iz Budima? *Da li znadeš* Budimlju Jovu? Je li zdravo, je l' se ožerio? N. pj. II, 640/1. — Mlav-planino, i planino Stara! *Da l' ćeš* danas moj' *ojadit'* majku? *Da li* sestru u crno *zaviti*? *Da li dati* moju zaručnicu za Gruicu sina Novakova? III, 26. i 27. — Hodi brate, Sijenjanin-Ive! Sedi s drustem u zelenu lugu, dok se vrnem iz Udbine bele, da ja idem tevdil u Udbinu, da uvodim po Udbine bele, *da l' su doma* Udbinski junaci, koji dižu četu na Srbina: *Da l' je doma* Hrnjo Mustaf-aga, je li doma Gledić Osman-aga itd. (izmjenjuje se *da li* i *je li*). III, 179. (isp. i 180.). — Ne znate li za mog gospodara, u Srbiji pašu Čaja-pašu? Je l' sišao zemlji Srbadiji? Je li paša zemlju osvojio, i zadosta roblja narobio? Je l' vojvode Srpske povatao? *Da l' je* od njih blago *pokupio*? itd. (izmjenjuje se *je li* i *da li*). IV, 342/3. — Car zaželi doznati, *da li se* zaista više *zna*, kad se nanovo proživi. N.

prip. 71. — Car to poslušā, osobito da vidi, *da li je istina*, da će i gora poći da gleda, đe car cara gubi. ib. 156. — Kako svane, oni odmah stanu gledati, *da l' ima kakogagod traga*, kud je ona sila išla od dvora carskog, ali se ništa znati ne more. ib. 186 (bis). — Jedan bogat čoek namisli ogledati, *da li je to istina*. ib. 310. — Dosta sam puta preko ove brvine prelazio, hajde sad da ogledam, *da li mogu žmureći preko nje preći*. ib. 310. — Mlada se onda popne na tavan i nađe lemeš te ga zbacī dolje i zapita Ciganina, *da li će to dosta biti*. ib. 311.

Ako je *li* rastavljeno od *da*, onda bih rekao, da je pred gotovo pitanje sa *li* metnuto adversativno *da*; n. pr. Siv sokole, đe si doletio, *da hoćeš li zdravo izletiti* i iznijet' tīcu prepelicu? N. pj. III, 258. — Dvije tice, da vas Bog ubije! *Da znaste li*, čija bješe vojska? IV, 390. (Isp. „Rad“ knj. 142. str. 3., gdje se krivo kaže, da su od ovakovih pitanja postala pitanja sa *da li*).

II. Admirativnih pitanja ima i pozitivnih (manje) i negativnih (više) (isp. § 20. i § 25.); n. pr. *Da li ti se ne ražali* na svakoga od tvojih? N. pj. I, 96. — Fala Bogu, čuda velikoga! *Da li je se paša pomamio*? I, 157. — Ljubo moja, velika žalosti! *Da l' ne vidiš*, gde si poginula? II, 120. — Jesi l' čuo, *da li zapamtio*: da je bila proja za šenicu? da li¹ Madžar za Mačedoniju? da li Srbin za Erdelj-krajinu? II, 486. — Ne, za Boga, Čuprilijé-veziru! A *da li* mu vjeru *ne zadade*, da mu glavu izgubiti ne ćeš? II, 611. — A ne boj se, Stojkoviću Mato! *Da l' nijesmo* vjeru *ufatili*? IV, 120. — Zašto si ti to od mene učinila? *Da li ti nijesam* rekao, da više nijesi moja žena? N. prip. 108. — Za Boga, *da li ti nijesam* još onu večer *kazala*, kakva je gora? ib. 119. — *Da li ne znaš*, da mi je s mojega brata Nikole i sveti Nikola omrznuo, a kamo li nijesi ti! ib. 279. — Kako u četvrtak? *Da li* ja taj dan *ne ženim* sina? ib. 284.

III. Suspikativna se pitanja u Akad. rječniku II, 169.^a tumače kao rečenice bojazni, dakle kao negativne željne rečenice. Ali na istom se mjestu priznaje, da „u nekim primjerima pokazuje se ufanje i želja onoga, što se pita“, dakle baš protivno od onoga, što bi se po gornjem tumačenju imalo u njima pokazivati. Stoga to tumačenje ne može vrijediti. Po onom, što je u § 26. o

¹ Ovo *da li* i ono, koje za njim dolazi, nije upravo upitna partikula, nego je deklarativnomu *da* (koje imamo i naprijed u rečenici: da je bila proja za šenicu) dodano adversativno *li*.

suspikativnim pitanjima sa *li* rečeno, moraju ova pitanja biti hipotetičke rečenice, u kojima je negirana gotova samostalna supozicija govornikova. Uzmimo konkretan primjer: Moj posinko, Kraljeviću Marko! Što si mi se tako ražljutio! *Da ti nije nestanulo blaga?* N. pj. II, 429. Car, koji ovo govori, sâm misli, da je možda Marku nestanulo blaga. Ovu svoju misao mogao bi izreći ovako: *Da ti je nestanulo blaga* — i ova bi rečenica bila samostalna supozicija careva, a *da* bi imalo onakovo značenje („možda“) kao *ako* u primjerima, što su spomenuti u § 5. (n. pr. *Da s' donio Bugarsku kopanju, ako bih ti i usuo vina*). Ali car hoće Marka da pita, pa stoga svoju samostalnu supoziciju negira i izgovarajući je s upitnim tonom traži od Marka, da potvrdi ono, što on u svojoj negiranoj supoziciji suponira, t. j. da poreče, da mu je nestanulo blaga u slučaju, ako mu ga nije nestanulo, ali ne drži, da će on to učiniti, jer sâm misli, da mu je možda nestanulo blaga, nego očekuje na svoje pitanje pozitivan odgovor, ako ga doista i ne dobiva. Tako su ova suspikativna pitanja posve jednaka onima sa *li*, o kojima se govorilo u § 26.

Samo dva momenta valja ovdje još napose da istaknem. Ovo razlaganje suponira, da partikula *da* može značiti „možda“. To se značenje, istina, ne može direktno potvrditi¹, ali po onom, što je u § 5. str. 109. (9.) rečeno, svaka hipotetička konjunkcija može u samostalnoj rečenici (u samostalnoj supoziciji) imati takovo značenje, pa tako i *da*. Nadalje valja istaknuti, da u suspikativnim pitanjima obično dolazi samo *da* bez *li*, veoma rijetko *da li*. To mislim da se ima tumačiti tim, što se suspikativna pitanja slabo osjećaju kao pitanja, nego se shvaćaju više kao izraz misli govornikove, u kojoj je „možda“ [isp. § 24. str. 163. (63.) bilj.], te se *da ne* uzima kao da znači „možda“ (*Da ti nije nestanulo blaga?* = *Možda ti je nestanulo blaga*). Ali u istinu su to prava pitanja (inače ne bi u njima bilo negacije), te se taj njihov karakter kadšto i markira tim, da se uz *da* dodaje još *li*.

Evo primjera:

Šarengaća, dugo jadna bila! *Da ti nije ozebao vojno?* N. pj. I, 528. (isp. i niže). — Ja sam sinoć vrlo pijan bio, *da što*² loše *besjedio nisam?* II, 131. — Anđelija, moja vjerna ljubo! *Da mi*

¹ Možda se ima tako shvatiti singularni primjer iz Nalješkovića 1, 243. (Akad. rj. II, 169.^a): *Kamo ona plitica? Da si ju razbila?* — Onda ovo ne bi bilo pitanje.

² Što se tiče oblika indefinitnoga pravnomena, isp. § 26. str. 170 (70.).

nisi brata otrovala? II, 629. — Da moj brate, čobanine Đuro! *Da nijesi pogubio društva?* III, 94. — Ja molim te, Bogom posestrimo! Znaš li što god za Hajkunu kazat' sestru milu Frče Ibrahima: *Da ju nije kogaod zaprosio?* I ako je mlada zaprosena, tek *da nije* samo odnešena? III, 181. — O moj sine, čobanče Ivanče! Što si mi se, sine, umorio? Jesu l' zdravo ovce i čobani? Jal' *da nisi* dušmane gledao? III, 234. — Bogu vama dvije tice crne! Otkud ste mi jutros doranile? *Da ve nije* sreća donijela od Trebinja od Hercegovine? IV, 7. — *Da nijeste* đegođ ugledali, eda bismo šičar šičarili i dosta se blaga nauzeli? IV, 50. (isp. i niže). — Veće, more, mlada poturico! Ti okle si, iz koga li grada? Kako li se zoveš po imenu? Je li tebe u životu majka? *Da se nisi* skoro oženio? IV, 234. (isp. na predašnjoj strani: Jesi li se, more, oženio?) — Oj Boga vi, dva vrana gavrana! Odakle ste jutros polećeli? *Da nijeste* od zemlje Srbije? Ne znate li za mog gospodara u Srbiji pašu Čaja-pašu? IV, 342. — Božja pomoć, dva mrnara mlada! *Da m' odovud' ne prođe* devojka? I provede l' konja i sokola? N. pj. here. 172. — Došavši onđe, pomisle, *da ne će* u onome čardaku biti njihova sestra. N. prip. 7. — Pak sam se bila prepala, *da nijesi* počem onamo pošao. ib. 119. — (Maćija) kad je vidi, uplaši se, *da nije* pastorka došla, da joj se osveti. ib. 135. — I zabrinuvši se vrlo počеше svaki govoriti mu: *Da nijesam* ja, Gospode? (Μήτι ἐγώ εἰμι;) Mat. 26, 22. (isp. *Da ne* ja? Mark. 14, 19.). — A kad narod bjеше u sumnji i pomišljahu svi u srcima svojijem za Jovana: *Da nije* on Hristos?, odgovaraše Jovan svima govoreći . . . (Μήποτε ἀπὸς εἴη ὁ Χριστός). Luk. 3, 15. — Hodite, da vidite čovjeka, koji mi kaza sve, što sam učinila: *da nije* to Hristos? (Μήτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός;) Jov. 4, 29. — A Isus reče dvanaestorici: *Da ne ćete* i vi otići? (Μή καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν;) Jov. 6, 67. — I gle, kako govori slobodno i ništa mu ne vele: *da ne doznaše* naši knezovi, da je on zaista Hristos? (Μήποτε ἀληθῶς ἐγνώσαν οἱ ἄρχοντες, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός;) Jov. 7, 26. — Tada rekoše Jevreji: *Da se ne će* sam ubiti, što govori: Kud ja idem, vi ne možete doći? (Μήτι ἀποκτενεῖ ἐαυτόν . . .;) Jov. 8, 22. — Onda reče sluškinja vratarica Petru: *Da nijesi* i ti učenik ovoga čovjeka? On reče: Nijesam (Μή καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν εἶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου;) Jov. 18, 17. (isp. 18, 25.).

Primjeri sa *da li*: Braćo moja i moja družino! Što nam nema od Konjica Janka? *Da l' ga nije* nevjera *izjela* od Turčina Bogom

pobratima? N. pj. III, 374. — *Da li* ovo pretvaranje slova u Crnu goru *nije došlo* iz Talijanskoga jezika, u kome se (po Mletačkome narječiju) onuda po primorju tako čini? Vuk, N. posl. XXX.

U ovom se primjeru suspikativno pitanje sa *da ne* kontaminiralo sa suspikativnim pitanjem sa *ne li*: A šta ono poljem zv'jezdi, *da nije li* ko od Bosne? N. pj. Vila 1868. str. 624. (Akad. rj. II, 239.^a)

32. *Da* dolazi i u deliberativnim pitanjima, o kojima se mimogred govorilo već u „Radu“ knj. 142. str. 88. Budući da nemam zgodna primjera iz narodnih umotvorina, spomenut ću primjer iz Miličevićevih „Deset para“ str. 40., koji navodi Akad. rj. II, str. 169.^b Svlorunić govori u tamnici sam sa sobom ovako: „Kako da podnesem tu kaštigu? *Da skočim* u vodu, da se udavim? E, a kamo mi srce za to? . . . *Da se ubijem? Da dignem* ruku sam na se, *da pogledam* u usta strašnoj cevi? To je junaštvo, koje mnogi nazivlju bezumljem, a ja bih se ponosio, da ga imam; ali ga nemam ni trunke! . . . *Da begam* u tuđ, nepoznati svet, da ogledam, ne ću li moći tamo tekar otpočeti život poštena čovjeka? Pretvorit ću se u nadničara, u slugu, u argatina itd.“ — Istina, Svlorunić govori sve to sam sa sobom, ali je za narav pitanja isto, kao da govori s kim drugim. Pita se samo, što njegova pitanja znače. Svagdje je u pitanje stavljena željna rečenica sa *da*; n. pr. *Da skočim* u vodu!, koja kao takova znači: Želim ili hoću da skočim u vodu. Tim pak, što je ova rečenica stavljena u pitanje, promijenilo se to, da govornik ne kaže više, da je njegova želja ili volja, da skoči u vodu, nego da u onoga, koga pita, traži obavijest, je li njegova želja ili volja, da on skoči u vodu. Po tom pitanje: „*Da skočim* u vodu?“ znači: Želiš li ili hoćeš li ili također uopće valja li, da skočim u vodu? Ili ako rečenica: „*Da skočim* u vodu!“ kao željna po onom, što je u „Radu“ knj. 142. na str. 92. rečeno, znači: Ako dođe vrijeme ili zgoda, da skočim u vodu, bit će mi ugodno — znači ista rečenica kao upitna (*Da skočim* u vodu?): Ako će ti biti ugodno, ako dođe vrijeme ili zgoda, da skočim u vodu, kaži, (sc. da će ti biti ugodno). Kod prvoga i drugoga pitanja dobiva Svlorunić od onoga, koga pita, t. j. sam od sebe, negativan, a kod trećega pozitivan odgovor, ali indirektno, jer direktni bi odgovor imao glasiti kod prvoga pitanja n. pr. *Da skočiš* u vodu (*Skoči* u vodu)! ili: *Da ne skočiš* u vodu (*Ne skoči* u vodu)!

Iz ovoga se razlaganja vidi, da su takova pitanja informativna, koja se od običnih informativnih pitanja razlikuju samo tim, što je u njima u pitanje stavljena želja ili volja, uopće postulacija, te bi se mogla zvati informativna postulativna pitanja. Također se vidi, da u njima riječ *da* nema s pitanjem kao takovim nikakva posla; ona nije interogativna, nego postulativna partikula, a interogativne partikule nema nikakve, nego je pitanje označeno samo tim, što se postulativnomu tonu pridružio interogativni ton. Po tom ovakova pitanja upravo i ne idu ovamo, nego među pitanja bez interogativne partikule, ali ih uza sve to spominjem ovdje, da pitanja, koja se počinju sa *da*, budu na okupu.

Po svoj prilici ide ovamo ovaj primjer iz narodnih umotvorina, koji Vuk doduše nije označio kao pitanje, možda zato, što iza prve (upitne) rečenice sa *da* dolaze tri finalne rečenice sa *da*, ali se u prilog pitanju može navesti to, da se na nj odgovara. Primjer glasi: (Pošto je Smiljanić Ilija ranjen zamolio Mandušića Vuka, da ga nosi njegovu [Smiljanićevu] dvoru, da mu majka rane vida, ljuba da stere postelju, a seja da ga vodom poji —) Veli njemu Mandušiću Vuče: „*Da te nosim*, pobro, mome dvoru, mati moja da ti rane vida, ljuba moja da stere postelju, seja moja da te vodom poji“. Progovara Smiljanić Ilija: „Aja Bogme, dragi pobratime! Tuđa majka rane povređuje, tuđa ljuba bregovito stere, tuđa seja gorkom vodom poji“. N. pj. III, 226.

Često takovo postulativno pitanje nije informativno, nego admirativno. Između primjerâ, što ih navodi Akad. rj. str. 169.^b iz starih pisaca, spominjem najprije ovaj iz Gundulićeve Proserpine st. 1222., gdje na Plutonove riječi: „U momu kraljestvu ako ćeš milos steć', oholas sniži tvu prida mnom govoreć“ odgovara Cerera: „*Da govorim* poniženo ja božica prid tobome, kojoj uze ukradome, jaoh, sve dobro ti ljubljeno?“ — I ovdje Cerera tim, što željnu rečenicu Plutonovu: „Oholas sniži tvu prida mnom govoreć“ (= *Da govoriš* poniženo!) — stavlja u pitanje, u Plutona traži obavijest, je li doista njegova želja ili volja, da ona govori poniženo, ali to čini ona samo zato, da pokaže, da se Plutonovu zahtjevu čudi; do odgovora Plutonova nije joj stalo, jer i onako zna, kako bi glasio, pa on na njezino pitanje upravo i ne odgovara (isp. § 20., d). Drugi su primjeri: Bojnik: „Zato, kralju vrijedni i znani, ako je tebi mila glava, ne stoj veće u ovoj strani, iz nemilijeh bjež' država.“ Pavlimir: „Ja *da utečem*, ja *da* dilo meni *učinim* nedostojno! Nije se bježat naučilo moje pred nikijem

srce bojno“. Palmotić I, 57. — Krvnik: „Tako; zato ti se sada odi spravi veće umriti, ni se ufa, ni se nada, da ćemo ti mi prostiti“. Jerina: „— i što mu sam verna bila, *da* smrt *primim* strahovitu?“ ib. I, 379. — Jazon: „Ili glavu odsijeci mi, moja lijepa zatočnice, ili blago ukaži mi i smireno tvoje lice“. Ipsipile: „*Da odsiječem* glavu tebi u bojnem prikrom ijedu? Ne bješe je kazat trijebi, drag viteže, mom pogledu“. ib. II, 404. (Akad. rj. II, 169.^b).

Admirativno postulatивно pitanje imamo i u ovom primjeru: Na riječi Strahinića bana: „Izlazi mi na megdan junački!“ odgovara Vlah-Alija: „Što j' u cara vojske državine, čini mi se sva careva vojska kao mravi po zelenoj travi; a ti, more! megdan *da dijeliš!*“ N. pj. II, 281—282. Razlika od predašnjih primjera samo je u tom, što ona željna rečenica (Strahinićeva), koju Vlah-Alija stavlja u pitanje, naime rečenica: „Izlazi mi na megdan junački!“ = *Da megdan dijelim!* — nije u 2., nego u 1. licu, pa po tom ni admirativno pitanje nije u 1., nego u 2. licu. Vlah-Alija se čudi želji Strahinićevoj: *Da megdan dijelim!* Isp. Akad. rj. 169.^b

33. Ovdje ću prisloniti još rečenice sa *da li*, koje nijesu upravo upitne, nego željne (i hipotetičke); n. pr. *Da li* mi te, dušo, *poljubiti!* N. pj. I, 428. Ova je rečenica onakova željna rečenica, o kakvima se govori u „Radu“ knj. 142. str. 92. i d., te bi u njoj imalo dolaziti samo *da*. Pita se, kako je u nju došlo *li*? Da bi se to razumjelo, treba na um uzeti, da bi se ova rečenica mogla shvatiti i kao pitanje, na što nas upućuje i to, što djevojka na nju odgovara: Mo'š, junače, koliko ti drago. Onda je uz *da* po analogiji pitanjâ sa *da li* prionulo i *li*. — U primjeru iz N. pj. III, 277. *Da da li je pogledati* kome, kad im Srpska sila keisala! — metnuto je pred takovo *da li* iznova željno *da*.

Tako valja razumjeti i hipotetičke rečenice sa *da li*, koje su sve željne; n. pr. Lijep ti si, Rade neimare! *Da l' se hoćeš junak poturčiti*, dala bih ti pola Sarajeva i po blaga brata tettedara. N. pj. I, 478. Držim, da bi prema smislu bolje bilo tako interpungirati, da bi se iza „poturčiti“ metnuo znak pitanja. Onda valja rečenicu sa *da li* shvatiti onako, kao u primjeru iz N. pj. I, 428., koji je netom spomenut. Drukčije se ima tumačiti ovaj primjer: Evo danas ceo mesec dana, kako stojim na kraljevi vrati te se molim kralju Latinskome, *da bi li* te *pustio* za blago. N. pj. II, 568., gdje je posljednja rečenica očito postala kontaminacijom od rečenice: *da* bi te *pustio* — i rečenice: bi *li* te *pustio* (isp. § 28.).

Pošto je *da li* rečenim načinom došlo u željne rečenice sa *da*, stalo se mjesto samoga *da* upotrebljavati i onda, kad se rečenica već ne može shvatiti kao pitanje.

Za *da li* u željnim (i hipotetičkim) rečenicama imam još ove primjere: *Da li mi je jedna litra zlata, da pozlatim Bogdanova vrata!* N. pj. I, 261. — *Da li mi se natrag povratiti, umjela bih sada devovati.* I, 300. — Oj devojko u košulji tankoj! *Da li mi te rastaviti s majkom!* I, 322. — *Da li mi se muom pretvoriti!* Ja bi znao, gde bi zimovao. I, 437. — *Da li mi ga Bog u sreći dade!* Pod njega bi karanfil sterala. I, 451. — Bože mili, da čudna junaka! *Da l' me hoće junak zaprositi, ja bih mlada sutra pošla zanjga.* I, 531. — *Da li znade gospođa banica, da ponese mrežu od bisera, . . . imala bi zlatoruka sina.* II, 61. — *Da li ti je, pašo, pogledati, mlogo li je zlata crkavnoga!* III, 67. (isp. Akad. rj. II, 241.^b).

IV. Pitanja s partikulom (*j*)eda (*li*).

34. Partikula *eda* ili *jeda* (na početno *j* držim da se ne treba napose obazirati) dolazi samo u staroslovenskom i hrvatskom jeziku. U hrvatskom jeziku može se (*j*)eda složiti sa *li* te postaje (*j*)eda *li*; u staroslovenskom jeziku čini se da to ne biva. Osim pitanjâ nalazi se (*j*)eda (*li*) u ovim funkcijama:

a) u značenju „možda“; n. pr. hrv. Ми одписамо господѣтву ти; али како се величѣство ти онѣди одъпрашаше господару, *јѣда* онаи писаниа *не бише* ви *дана* (Dan. Rj. III, 510., gdje ima još jedan sličan primjer, samo mj. *јѣда* stoji *јѣда лу*). — Ne vim ja, česa dil svoj obraz gizdavi sakriva ova vil, *jeda se* uroka što *boji* (Akad. rj. IV, 510.). — Čini se, da ovamo ide i ovaj primjer: Pobržajmo brzim putem, amo čusmo žamor ljudi, *eda* onde Isus *bude*. N. pj. here. 329. — Isp. Tko zna, ako se obrati, i prosti nam gospodin bog: *jeda se* kako *odvрати* od gnjeva srčbe svoje, i da ne poginemo? N. Ranj. Lekc. str. 165. (Reš. — isp. Akad. rj. I, 51.^b) (Daničić ima [Jona 3, 9.]: Ko zna, *eda se povрати* i raskaje Bog, i povрати se od ljutoga gnjeva svojega, te ne izginemo. Τις οἶδε, εἰ μετανοήσει ὁ Θεός, καὶ ἀποστρέψει ἐξ ὀργῆς θυμοῦ αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀπολώμεθαι;) — Isp. naprijed § 5.

b) u značenju „ako“; n. pr. stsl. *eda* си бо. (Mikl. Lex. s. v. *eda*). — hrv. *Jeda* te pećao *dopade*, prizovi mudra muža, da te utješi (Akad. rj. IV, 510.^a) — *Jeda se uzmore*, svrši nam križ ovi svakako do zore (Akad. rj. IV, 511.^a). — Uze upit iz glasa: *Jeda je tkoga*, pomozite! (ib. 510.^b) — *Eda li bismo potvorili*, tada da smo prokleti (Dan. Rj. III, 510.). — *Eda li bi knezъ Владисавъ поsegнуо* у дио брата своога kneза Влатка, наа молю господара великога, да узамъ дио kneзу Владисаву и пода все kneзу Влатку (ib.) — Isp. Akad. rj. IV, 513.^a

c) u samostalnim željnim rečenicama (lat. „utinam“); n. pr. hrv. Udovica Boga moli: *Eda* đegođ da *zazvonî*, *eda* kome žena *umre*, *eda* mene mladu *uzme* (U Stolivu). N. posl. 327. — *Eda* Bog *da*, te nam dođe. N. pj. I, 176. — Što za Boga uделите i za dušu namenite, *eda* bi vam *dobro bilo* ovog sveta i onoga. I, 137. — *Eda* bi me *ne rodila* majka, već kobila, koja konje ždrebi, te ja Turke osvetiti ne ću. IV, 268. — *Eda* Boga i Bogorodice! . . . *Eda* i sad Turke *razbijemo*, od Turaka šičar dobijemo! IV, 246. (Akad. rj. III, 20.^b) — *Jeda* Bog *da*, srećna bila! Nar. pjes. Petr. I, 94. — Tko mene okrivî, ma vilo, *jeda* ga *ognjivi* višnji Bog nemilo! (Akad. rj. IV, 510.^b) — *Jeda* *koga* za Boga! (ib. 511.^a) — Prošahu govoreći: Utinam dirumperet coelos, t. j. *jeda* li bi *razbil* nebesa! (ib. 513.^a)

Željna je partikula (*j*)*eda* (*li*) postala bez sumnje od hipotetičke konjunkcije, i to onako, kako je naprijed u § 10. razloženo za *ako*. Izvršenje radnje izrečene glagolom u rečenici s (*j*)*eda* (*li*) shvatilo se kao uvjet postignuću nekoga cilja, koji se želi, pa se želi i ono, što mu je uvjet, dakle izvršenje radnje izrečene glagolom u rečenici s (*j*)*eda* (*li*) Tako ako se n. pr. kaže: *Jeda* Bog *da*! — želi se cilj, koji će se postići, *jeda* (= ako) Bog *da*, pa onda i samo to, da Bog *da*. Tako su i grčke željne rečenice s *ei* i latinske sa *si* postale od hipotetičkih; n. pr. Ἄλλ' ἄγετ', αἱ κέν πως θωρήσομεν υἱὸς Ἀχαιοῶν. B 72. — Ἄταρ πελέκεάς γε καὶ εἴ κ' εἶδωμεν ἅπαντας ἐστάμεν. φ 260. — Αἱ γὰρ ἐμοὶ τοσσόνδε θεοὶ δύνανται περιθῆεν. γ 205. — Εἶθε σε μήποτ' εἶδωμαι. Sof. Ed. Kr. 1218. — *Si* nunc *se* nobis ille aureus arbore ramus *ostendat* nemore in tanto! Verg. Aen. 6, 187. — *O si* angulus ille proximus *accedat*, qui nunc denormat agellum! *O si* urnam argenti fors quae mihi *monstret*! Hor. Sat. II, 6, 8—10. (Kühner-Gerth, Ausf. griech. Gramm. II³, 1, 206. i d.; 226. i d.; 2, 534. i d.; Landgraf, Hist. lat. Gramm. III, 1, 134.)

d) u namjernim rečenicama; n. pr. hrv. Ljuto savi i otud i otud, *eda bi* mu glavu *osjekao*. N. pj. II, 283. — I on vrativši se natrag privuče se polagano pod crkveni prozor, *eda bi* što *čuo*. N. prip. 172. — Da moliš Boga ti, *eda* mi nevolju i tuge *prikrači* (Akad. rj. III, 20.^b) — Daj mi bojno kopje koštanovo, da ja pođem u Jedrenu b'jelu, *jeda*, majko, Bog i sreća *dade*, da oprostim brata rođenoga. N. pj. Bog. 271. (Ak. rj. IV, 510.^b) — Много ихъ молисмо, *jeda* *бу* *хотѣлъ* кои одъ нихъ *поку* (Dan. Rj. III, 510.) — Grozno sužim gork plač sada, gorko plačem grozne suze, *jeda* i moje grijehе *oplaču* suze u suzah, plač u plaču (Akad. rj. IV, 511.^a) — U dvore ću ja njegove uputit se sad ureda, *jeda* srdžbe plam njegove tiho *ugasi* ma besjeda (ib.) — Lupeži putnikom otimlju, *jeda bi* sebe *obogatili* (ib. IV, 512.^a) — Tere stani po putu drobnu spendzu prosipati, *eda li* se kleti Turci spendzici *oblakcme* (ib. III, 20.^b) — Svast do svaka često hoda, *jeda l'* sebe gdigod *proda* (ib. IV, 513.^a)

I finalno se značenje partikule (*j*)*eda* (*li*) bez sumnje razvilo iz hipotetičkoga. Cilj se radnji glavne rečenice postiže izvršenjem radnje izrečene glagolom u rečenici s (*j*)*eda* (*li*), koje je uvjet njegovu postignuću, pa stoga onaj, koji teži za tim ciljem, teži i za onim, što je njegovu postignuću uvjet, t. j. za izvršenjem radnje izrečene glagolom u rečenici s (*j*)*eda* (*li*). Tako ako se n. pr. kaže: Gorko plačem grozne suze, *jeda* i moje grijehе *oplaču* suze — cilj, za kojim subjekt glavne rečenice teži plaćući, postići će se *jeda* (= ako) i njegove grijehе *oplaču* suze, pa stoga teži i za samim tim, da i njegove grijehе *oplaču* suze. Isp. Priporučise ju jednoj ženi, *ako bi* ju *mogla privariti* (Akad. rj. I, 51.^b) Tako dolaze i u drugim jezicima hipotetičke rečenice u značenju finalnih rečenica; n. pr. Τοῦτο δὲ τοι ἐρέουσα ἔπος Διὶ τερπικραίνῳ εἰμ' αὐτῇ πρὸς Ὀλυμπον ἀγάνυρον, αἶ κε πίδηται. A 420. — Ἀλλὰ σέ περ προέτω, ἄμα δ' ἄλλος λαὸς ἐπέσθω Μυρμιδόνων, αἶ κέν τι φάος Δαναοῖσι γένηαι. Καί τοι τεύχεα καλὰ δότω πόλεμόνδε φέρεσθαι, αἶ κέ σε τῷ ἴσκοντες ἀπόσχωνται πολέμοιο Τρῶες, ἀναπνεύσσαι δ' ἀρήιοι υἴες Ἀχαιῶν τεύρομενοι. A 796. etc. — Γλαυκιάων δ' (sc. ὁ λέων) ἰθὺς φέρεται μένει, ἦν τινα πέφνη ἀνδρῶν ἢ αὐτὸς φθίεται πρώτῳ ἐν ὀμίλῳ. Υ 172. — Ἐγὼ δὲ θεοὺς ἐπιβῶσομαι αἰὲν ἔοντες, αἶ κέ ποθι Ζεὺς δῶσι πάλιν τιτα ἔργα γενέσθαι. α 379. — Ἥλυθον, εἴ τινα μοι κληθδὸνα πατρὸς ἐνίσποις. δ 317. — Basilum cum omni equitatu praemittit, si quid celeritate itineris atque opportunitate temporis *perficere possit*.

Caes. Bell. Gall. 6, 29. Isp. Kühner-Gerth, Ausf. griech. Gramm. II³, 2, 534.

e) (*j*)*eda* (*li*) dolazi u rečenicama, kojima se pokazuje, čega se tko boji; takove rečenice mogu biti:

α) samostalno; n. pr. stsl. Помысли, *eda* како *отпадетъ* и оумьретъ и врѣдитъ ми доушж. Sup. 129. — hrv. Оубоавъ се притъче глаголаше: *eda* како на мнѣ грѣшнѣмъ *свършитъ се* притъчное слово (Dan. Rj. III, 510.) — *Eda* како *cia* мала и врѣменнаа почъть великою оноу и вѣчноуюштоу *застоупит* ми (ib.).

Ovi se primjeri ni u čemu ne razlikuju od onih, što su spomenuti pod a). Ovamo sam ih metnuo samo poradi srodstva s onima, koji će se spomenuti pod β) i γ).

β) zavisne o glagolu „bojati se“; n. pr. stsl. Не боимъ се, *eda* *погреснемъ* (Mikl. Lex. s. v. *eda*). — Бою се, *eda* *не виждоу ихъ* (ib.) — Боюште же се, *eda* како въ сурьтъ *отпадоутъ*, низложыше надриною тако влаахоу се Šiš. 42. (Act. apost. 27, 17. Φοβούμενοι τε, μη εις την Σύρτιν εκπέσωσιν). — Оубоавъ сѧ народа, *eda* крамолж *въздви҃нхтѣ*, дасть о нею отъвѣтъ. Sup. 10. — И боаше сѧ, *eda* како *отвържетъ* сѧ. ib. 59. — Бож сѧ, *eda* како бесѣмене дѣтиштоу *обадителъ* бждж. ib. 175. (Maret. Vezn. § 88.)

Ove primjere držim da valja shvatiti onako kao i grčke, u kojima je o glagolu timendi zavisna rečenica s *ei*; n. pr. ὡσθ' ἡδέως εὐδοῦσαν ἐκπηδᾶν ἐμὲ φόβῳ, φίλαι, τρωβοῦσαν, εἰ με χρὴ μένειν πάντων ἀρίστου φωτὸς ἐστερημένην. Sof. Trah. 176. — Ἄθυμῶ δ', εἰ φανήσομαι τάχα κακὸν μέγ' ἐκπράξασ' ἀπ' ἐλπίδος καλῆς. ib. 666. — Τοὺς δὲ θεατάς, εἰ καινοτομεῖν ἐθελήσουσιν καὶ μὴ τοῖς ἡθάσι λίαν τοῖς ἀρχαίοις ἐνδικτρίβειν, τοῦτ' ἔσθ' ὃ μάλιστα δέδοικα. Aristof. Ekl. 584. — Ὁ δὲ ἴσως ἂν τινες ὑμῶν φοβηθεῖεν, εἰ δεήσει πύρρῳ τῆς ἐκυτῶν φρουρεῖν, μηδὲ τοῦτο ὀκνήσητε. Ksen. Kir. 6, 1, 7. (Kühner-Gerth, Ausf. griech. Gramm., II³, 2, 396.) U primjeru iz Sof. Trah. 666. kazuje se rečenicom s *ei* uvjet onomu, što znači ἄθυμῶ: očajavam, ako će se pokazati, da sam možda zlo veliko učinila u nadi dobroj, t. j. očajavam toliko, koliko dopuštam, da će se pokazati itd. Tako se i u navedenom primjeru Бою се, *eda* *не виждоу ихъ* rečenicom s *eda* kazuje uvjet onomu, što znači бою се: bojim se, ako ih ne ću vidjeti, t. j. bojim se toliko, koliko dopuštam, da ih ne ću vidjeti. Budući da objekt bojazni nije napose izrečen,

uzima se, da je uvjet (povod) bojazni ujedno njezin objekt, te rečenica s *егда* dobiva gotovo onakovo značenje kao eksplikativna rečenica sa *da*: bojim se, da ih ne ću vidjeti (isp. „Rad“ knj. 142. str. 41.). Futur u grčkim primjerima pokazuje, da i prezent u staroslovenskim primjerima ima futursko značenje.

γ) zavisne o glagolu, koji, istina, sam sobom ne znači bojazan, ali je ipak bojazan motiv vršenju njegove radnje; n. pr. stsl. Повели оубо оутврѣдити гробъ до третиѣго дьне, *егда* како пришьдѣше оученици ноштиѣж *оукраджѣти* и (Κέλευσον οὖν ἀσφαλῆσαι τὸν τάφον, μήποτε οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ κλέψωσιν αὐτόν) Zogr. Mat. 27, 64. — Вънемлѣте же себѣ, *егда* когда *отлагивѣхѣте* срѣдѣца ваша обѣданьемъ и пѣньствомъ (Προσέχετε δὲ ἑαυτοῖς. μήποτε βληθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι) Zogr. Luk. 21, 34. — Помилоуй ма, рабе божи, *егда* како звѣрьми *избдена* бждѣ прѣдѣ главоѣж твоєѣж. Sup. 398. — Блюдѣте же, *егда* како власть вапа сии *прѣтмыканіе* боудеть немощнымъ (Βλέπετε δὲ, μήπως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὐτῆ πρόσκομιζ γένηται τοῖς ἀπθενέσιν). Šiš. 214. (1 Kor. 8, 9.). — hrv. Блуди се, *егда* како *останеши* вѣнѣдоу тлькоушти (Dan. Rj. III, 510.) (Isp. Maret. Vezn. § 88., Akad. rj. IV, 510.^a)

I ovdje se rečenicom s *егда* kazuje uvjet onomu, što se izriče glavnom rečenicom. Tako prvi od navedenih primjera znači: Zapovjedi dakle utvrditi grob do trećega dne, ako će ga kako došavši učenici noću ukrasti, t. j. toliko te molimo, da zapovjediš utvrditi grob, koliko dopuštamo, da će ga učenici ukrasti. Budući da je motiv molbi glavarava svešteničkih i fariseja bojazan, ako će ga učenici ukrasti, mogao bi se smisao ovoga primjera (a što vrijedi za nj, vrijedi i za druge) izreći i ovako: Zapovjedi utvrditi grob, jer se bojimo, ako će ga učenici ukrasti. A ako se tako umetne kausalna rečenica s glagolom „bojati se“, onda su i ovi primjeri analogni onima pod β), pa se i u njima, kao i u onima pod β), rečenica s *егда* približava eksplikativnoj rečenici sa *da*: Zapovjedi utvrditi grob, jer se bojimo, da će ga učenici ukrasti.

Maretić u Veznicima § 88. drži, da je u onakovim primjerima, kakvi su navedeni pod β) i γ), s interogativnošću pomiješana namjera. Ja ne mogu u njima naći ni interogativnosti ni namjere. Istina je, da n. pr. u prvom od navedenih pod γ) primjera (a tako i u drugima) mjesto rečenice s *егда* nalazimo u grčkom originalu finalnu rečenicu sa *μή*, a i u Vukovu prijevodu dolazi

finalna rečenica sa *da ne* (Zapovjedi, da se utvrdi grob, da ne dođu kako učenici njegovi noću i da ga ne ukradu), ali je to moguće samo po tom, što je ta finalna rečenica negativna (jer namjera, s kojom glavari sveštenički i fariseji mole Pilata, da zapovjedi utvrditi grob, jest ta, da ga učenici ne ukradu), a u staroslovenskom je primjeru rečenica s *eda* pozitivna. Isp. kako u Sup. 398. nekoliko redaka iza primjera navedena pod γ) isto lice istu molbu ponavlja u ovom obliku: Да мољѣ тѣ, чловѣче божии, помилоуи ма, и приими, да не бѣдѣ звѣрѣми изѣдена.

35. Iz svega se ovoga razbira, da je naša partikula prava hipotetička konjunkcija (= ako), kod koje se osobito jasno vidi i to, da joj je hipotetičko značenje u svezi sa značenjem „možda“. A kao hipotetička konjunkcija upotrebljava se (*j*)eda i u pitanjima onako kao *li*. Ali prije negoli joj ogleđamo ovu porabu, valja nam se osvrnuti na postanje njezino.

Miklošić u Sintaksi na str. 259. nagađa, da je (*j*)eda postalo od *естъ да*, franc. „est-ce que“; ali kod toga ima na umu samo interogativnu porabu njegovu. U Lex. palaeoslov. i u Etym. Wörthb. isporučuje (*j*)eda sa staroindijskim *yadi*, koje znači „ako“, a postalo je od relativnoga pronominalnoga korijena, tako da upravo znači „kada“ (isp. njem. *wenn* = *wann*); no onda bi i (*j*)eda moralo biti relativna riječ, pa od značenja „kada“ biti došlo do značenja „ako“, ali ono ne pokazuje nikakva traga relativnomu značenju niti mu je značenje „ako“ postalo od značenja „kada“, nego je u svezi sa značenjem „možda“, kao što je naprijed pokazano. Maretić u Veznicima § 87. i Budmani u Akad. rječniku IV, 509. drže (*j*)eda za riječ složenu od partikule (Budmani kaže: interjekcije) (*j*)e i partikule *da*. Tako sam prije i sâm mislio. Ali tomu se protivi to, što pored oblikâ *eda* i *uda* (Mikl. Sint. 259.) dolaze i oblici stsl. *ede* (*ede кѣи*), bug. *edu* (*edu кои*) (Mikl. Sint. 89.) Stoga sada držim, da prvi dio partikule (*j*)eda doduše jest partikula (*j*)e, koja u slavenskim jezicima (pa i u hrvatskom) dolazi u različnim značenjima i svezama (n. pr. hrv. *e*, *e-ja*¹, *e-vo*, *e-no*, *e-to*; isp. Mikl. Etym. Wörthb. 56. i Maret. Vezn. § 86.), a ima je i u drugim indoevropskim jezicima (stind. *á-ha* „doista“, grč. *ἐ-κεῖ*, *ἐ-χθές*, lat. *e-quidem*; Brugmann Kurze Vgl. Gramm. str. 401.), — a drugi joj dio nije partikula *da*, nego nekakav sufiksalni element,

¹ *èja*, (u C. g.) vide *eda*: *Eja* bi mi hajter učinio — *Eja* znadeš će l'jepe đevojke — (Vuk, Rj.).

srodan s grč. -θη, -θη(ν) -θη (Brugmann Kurze Vgl. Gramm. str. 454.), tako da bi (*j*)*eda* po svojim elementima bilo srodno s grč. εἰ-θη, koje je također hipotetička partikula te dolazi u željnim rečenicama. Za završetni bi se glas *a* moglo misliti, da se ustalio pod utjecajem partikule *da*, s kojom se partikula (*j*)*eda* često slaže¹.

36. U pitanjima dolazi hipotetička konjunkcija (*j*)*eda* (*li*) u staroslovenskom i u hrvatskom jeziku, u jednom i u drugom i u informativnim i u admirativnim, u hrvatskom (veoma rijetko) i u suspikativnim pitanjima.

Evo najprije par primjera iz staroslovenskoga jezika: Ποσειδάϊνε, *eda* ἀπὸ τῆς πέτρας σέο *izvedem* ὑμῖν ὕδωρ (Ἀκούσατέ μου, οἱ ἀπειθεῖς· Μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξέλχομεν ὑμῖν ὕδωρ;) Num. 20, 10. (Mikl. Lex.) — Аште въспроситъ сынъ твои хлѣба, *eda* камень *подаетъ* емоу (Ἐὰν αἰτήσῃ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ;) Mat. 7, 9. (Zogr.) — Помышляѣхштемъ всѣмъ въ срѣдцихъ своихъ о иоаннѣ, *eda* ть *естъ* *христъ* (Διανοοῦζόμενων πάντων ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν περὶ τοῦ Ἰωάννου, μήποτε αὐτός εἴη ὁ Χριστός) Luk. 3, 15. (Zogr.) — *Eda* *можетъ* сльшѣць сльшца *водити* (Μήτι δύναται τυφλὸς τυφλὸν ὀδηγεῖν;) Luk. 6, 39. (Zogr.) (Maret. Vezn. § 87.). — U prvom i trećem primjeru imamo informativno, a u drugom i četvrtom admirativno pitanje. Grčko je pitanje u prvom i trećem primjeru suspikativno, a u drugom i četvrtom također admirativno. O *μή* u admirativnim pitanjima isp. str. 163. (63.) bilj.

Prelazeći na hrvatska pitanja valja da spomenem, da je kako uopće tako i u pitanjima u starih pisaca oblik *jeda* kud i kamo

¹ Miklošić kaže u Etym. Wörth. 102.: „*edin* sehe ich auch in alt *jede* *kuj*, jünger *edi* *koj* irgend einer“. On dakle *iede*, *iedu* izvodi od *iedunъ*. Ja bih rekao, da bi se lakše izvelo *iedunъ* od *ieda*, i to tako, da je hipotetičko-koncesivna partikula *ieda* pristupila k riječi *-unъ* ili *unъ*, koja upravo znači „jedan“ (isp. Vondrāka, Vgl. slav. Gramm. I, 65.), te *iedunъ*, *iedunъ* znači „makar, bar, samo jedan“. Na takovo postanje pomišlja i Budmani u Akad. rj. IV, 526. Svakako mi se to čini vjerojatnije od onoga, što kaže Brugmann u Kurze vgl. Gramm. 364., da je u *iedunъ*, *iedunъ* adv. **e-dhi* (postao od pronominalne osnove **o-*, od koje su postale i druge riječi za „jedan“: **oino-*, **oiuo-*) raširen s pomoću *-no-*.

Jamačno valja *ieda* tražiti i u adv. *iedva*, tako da bi *iedva* bilo složeno od *ieda* i *va* koje samo znači „jedva“ (isp. lit. *vos*). Češ. etc. *ledva* bilo bi tako isto složeno od *leda* „samo“ i *va*. Po tom bi *iedva* i *ledva* značilo upravo „samo jedva“. Isp. Mikl. Etym. Wörth. i Akad. rj. s. v.

običniji nego *eda*, a u današnjem narodnom govoru tako isto preteže oblik *eda* (u Vukovu Rječniku *jeda* uopće ne dolazi); pitanja s oblikom *jeda* vrlo su rijetka (u Ivekovića i Broza spominju se samo primjeri iz Daničićevih Poslovica, u Akad. rječniku ima IV, 510.^a jedan primjer iz Narodnih pjesama Bogišićevih). Inače dolazi u današnjem jeziku u pitanjima i *eda* i *eda li*, ali je ovo običnije od onoga, dok je u starih pisaca *jeda* običnije od *jeda li*. Otuda se vidi, da uz upitno (*j*)*eda* sve radije prianja također upitno *li*, kao što smo naprijed vidjeli, da i uz hipotetičko (*j*)*eda* kadšto prianja također hipotetičko *li*. Isp. Akad. rj. s. v. *eda*, *jeda* i *jedali*, gdje ima obilje primjerâ iz starih pisaca, na koje se ja ovdje ne ću više obazirati. Pitanja sa *eda* mogu biti i informativna i admirativna; ona iz narodnih umotvorina sva su, što ih ja poznajem, do jednoga jedinoga informativna, a ona iz Novoga zavjeta sva do jednoga jedinoga admirativna; u jednom je primjeru iz Narodnih pripovijedaka pitanje i suspikativno. Pitanja sa *eda li* iz narodnih umotvorina (Narodnih pripovijedaka) sva su informativna, a ona iz Novoga zavjeta sva admirativna. U oči udara, da su gotovo sva pitanja iz narodnih umotvorina informativna, a gotovo sva iz Novoga zavjeta admirativna. Primjere ću podijeliti na one za informativna i na one za admirativna pitanja uz jedan primjer za suspikativno pitanje, a svagdje ću navesti najprije primjere sa *eda*, a onda one sa *eda li*. Negativnih pitanja ne ću dijeliti od pozitivnih ni indirektnih od direktnih.

I. Informativna pitanja: *Eda viđe*. Će pogibe Maksim? I znade li, šta bi od đevojke? N. pj. II, 563. — Kad dodu kući, otac ih jedva dočeka: „Dobro došli, deco! *Eda* je Bog *dao*, da ste našli vodu?“ N. prip. 242. — *Eda* ga *nađe*? Vuk, Rj. s. v. (gdje se za upitno *eda* kaže: „fragende [mit Wünschen verbundene] Partikel“). — A Isus im reče: Djeco! *eda* što *imate* za jelo? Odgovoriše mu: Nemamo (Μή τι προσφύζον έχετε;) Jov. 21, 5.¹ — — Došavši k njemu zapita ga, *eda li* *ima* što za jelo. N. prip. 3. — Za Boga, bako! *eda li* ti što *znaš* za devet zlatnih paunica? N. prip. 17. — Za Boga, brate! *eda li* si *ćuo* kad od koga, gde su dvori zmaja cara? N. prip. 21. — Kad izide pred cara, zapita ga, *eda li* *će* joj sad za sina *dati* đevojku. N. prip.

¹ Grčko je pitanje suspikativno, hrvatsko ne mogu shvatiti drukčije nego kao informativno (isp. primjer iz N. prip. 3.).

52. — Brate, čuo sam, da se ti znaš s ticama razgovarati, a one lete svuda; *eda li si čuo* kad od koje, da ima taki i taki grad? N. prip. 238.

II. Admirativna pitanja: *Đe si danas, posestrimo vilo? Đe si danas? niđe te ne bilo!* *Eda si se krivo zaklinjala*, đegod mene do nevolje bude, da ćeš mene biti u nevolji? N. pj. II, 409. — Kad vas poslah bez kese i bez torbe i bez obuće, *eda vam što nedostade?* A oni rekoše: Ništa (Μή τινος ὑστερήσατε;) Luk. 22, 35. — *Eda zaklanja i žrtve prinesoste* mi za četrdeset godina u pustinji, dome Izrailjev? (Μή σφάριζ καὶ θυσίας προσηγάκατέ μοι;) Djela ap. 7, 42. — *Eda može* ko vodu *zabraniti*, da se ne krste ovi, koji primiše Duha svetoga kao i mi? (Μήτι τὸ ὕδωρ κωλύσαι δύναται τις;) Djela ap. 10, 47. — A što neki ne vjerovaše, šta je zato? *Eda će* njihovo nevjerstvo vjeru Božiju *ukinuti?* Bože sačuvaj! (Μή ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ θεοῦ καταργήσαι;) Rim. 3, 3—4. — — *Eda li se bere* s trnja grožđe, ili s čička smokve? (Μήτι συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλὴν ἢ ἀπὸ τριβύλων σῦκκ;) Mat. 7, 16. — *Eda li mogu* svatovi *plukati*, dok je s njima ženik? (Μή δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος πενθεῖν, ἐφ' ὅσον μετ' αὐτῶν ἐστὶν ὁ νυμφίος;) Mat. 9, 15. — *Eda li ste* i vi još *nerazumni?* (Ἀκρίν καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοὶ ἐστε;) Mat. 15, 16. — *Eda li se* svijeća *užiže*, da se metne pod sud ili pod odar? a ne da se na svijetnjak metne? (Μήτι ἐρχεται ὁ λύχνος...;) Mark. 4, 21. — *Eda li će* on *zahvaliti* sluzi tome, kad svršši, što mu se zapovjedi? Ne vjerujem (Μή χάριν ἔχει τῷ δούλῳ.) Luk. 17, 9. — Kako se može *čovjek roditi*, kad je star? *eda li može* po drugi put *ući* u utrobu matere svoje i roditi se? (Μή δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δευτέρον εἰσελθεῖν καὶ γεννηθῆναι;) Jov. 3, 4. — *Eda li si ti veći* od našega oca Jakova, koji nam dade ovaj studenac, i on iz njega pijaše i sinovi njegovi i stoka njegova? (Μή σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ;) Jov. 4, 12. — Kad dođe Hristos, *eda li će* više *čudesa činiti* nego ovaj što čini? (Ὅτι ὁ Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ, μήτι πλείονα σημεῖα τούτων ποιήσει ὢν οὗτος ἐποίησεν;) Jov. 7, 31. — *Eda li* zakon naš *sudi* čovjeku, dokle ga najprije ne sasluša i dozna, šta čini? (Μή ὁ νόμος ἡμῶν κρίνει τὸν ἄνθρωπον, ἐὰν μὴ ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ πρότερον καὶ γνῶ, τί ποιεῖ;) Jov. 7, 51. — I čuše ovo neki od fari-seja, koji bijahu s njim, i rekoše mu: *Eda li smo* i mi *slijepi?* (Μή καὶ ἡμεῖς τυφλοὶ ἐσμεν;) Jov. 9, 40. — *Eda li može* izvor iz jedne glave *točiti* slatko i gorko? Može li smokva masline rađati ili vinova loza smokve? Tako nijedan izvor ne daje slane

i slatke vode. (Μήτι ἡ πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὀπῆς βρούει τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρὸν; Μὴ δύνανται συκῆ ἐλαίας ποιῆσαι ἢ ἄμπελος σῦκα;) Jak. 3, 11—12. — Ako li nepravda naša Božiju pravdu podiže, šta ćemo reći? *Eda li je Bog nepravedan*, kad se srdi? Po čovjeku govori: Bože sačuvaj! (Μὴ ἀδικὸς ὁ θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν;) Rim. 3, 5—6. — Šta ćemo dakle reći? *Eda li je nepravda u Boga?* Bože sačuvaj! (Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ θεῷ;) Rim. 9, 14. — A ko si ti, o čovječe! da protivno odgovaraš Bogu? *Eda li* rukotvorina govori majstoru svome: Zašto si me tako načinio? Ili za r lončar nema vlasti nad kalom...? (Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι...; Ἡ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ;) Rim. 9, 20—21. — *Eda li* Bog odbaci narod svoj? Bože sačuvaj! (Μὴ ἀπόσωτο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ;) Rim. 11, 1. — *Eda li se spotakoe*, da padnu? Bože sačuvaj! (Μὴ ἐπτασαν ἕνα πέσωσιν;) Rim. 11, 11. — *Eda li se Hristos razdijeli?* *Eda li se Pavle razape* za nas? (Μεμέρισται ὁ Χριστός; Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ἡμῶν;) 1. Kor. 1, 13. — *Eda li nemamo* vlasti jesti i piti? *Eda li nemamo* vlasti sestru ženu voditi, kao i ostali apostoli, i braća Gospodnja, i Kifa? (Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν;) 1. Kor. 9, 4—5. — *Eda li* ovo govoriš po čovjeku? Ne govori li ovo i zakon? Jer je u Mojsijevu zakonu napisano: Da ne zavežeš usta volu, koji vrše. *Eda li se* Bog brine za volove? Ili govori jamačno za nas? (Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λαλῶ, ἢ καὶ ὁ νόμος ταῦτα οὐ λέγει; — Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ;) 1. Kor. 9, 8—10. — Ili da prkosimo Gospodu? *Eda li smo* mi jači od njega? (Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμέν;) 1. Kor. 10, 22. — *Eda li* dakle *nemate* kuća, da jedete i pijete? (Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν;) 1. Kor. 11, 22. — Ako reče noga: Ja nijesam ruka, nijesam od tijela; *eda li* zato nije od tijela? I ako reče uho: Ja nijesam oko, nijesam od tijela; *eda li* zato nije od tijela? (Οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος;) 1. Kor. 12, 15—16. — I jedne dakle postavi Bog u crkvi prvo apostole, drugo proroke, treće učitelje, a po tom čudotvorce, onda darove iscjeljivanja, pomaganja, upravljanja, različne jezike. *Eda li* su svi apostoli? *Eda li* su svi proroci? *Eda li* su svi učitelji? *Eda li* su svi čudotvorci? *Eda li* svi imaju darove iscjeljivanja? *Eda li* svi govore jezike? *Eda li* svi kazuju? (Μὴ πάντες ἀπόστολοι; ... Μὴ πάντες χαρίσματα ἔχουσιν ἰαμάτων; ...) 1. Kor. 12, 28—30. — *Eda li* od vas riječ Božija iziđe? ili samijem vama dođe? (Ἡ ἀφ' ἡμῶν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐξῆλθεν; ἢ εἰς ἡμᾶς μόνους κατήντησεν;) 1. Kor. 14, 36. — Ali kad sam ovo htio, *eda li sam*

dakle što nepostojano *činio*? (Τούτο οὖν βουλευόμενος μήτι ἄρα τῆ ἐλαφρία ἐχρησάμην;) 2. Kor. 1, 17. — *Eda li* vas što *zakidoh* preko koga od onijeh, koje slah k vama? Umolih Tita, i s njim poslah brata: *eda li* vas Tit što *zakide*? Ne hodismo li jednijem duhom? ne jednijem li stopama? (Μή τινα ὧν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς;) 2. Kor. 12, 17—18. — *Eda li* je dakle zakon *protivan* obećanjima Božijim? Bože sačuvaj! (Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ θεοῦ;) Gal. 3, 21. — O *μή* u grčkim admirativnim pitanjima isp. str. 163. (63.) bilj.

Primjere za negativna admirativna pitanja nijesam odijelio od primjerâ za pozitivna, jer ih je vrlo malo. Spomenuta su samo tri primjera za negativna pitanja sa *eda li* iz Novoga zavjeta, i to: 1. Kor. 9, 4—5; 1. Kor. 11, 22; 1. Kor. 12, 15—16.

III. Suspikativno pitanje: Obijajući kroz kamaru tamo amo, *eda se nije* kakva đevojka *đe sakrila*, ugledaju i ono malo zvonce. N. prip. 260.

V. Pitanja s partikulama *ali*, *ili*, *oli*.

37. Partikula *ali* dolazi u pitanjima u jeziku staroslovenskom, novoslovenskom, hrvatskom, ruskom i (složena sa *bo*: *albo*) u poljskom, i to svagdje u admirativnim pitanjima, samo u jeziku novoslovenskom dolazi također u informativnim (direktnim i indirektnim) pitanjima (Maret. Vezn. § 125. 126.). Nadalje udara u oči, da se *ali* nigdje ne upotrebljava kao hipotetička konjunkcija (= ako), samo u jeziku novoslovenskom, u kojem jedinom dolazi u informativnim pitanjima, upotrebljava se i kao hipotetička konjunkcija. Ali zato se u svima jezicima, u kojima *ali* dolazi u pitanjima, osim jedinoga staroslovenskoga, upotrebljava i kao disjunktivna konjunkcija. Otuda se vidi, da poraba partikule *ali* u admirativnim pitanjima mora biti u nekoj svezi s porabom njezinom u disjunktiji. Stoga se pita, koje je pravo značenje partikule *ali* u disjunktiji i kako je došla do toga značenja, a onda, u kakvoj je svezi poraba njezina u admirativnim pitanjima s porabom u diskunkciji.

Disjunktivne su konjunkcije ponajviše upravo hipotetičke partikule; tako n. pr. slav. *li* (isp. i češ. *či-li*), grč. ἢ-ἢ (ἢ = εἰ), εἴ-τε, lat. *si-ve*. Po tom n. pr. Иже оставитъ домъ ли братриж ли

сестры ли отьца ли матерь ли женѣ ли члѣда ли села мене ради (Zogr. Mark. 10, 29.) — znači: Koji ostavi (možda) dom možda braću možda sestre itd. Stoga je i *ali* kao disjunktivna konjunkcija jamačno hipotetička partikula, te n. pr. U petak će majke prokukati *ali* turske *al'* naše rišćanske (N. pj. V, 381.) — znači: možda turske možda naše rišćanske.

A hipotetičko se značenje partikule *ali* lako i razumije, ako se uzme na um, da su i elementi, od kojih je ona složena, partikule *a* i *li*, morali još u praslavenskom jeziku dolaziti i u hipotetičkom značenju. Za *li* o tom ne može biti sumnje, kao što je već u § 30. rečeno, a za *a* evo nekoliko potvrda iz različitih jezika slavenskih. Još u hrvatskom jeziku dolazi *a* u značenju „ako“ u frazi *već a* (= već ako); n. pr. Poče govoriti, da ne može blagovati ništa, *već a bi* mu sestra *došla* (Akad. rj. I, 27^{ab}). Osim toga dolazi u hrvatskom jeziku *a* u značenju „ili“; n. pr. Je li od tvoje volje *a* od nevolje? Vrčević, Niz 103. (Akad. rj. IV, 382.^b) Isto ovo *a* bit će *ja* u primjerima kao: *Ja* pravo, *ja* nikako. — *Ja* sad, *ja* nikad. N. posl. (Akad. rj. IV, 382.^b) Da bi ovo *ja* bilo turska riječ (kao što dopušta Budmani u Akad. rj. l. c.), teško je misliti u jednu ruku stoga, što u istom značenju dolazi i *a* (kao što navedeni primjer dokazuje), a u drugu ruku stoga, što *ja* dolazi i u adversativnom značenju (= *a*); n. pr. Ne ćeš izić' ni iznijet' glave, *ja* nekmoli izvesti đevojke. N. pj. II, 470. Hipotetičko se *a* nalazi i u hrvatskom *a-ko*, a jamačno i u staroslovenskom *aume*.¹ Nadalje dolazi u češkom (i ruskom) jeziku *at'* (= *a-ti*) u željnom i namjernom značenju, koje je postalo od hipotetičkoga; n. pr. Kdo nevěří, *at'* tam *běži*. — Jdi, sestričko, pro vínečko, *at'* *okřeje* mé srdečko (Maret. Vezn. § 35.; isp. „Rad“ knj. 134. str. 38.) Napokon se hipotetičko *a* samo ili složeno sa *že* u *aže* često (osobito u zapadnim jezicima) veže s kondicionalom u hipotetičkom ili od njega izvedenom željnom, namjernom i t. d. značenju; n. pr. stsl. *абы не толилъ са* не бы въставилъ мрътвааго. — češ. *Aby* nas pán bůh *miloval*, *miloval*, nebe dal! — Viš dobře, že *zralé* ovoce opadává, *aby udělalo* místo jinému. — polj. *Ażeby* cię *djabli wzięli* z takim trunkiem! — Patrzajżeż, *ażebyś* mi wstydu *nie zrobiła*. (Maret. Vezn. § 30., 31., 32., 41.)

Partikulama pak *a* i *li* držim da se hipotetičko značenje osniva na aseverativnom, koje je jamačno isprvično značenje jedne i druge

¹ Vidi Archiv f. sl. Phil. 29, 625.

partikule [isp. hrv. A. Je li tako? B. Jest *ja*. — *Ja* bogme. (Vuk, Rj. s. v. *ja*); češ. *a-no*. (Maret. Vezn. § 4.); za *li* isp. § 5.] Od aseverativnoga su im lako mogla postati druga dva glavna značenja: u jednu ruku (kopulativno-) adversativno (isp. Maret. Vezn. § 2., 3., 123.), a u drugu hipotetičko (isp. § 5.).

Po svemu tomu držim da je opravdano mišljenje, da je hipotetičko *ali* postalo tako, da se hipotetičko *a* složilo s hipotetičkim *li*. Tako ss isto aseverativno *a* i aseverativno *li* složilo u aseverativno *ali* [hrv. *Ali* vi sam junak trudan sanak noćas snio. N. pjes. Bog. 191. (Akad. rj. I, 73.^b) — novosl. Nesi li bil v. cerkvi? *Ali*. (Plet. Slovar). — češ. *Ale* tu jest horko! (Jungm. Slov.)] pa adversativno *a* i adversativno *li* u adversativno *ali*, tako da svima glavnim značenjima partikulâ *a* i *li* odgovaraju i značenja njihove složenice *ali*.¹ To se slaganje može shvatiti kao potkrepljivanje (isp. kaus. *jerbo* = kaus. *jer* i kaus. *bo*).

Ako isporučimo partikulu *ali* s partikulom *da li* (isp. § 30.), vidimo, da se i one same i elementi, od kojih su složene, ne samo u glavnim značenjima, nego i u razvoju tih značenja podudaraju. Glavna je razlika između njih, što je hipotetičko *da li* postalo istom kao upitna partikula slaganjem upitnoga *da* i upitnoga *li*, dok je hipotetičko *ali* postalo slaganjem hipotetičkoga *a* i hipotetičkoga *li* prije, negoli se stalo upotrebljavati u pitanjima, jer se tako složeno javlja već kao disjunktivna konjunkcija.

Još valja odgovoriti na pitanje, u kakvoj je svezi poraba partikule *ali* u admirativnim pitanjima s porabom u disjunkciji. Uzмимо konkretan primjer. (Jovo se s Ajkom okladio u svoga dora i u njezine đerdane, pa ko prvi počne vragovati, neka vodi konja i đerdana; a kad je Jovo zaspao, a ona ga ne mogla probuditi kitom bosioka, udari ga rukom uz obraze te srdito reče:) Probudi se, ti se ne naspao! *Ali žališ* pretila dorina? Da bog da ga zaklali kurjaci, a moj đerdan popili hajduci! N. pj. herc. 80.² Kad u pitanju ne bi bilo *ali*, nego *li* (*Žališ li* pretila dorina?), pitanje bi jednako bilo admirativno, a značilo bi po onom, što je u

¹ Moglo bi se misliti, da su se partikule *a* i *li* složile u *ali* samo jedanput, i to kao aseverativne partikule u aseverativno *ali*, koje je već tako složeno od aseverativnoga postalo u jednu ruku adversativna, a u drugu hipotetička partikula. Mišljenju, koje je izloženo u tekstu, u prilog je to, što se i samo *a* i *li* upotrebljavaju u adversativnom i u hipotetičkom značenju. — To vrijedi i za *da li*.

² Isp. N. pj. III, 105. sličan primjer sa *zar*, koji je naveden u § 40.

§ 20., a) rečeno, da vladanje Jovovo Ajku navodi na misao, da on žali svoga dorina, ali to ona ne može vjerovati, nego mu se čudi, pa stoga odmah tu misao meće u supoziciju, koju izgovara s upitno-admirativnim tonom, da pokaže, da od Jova traži, da ono, što ona suponira, ako doista stoji, potvrdi, a ujedno da ona očekuje, da on to ne će potvrditi. Dakle: *Žališ li pretila dorina?* = Ako žališ pretila dorina, kaži, (sc. da ga žališ), ali ja to ne vjerujem, nego mu se čudim, pa stoga očekujem, da ne ćeš to kazati. A tim, što je u pitanju hipotetička partikula *ali* (= možda), naznačeno je to, da vladanje Jovovo Ajku navodi ne na misao, da on žali pretila dorina, nego na misao, da on možda žali pretila dorina, pa ona takovu misao i meće u supoziciju i stavlja u pitanje; stoga admirativno pitanje: *Ali žališ pretila dorina?* — znači: Ako možda žališ pretila dorina, kaži, (sc. da ga žališ), ali ja to ne vjerujem, nego mu se čudim, pa stoga očekujem, da ne ćeš to kazati. Razlika je dakle između admirativnoga pitanja sa *li* (*Žališ li pretila dorina?*) i admirativnoga pitanja s *ali* (*Ali žališ pretila dorina?*) jedno u tom, što se tamo u supoziciju meće misao: *Žališ pretila dorina*, a ovdje misao: *Ali* (= možda) *žališ pretila dorina*; a drugo u tom, što je tamo supozicija označena kao supozicija osobitom hipotetičkom konjunkcijom *li* (= ako), koja u pitanju postaje upitnom partikulom, a ovdje supozicija nije nikakvom hipotetičkom konjunkcijom označena kao supozicija, pa stoga u pitanju i nema prave (od hipotetičke konjunkcije postale) upitne partikule. *Ali* označuje pitanje samo kao admirativno. Jer kako čovjek za ono, što se njegovu mišljenju protivi, što ne vjeruje, nego mu se čudi, lakše suponira, da možda stoji, negoli da upravo stoji, upotrebljava se riječ, koja znači „možda“, osobito rado u admirativnim pitanjima, tako da je postala za njih upravo karakteristična. Stoga se kao ono, čim se razlikuju admirativna pitanja: *Žališ li pretila dorina?* — i: *Ali žališ pretila dorina?* — može spomenuti i to, da je prvo pitanje (partikulom *li*) označeno kao pitanje, ali nije kao admirativno, a drugo da je (partikulom *ali*) označeno kao admirativno, ali nije kao pitanje. Što nije učinjeno riječima, valja u jednom i u drugom slučaju da učini ton, s kojim se rečenica izgovara. Napokon se partikula *ali*, pošto joj je pravo značenje poblijedjelo, stala shvaćati kao prava upitna partikula, ali u tom, što može dolaziti samo u admirativnim pitanjima, sačuvao se trag pravomu njezinu značenju.

S razloga, koji je za *ali* spomenut, dolaze rado u admirativnim pitanjima i druge riječi, koje znače „možda“, služile one inače kao disjunktivne konjunkcije ili ne. Tako dolaze u admirativnim pitanjima u hrvatskom jeziku još partikule: *ili* (i u staroslovenskom i ruskom, § 38.), *zar* (i u bugarskom, § 40.). I u grčkom jeziku dolazi u pitanjima *ἤ*, koje je inače disjunktivna konjunkcija; n. pr. z 298:

οὐδ' ἔτι σε γρή
νηπιέας ὀχέειν, ἐπεὶ οὐκέτι τηλικὸς ἐσσί.
ἤ οὐκ αἰεὶς, οἷον κλέος ἔλλαβε δῖος Ὀρέστης — ;

(isp. Kühner-Gerth, Ausf. griech. Grammatik II³, 2, 532.) Tako i lat. *an*; n. pr. Causa Milonis semper a senatu probata est. *An* vero *obliti estis*, iudices, recenti illo nuntio necis Clodiane non modo inimicorum Milonis sermones et opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum? Cic. Mil. 23, 62. (isp. L. Meyer, *An* im Griech., Lat. u. Goth. Berl. 1880. str. 8.) U bilješki uz § 23. na str. 163. (63.) spomenut je zanimljiv slučaj, kako u grčkom jeziku gotova suspikativna pitanja sa *μή*, koje je dobilo značenje „možda“, mogu postati pozitivna admirativna pitanja.

Još dodajem, da nam lijep primjer, kako riječ, koje je značenje pače vrlo daleko od značenja nužna za to, da postane upitna partikula, ipak u admirativnim pitanjima dobiva karakter upitne partikule, — podaje lat. *num*, koje znači upravo „sada“ (isp. *num-c* mj. *num-c*; Delbrück Vergl. Synt. III, 264., Brugmann, Kurze Vergl. Gramm. 617.); n. pr. *Num* igitur hunc (Sophoclem), *num* Homerum, *num* Hesiodum . . . cogit in suis studiis obmutescere senectus? Cic. Sen. 7, 23.

U jeziku hrvatskom nije se hipotetičko *ali* razvijalo dalje, nego je ostalo kod toga, da služi kao disjunktivna konjunkcija i kao upitna partikula admirativnih pitanja. Tako i u drugim jezicima slavenskima. Samo u jeziku novoslovenskom postalo je *ali* (kao što je već rečeno) i hipotetička konjunkcija (= ako); n. pr. *Al'* se suho drevce *vzeleni*, ti bodo grehi odpušćeni. — Na sredi mojga srca edna rožica cveti, *al'* jej ti *ne boš prlila*, se mi gvišno posuši. (Maret. Vezn. § 127.) Pa stoga dolazi u tom jeziku *ali* (pored admirativnih) i u informativnim (direktnim i indirektnim) pitanjima; n. pr. *Ali prideš nocoj k nam?* — Vprašal me je, *ali sem zadovoljen s službo* (Pleteršnik, Slovar s. v.) — Ga prašajo: *Ali se hočeš našiga dela lotiti?* — Cesar je štea ministre skušati, *ali*

kaj *vejo* (Maret. Vezn. § 126.) — Tako i u kajkavskom: Mama, *ali sem imel* ja bratov? — Išel je k pastiru pak ga je pitať, *ali bi on štel.* (ib.) — U jeziku je dakle novoslovenskom (i u kajkavskom) *ali* u informativnim pitanjima prava (od hipotetičke konjunkcije postala) upitna partikula (= *li*).

Evo još hrvatskih primjera (pozitivnih i negativnih) za admirativna pitanja s *ali*: *Ali si* mi prasicu *šišao*? (Kad koji koga zovne: kume, a nije mu kum.) N. posl. — *Ali ne znaš*, prokleta ti bilo! Kavade sam u majke razdrila. N. pj. I, 390. — Dobri brate, što ne gledaš na me? *Ali si se* na me *rasrdio*, da ti nisam na indatu bio? III, 556. (isp. A što ćutiš, što mi ne besediš? Ili si se na me *rasrdila*, što se majka čedu radovala? I, 607.) — Što se oni starac pomamio te pod starost ide kod ovaca? *Ali nema* u dvoru nikoga¹, ko će njemu razuzbijat' ovce? IV, 508. — Što 'vo nema Begane devojke? Nema bega, ni Begine majke! *Ali* mu se jutros *zabavila* radajući čedo premaleno? N. pjes. here. 27. — Koji ti je, Mare, vrug? *Al' ti*, zlato, *n'jesam drag*? N. pjes. here. 254. — Isp. Akad. rj. I, 70—71.

38. Pored *ali* dolazi u admirativnim pitanjima (i to opet samo u njima) i *ili* osim jezika hrvatskoga još u staroslovenskom i ruskom (Maret. Vezn. § 126.) Evo nekoliko primjera (pozitivnih i negativnih) iz hrvatskoga jezika: A što ćutiš, što mi ne besediš? *Ili si se* na me *rasrdila*, što se majka čedu radovala? N. pj. I, 607. (isp. naprijed sličan primjer s *ali* iz III, 556.) — Da l' je kula slavnog knez-Lazara? *Il' u* kuli nigde nikog¹ *nema*? II, 292. — Ne možeš da ideš. *Ili si pijan*? P. Budmani u Akad. rj. III, 790.^b — Davno mi nijesi pisao. *Ili si* me *zaboravio*? ib. — Više primjerâ ima u Novom zavjetu, ali ih često nije lako razlučiti od primjerâ za disjunktivna pitanja. Dosta sigurni čine mi se ovi: Ko je tebe postavio knezom i sudijom nad nama? *Ili* i mene *hoćeš da ubiješ*, kao što si juče ubio Misirca? (Μὴ ἀνέλαιν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνείλας χθές τὸν Αἰγύπτιον;) Djela ap. 7, 28. — *Ili* je samo *Jevrejski* Bog, a ne i neznabožački? Da, i neznabožački. (Ἡ Ἰουδαίων ὁ θεὸς μόνος: οὐχὶ καὶ ἐθνῶν;) Rim. 3, 29. — *Ili* ne znate, da svi, koji se krstismo u Isusa Hrista, u smrt njegovu krstismo se? (Ἡ ἀγνοεῖτε ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χ. Ἰ., εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν;) Rim. 6, 3. — *Ili* ne znate, braćo, da zakon vlada nad čovjekom, dokle je živ? (Ἡ ἀγνοεῖτε, ὅτι ὁ

¹ O obliku indefinitnoga pronomena isp. str. 166. (66.)

νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον γέρονος ζῆ;) Rim. 7, 1. (isp. još Rim. 11, 2., 1. Kor. 6, 9. i 19.). — *Ili* jedan ja i Varnava *netamo* vlasti ovo činiti? (*Ἡ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβης οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι;) 1. Kor. 9, 6. — *Ili* grijeh učinih ponižujući sebe, da se vi povisite? (*Ἡ ἁμαρτίαν ἐποίησα ἐμυνητῶν ταπεινῶν, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε —;) 2. Kor. 11, 7. — Sami sebe okušajte, jeste li u vjeri, sami sebe ogledajte. *Ili ne poznajete* sebe, da je Isus Hristos u vama? (*Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκετε ἐκυτοῦς, ὅτι Ἰ. Χ. ἐν ὑμῖν ἐστίν;) 2. Kor. 13, 5.

Nema sumnje, da je poput *ali* došlo i *ili* u admirativna pitanja sa značenjem, koje ima kao disjunktivna konjunkcija, t. j. sa značenjem „možda“, jer upravo u onim jezicima, u kojima *ili* dolazi u admirativnim pitanjima, služi i kao disjunktivna konjunkcija (Maret. Vezn. § 119.) I *ili* je hipotetička partikula, a postalo je onako kao i *ali*, t. j. tako, da se hipotetičko *i* složilo s hipotetičkim *li*.¹ *I* dolazi u hipotetičkom (ili upravo u koncesivnom) značenju (isp. grč. εἰ, s kojim je *i* jamačno identično; isp. Brugmann, Kurze vergl. Gramm. § 914.) n. pr. u hrv. *i*-gda, *i*-gdje, *i*-kako, *i*-tko itd. (= makar kad, makar gdje itd.), onda u hrv. *daj* (= *da i* „makar, bar“; isp. § 30.), pa u rečenicama, kakve su n. pr. ove: hrv. Bolje je *i* prijatelj na blizu neg *i* brat na daleko. Dan. Posl. — Kazuj groblje, gdi je ukopana, da ja vidim *i* mrtvu devojkju. N. pj. II, 23. — Bolje je mnogo *i* malijeh krava nego malo najvećijeh. Vuk, N. posl. 197. — *I* sijeda mi 'e brada, a ne čuh ja toj. M. Držić 51. — Ako *i* jest kriva vrata (ljubica), ama lijep miris dava. N. pj. I, 226. (Akad. rj. III, 762—763.) — rus. *И тѣсенъ домъ, да просторенъ онъ. — Съ дуракомъ и найдешъ, да не раздѣлишь.* — češ. *I* budou jísti, avšak se nenasytí. (Maret. Vezn. § 56.) — Hipotetičko (koncesivno) *i* bit će postalo od aseverativnoga [hrv. Ako cvili, *i* nevolja mu je. N. pj. II, 320. (Akad. rj. III, 764.^b) — češ. Když jsem to viděl očima svyma, *i* uvěřil jsem (Maret. Vezn. § 52.). — isp. i hrv. *i*-pak], od kojega je postalo u drugu ruku i kopulativno [isp. *a*, § 37. str. 209. (109.)].

Kod *ali* smo vidjeli u § 37., da je u novoslovenskom jeziku postalo i hipotetička konjunkcija, pa stoga da dolazi i u informativnim (direktnim i indirektnim) pitanjima. Upravo tako upotre-

¹ Tim ispravljam, što sam u „Radu“ knj. 134. str. 54. i 55. *i* u *ili* (kao i *a* u *ali*) držao za kopulativno (adversativno).

bljava *ili* Ant. Dalmatin (pisac Čakavac 16. vijeka); n. pr. *Ili jest slobodno razdiliti se sa ženu svoju?* Mat. 19, 3. (Vuk: Može li čovjek pustiti ženu svoju?) — Ne znam, *ili sam* koga inoga *krstil*. 1. Kor. 1, 16. (Vuk: Dalje ne znam, jesam li koga drugoga *krstio*.) (Akad. rj. III, 791.^a)

39. Kao *ali* i *ili* tako se upotrebljava i *oli* i u disjunkciji i u admirativnim pitanjima, ali mu je poraba u pitanjima tako rijetka, da imam za nju iz narodnih umotvorina cigli jedan primjer: O jadan brate Manojlo! *Oli me poznat' ne možeš?* N. pj. I, 311.

Postanje partikule *oli* nije mi jasno. Budući da dolazi samo u govoru jugozapadnih krajeva, a pored *oli* upotrebljava se kao disjunktivna konjunkcija i samo *o*, moglo bi se misliti, da je *o* talijanska riječ (= *ili*), kojoj je prema *ali*, *ili* prionulo slavensko *li*, te je postalo *oli*. Ali *oli* dolazi i u novoslovenskom jeziku, kao što čitam u Pleteršnikovu Slovaru s. v. „*oli*, conj. Trub. Boh., pogl. *ali*“. Po tom, što u jeziku staroslovenskom i ruskom (pa i u češkom: *jeli-ž*) dolazi *jeli* u značenju „ako“, n. pr. stsl. *jeli raspinajemъ цѣсарствоуеть, то како боудеть вѣнчаемъ*; — Kako imashi *věrovati, jeli o neplodvi ne věroueshi*; (Mikl. Lex. s. v. *ies*.) — rus. *Ель не придеть, худо буде* (Словарь русс. яз. сост. II. отдѣл. имп. акад. н. II, 1. str. 86.); u ruskom i u aseverativnom značenju: *А что, хозяйинъ, сѣно-то есть?* — *Ель* (= *есть*), *батюшка* (ib.) — moglo bi se također misliti, da imamo posla s praslavenskom hipotetičkom partikulom *jeli*, koja je u hrvatskom (i u novoslovenskom) jeziku dobila oblik *oli*; isp. stsl. *ieshte*: hrv. (*j*)*ošte*, stsl. *jelъ*: hrv. *i-ole*.

VI. Pitanja s partikulom *zar*.

40. Partikula *zar* dolazi u tvrdnjama u značenju „*etwa, vielleicht, ni fallor, ut puto*“ (Vuk, Rj.); n. pr. *Ti si moja žena, tako je zar Bog osudio*. N. prip. 115. — *Dijete samo a zar i gladno stane plakati*. ib. 214. — *Jedan dan zar su mu se bile gusle nešto pokvarile, kako li, ele nikako ne mogaše započeti da s njima napreduje*. ib. 285. — *Doći će zar i on*. (Vuk, Rj.) — *Ima zar*. ib.

Što se etimologije tiče, Miklošić drži (Sint. 169.), da je *zar* postalo od *za-že*, jer *za* dolazi kao upitna partikula u jeziku ruskom, češkom i poljskom [češ. i polj. također u obliku *zaž, zali*; češ.

još u obliku *eza* (frgm. glag.), a polj. još u obliku *aza*, *azaz*, *azali*, *iza*, *izali*, *izališ*; Mikl. Sint. 169., Etym. Wörtl. s. v. *za* 2.], a u značenju „forsan“ u poljskom (*zaż*, *aza*; Maret. Vezn. § 327.). S Miklošićem se slaže i Maretić. Ali ako se uzme na um, da u nekih starih pisaca hrvatskih mjesto *zar* dolazi *zajer* i da samo *zâr* duljinom glasa *a* pokazuje, da je sažeto od *zajer*, za ovo se pak poradi značenja ne može misliti, da bi bilo složeno od *za* i *jer* (isp. Maret. Vezn. § 328.), valja pristati uz misao, što ju je izrekao M. Rešetar u Archivu f. slav. Philologie 27, 609, da je *zajer* i od njega postalo *zâr* upravo turska riječ *zahir*, koja po tursko-njemačkom rječniku C. Ružičke-Ostoić znači „scheinbar, anscheinend“. Od toga je značenja lako moglo postati ono, što ga *zar* ima u tvrdnjama i u pitanjima, t. j. „po svoj prilici, jamačno, možda“. Tomu mišljenju ide u prilog i to, što riječ *zar* osim hrvatskoga dolazi samo još u bugarskom jeziku (Maret. Vezn. § 328.)

Pitanja su sa *zar* sva admirativna. A postanje im se lako razumije, ako se uzme, da je *zar* u njih došlo u značenju „možda“, jer za njih vrijedi sve ono, što je naprijed u § 37. kazano za admirativna pitanja s *ali* (= možda). Po tom u primjeru: Kad (Mededović Brka) udari treći put, Brko se opet pipne onde i srdito poviče (devojci): „Ta *zar* si *slijepa*? Evo ovde me nešto kolje“. Nar. prip. 4. — admirativno pitanje: *Zar* si *slijepa*? znači: Ako si *zar* (= možda) *slijepa*, kaži, (sc. da si *slijepa*), ali ja to ne vjerujem, nego mu se čudim, pa stoga očekujem, da ne ćeš to kazati. Kao *ali* tako je i *zar* tek neprava upitna partikula. Ali je danas najobičnija partikula admirativnih pitanja. Između mnogo primjerâ navest ću one, za koje držim, da ih je vrijedno navesti. Na one kategorije, na koje su razvrstani primjeri za pozitivna admirativna pitanja sa *li* u § 20., držim da se ovdje ne treba osvrutati. Ali poradi mnoštva primjerâ za pozitivna i negativna pitanja (osobito iz Novoga zavjeta), odijelit ću negativne od pozitivnih. Tomu ću još dodati primjere za admirativna postulativna pitanja sa *zar da*.

a) Pozitivna pitanja: *Zar* iz njega mlijeko *ide* (a ne ide krv?) (Ne valja ga se bojati, nego ga čekati i braniti se). N. posl. — *Zar* na ušima *sjediš*? (te ne čuješ). ib. — *Zar* ti ga je mati *rodi/a*? (te ga žališ). ib. — Ge si, bane, uputio? *Zar* u *b'jelu manastiru*, ge su naša velja dobra? N. pj. I, 91. — O Milošu! *zar* se mene *nadaš*? II, 153. — Što je, bolan! slugo Milutine? *Zar* *izdade* cara na Kosovu? II, 293. — Snaho moja, tanka An-

delija! *Zar je mene pobro preminuo*, te ti vodiš dora na prodaju? II, 464. — O Jovane, ne digao glave! *Zar ti žališ* tvojega dogata? III, 105.¹ — Kurvo slugo, od Dobuja Mujo! *Zar si*, more, dobro *wardao*, đe mog baba doma ne imade, te si meni doš'o u kaveza? III, 138. — *Zar si*, Čulko, riječ *pogazio*? III, 331. — *Zar ti malo čara* po krajinam', no t' donese đavo u planinu? III, 332. — Memed-aga! *zar ćeš je brojiti*? Ta ja sam je jednom izbrojio. IV, 140. — A za Boga, buljubaša Meho! *Zar ti vlasi plijen očeraše*? IV, 412. — *Zar ti je napalo* na oči, te ne vidiš, da to nije košeno, nego striženo? N. prip. 144. — Na to reče brat najmladi: „Ja je dajem, ako je vi ne date; *zar ste zaboravili*, šta je otac na samrti nama preporučio, to nije davno bilo. ib. 187. — E careviću, *zar ti ukrade ženu*? ib. 201. — Boga ti, *zar ti je tako omrznilo* živjeti, te si se vratio po mene? ib. 202. — Što je tebi do nas, Isuse, sine Božij? *zar si došao* amo prije vremena, da mučiš nas? (Ἡλθεῖς ὧδε πρὸ καιροῦ βασκάνισαι ἡμᾶς;) Mat. 8, 29. — Ili zar ja nijesam vlastan u svojemu činiti, šta hoću? *Zar je oko tvoje zlo*, što sam ja dobar? (Ἢ οὐκ ἐξεστὶν μοι ποιῆσαι ὃ θέλω ἐν τοῖς ἔμοις; εἰ ὁ ἄφρακτός σου πονηρός ἐστίν. ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι;) Mat. 20, 15. — *Zar ste* i vi tako *nerazumni*? Ne razumijete li, da štogod u čovjeka spolja ulazi, ne može ga opoganiti? (Οὕτως καὶ ὑμεῖς ἀπόνετοί ἐστε;) Mark. 7, 18. — Šta mislite, što hljeba nemate? *Zar još ne osjećate*, niti razumijete? *Zar je još okamenjeno* sree vaše? (Ἐπι πεπορωμένην ἔχετε τὴν καρδίαν ὑμῶν;) Mark. 8, 17. — Simone! *Zar spravaš*? Ne može li jednoga časa postražiti? (Σίμων, κἀθεύδεις; οὐκ ἴσχυσας μίαν ὥραν γρηγορῆσαι;) Mark. 14, 37. — Juda! *zar cjelivom izdaješ* sina čovječijega? (Ἰούδας, φιλήματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως;) Luk. 22, 48. — *Zar* kao na hajduka *izidoste* s noževima i s koljem, da me uhvatite? (Ὡς ἐπι ληστὴν ἐξεληλύθατε μετὰ μαχαίρων καὶ ῥόλων;) Luk. 22, 52. — A Pilat čuvši za Galileju zapita: *Zar je on Galilejac*? (... ἐπηρώτησεν, εἰ ὁ ἄνθρωπος Γαλιλαῖός ἐστιν.) Luk. 23, 6. — *Zar si* ti *jedan od crkvara* u Jerusalimu, koji nijesi čuo, što je u njemu bilo ovijeh dana? (Σὺ μόνος παροικεῖς Ἱερουσαλὴμ. καὶ οὐκ ἔγνωσ τὰ γινόμενα ἐν αὐτῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις;) Luk. 24, 18. — A Isus znajući u sebi, da učenici njegovi viču na to, reče im: *Zar vas ovo sablašnjava*? (Τοῦτο ἡμᾶς σκन्दάλιζει;) Jov. 6, 61. — Drugi govorahu:

¹ Isp. N. pj. here. 80. sličan primjer s *ali*, koji je naveden u § 37.

Ovo je Hristos. A jedni govorahu: *Zar će Hristos iz Galileje doći?* (Μή γάρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ὁ Χριστός ἐρχεται;) Jov. 7, 41. — Drugi govorahu: Ove riječi nijesu ludoga: *zar može đavo slijepima oči otvorati?* (Μή δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοίγειν;) Jov. 10, 21. — (Rekoše mu učenici njegovi: —) Po tome vjerujemo, da si od Boga izišao. Isus im odgovori: *Zar sad vjerujete?* (Ἄρτι πιστεύετε;) Jov. 16, 31. — A kad on ovo reče, jedan od momaka, koji stajahu ondje, udari Isusa po obrazu i reče: *Zar tako odgovaraš poglavaru svešteničkome?* (Ὅπως ἀποκρίνη τῷ ἀρχιερεῖ;) Jov. 18, 22. — A kad šćaše Pavle da uđe u oko, reče vojvodi: Je li mi slobodno govoriti što tebi? A on reče: *Zar umiješ Grčki?* (Ἐλληνιστὶ γινώσκεις;) Dj. ap. 21, 37. — I kad ga pritegoše uzicama, reče Pavle kapetanu, koji stajaše ondje: *Zar vi možete biti čovjeka Rimljanina, i još bez suda?* (Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστιζεῖν;) Dj. ap. 22, 25. — A oni, što stajahu naokolo rekoše: *Zar psuješ Božijeg poglavara svešteničkoga?* (Τὸν ἀρχιερέα τοῦ θεοῦ λοιδορεῖς;) Dj. ap. 23, 4. — Šta? *Zar vi mislite¹, da se ne može vjerovati, da Bog mrtve podiže?* (Ὅτι ἄπιστον κρίνεται παρ' ὑμῖν, εἰ ὁ θεός νεκροὺς ἐγείρει;) Dj. ap. 26, 8. — Kakva je korist, braćo moja, ako ko reče, da ima vjeru, a djela nema? *Zar ga može vjera spasti?* (Μή δύναται ἡ πίστις σῶσαι αὐτόν;) Jak. 2, 14. — *Zar ja sad ljude nagovaram ili Boga?* Ili tražim ljudima da ugađam? Jer kad bih ja još ljudima ugađao, onda ne bih bio sluga Hristov? (Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω ἢ τὸν θεόν;) Gal. 1, 10.

b) Negativna pitanja: Jovane, brate rođeni! *Zar nema one milosti, što je bila kod majke?* N. pj. I, 213. — Da Boga ti, mila zaovice! *Zar ti ne znaš za Omera tvoga?* I, 258. — *Zar ti nisi, sine, muška glava?* *Zar ti nemaš na srdašću bilja?* I, 618. — Ko se ljubi na bijeloj kuli, nek izlazi iz bijele kule. *Zar ne vidi, đe je poginuo?* II, 260. — Horjatkinjo, Bugarka devojkjo! *Zar ne može mene pričekati, dok dođemo do bijela dvora i rišćanski zakon savršimo?* II, 338. — *Zar ne znadeš, od Sibinja Janko, da mi jesmo gn'jezda sokolova, a Turci su gn'jezda gujijnjega?* II, 512. — Božja pomoć, sirotico stara! *Zar ti nemaš nikoga² mlađega, da tebeka vinograd uradi, već posrćeš stara i*

¹ Isp. § 20, c).

² O obliku indefinitnoga pronomena u ovom i u nekim drugim primjerima isp. § 25. str. 166. (66.)

nevoljna? III, 170. — Pobratime, Krla kapetane! *Zar ne žališ*, sam te Bog ubio! zar ne žališ pretila zelenka? III, 242. — Ne fali se, Senjski kapetane! *Zar ne znadeš*, Senjski kapetane, kad razbismo pašu Bosanskoga —? III, 422. — *Zar ne vidiš* do tri samokresa za mojijem svilenijem pasom? III, 422. — Igumane, jedan papazino! *Zar ti ljudski poslušati ne ćeš?* IV, 105. — *Zar ne vidiš* (njima ne video!), đe se tvoja odmetnula raja? IV, 354. — O ču li me, Mališa serdare! A *zar* jutros niko *ne udari* do jadnoga Vuka i Mališe, no izdaše, ljeto ih izdalo! IV, 427. — Moj bisere, ja te čekat' ne ću. „Srho moja, *zar me čekat' ne ćeš?*“ N. pj. herc. 112. — Ali najmladi veli: „Ja je dam, ako je vi ne date; *zar ne znate*, što je naš otac kazao?“ N. prip. 186. (isp. i dalje). — Ustaj, nesrećnico! *Zar ne vidiš*, da te hoće u raku da nose? ib. 280. — A *zar nijesi vidio*, da mi je toliko žito prostrto na guvno, da se suši? ib. 283. — *Zar još ne znate*, da sve, što ulazi u usta, u trbuh ide i izbacuje se na polje? (Οὐ νοεῖτε —;) Mat. 15, 17. — *Zar još ne razumijete* niti pamтите pet hljebova na pet hiljada, i koliko kotarica nakupiste? (Οὐπω νοεῖτε οὐδὲ μνημονεύετε —;) Mat. 16, 9. — Pristupiše k Petru oni, što kupe didrahme, i rekoše: *Zar vaš učitelj ne će dati didrahme?* (Ο διδάσκαλος ὑμῶν οὐ τελεῖ τὰ διδραχμὰ;) Mat. 17, 24. — Ili *zar ja nijesam vlastan* u svojemu činiti, šta hoću? *Zar je oko tvoje zlo*, što sam ja dobar? (Ἡ οὐκ ἔξεστίν μοι ποιῆσαι ὃ θέλω ἐν τοῖς ἑμοῖς;) Mat. 20, 15. — *Zar nijeste nikad čitali*: iz usta male djece i koja sisaju načinio si sebi hvalu? (Οὐδέποτε ἀνέγνωτε;) Mat. 21, 16. — I došavši k učenicima nađe ih, gdje spavaju, i reče Petru: *Zar ne mogoste* jedan čas postražiti sa mnom? (Οὕτως οὐκ ἰσχύσατε μίαν ὥραν γρηγορῆσαι μετ' ἐμοῦ;) Mat. 26, 40. — I ustavši poglavar sveštениčki reče mu: *Zar ništa ne odgovaraš*, što ovi na tebe svjedoče? (Οὐδὲν ἀποκρίνη. τί οὗτοί σου κατακρτυροῦσιν;) Mat. 26, 62. — *Zar ne razumijete* ove priče? A kako ćete sve priče razumjeti? (Οὐκ οἶδατε τὴν παραβολὴν ταύτην, καὶ πῶς πάσαι τὰς παραβολὰς γνώσεσθε;) Mark. 4, 13. — A on na krmi spavaše na uzglavlju; i probudiše ga i rekoše mu: Učitelju! *zar ti ne mariš*, što ginemo? (Διδάσκαλε, οὐ μέλει σοι ὅτι ἀπολλύμεθα;) Mark. 4, 38. — I razumjevši Isus reče im: Šta mislite, što hljeba nemate? *Zar još ne osjećate*, niti razumijete? *Zar je još okamenjeno srce vaše?* (Οὐπω νοεῖτε οὐδὲ συνίετε;) Mark. 8, 17. — *Zar nijeste čitali* u pismu ovo: Kamen, koji odbaciše zidari, onaj posta glava od ugla? (Οὐδὲ τὴν γραφὴν ταύτην ἀνέγνωτε;) Mark. 12, 10. — Gospode! *zar ti ne*

mariš, što me sestra moja ostavi samu, da služim? Reci joj dakle, da mi pomože. (Ὁὐ μέλει σοι ὅτι ἡ ἀδελφή μου μόνην με κατέλιπεν διακονεῖν;) Luk. 10, 40. — A drugi odgovarajući šutkaše ga i govoraše: *Zar se ti ne bojiš* Boga, kad si i sam osuđen tako? (Οὐδὲ φοβῆ σὺ τὸν θεόν, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι εἶ;) Luk. 23, 40. — *Zar ne vjeruješ*, da sam ja u ocu i otac u meni? (Ὁὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐμοὶ ἐστίν.) Jov. 14, 10. — A Pilat mu reče: *Zar meni ne govoriš?* Ne znaš li, da imam vlast raspeti te, i vlast imam pustite te? (Ἐμοὶ οὐ ληλεῖς;) Jov. 19, 10. — O napunjeni svakoga lukavstva i svake pakosti, sine đavolji! neprijatelju svake pravde! *Zar ne prestaješ* kvariti pravijeh putova Gospodnjijeh? (Ὁὐ παύσῃ διαστρέφων τὰς ὁδοὺς κυρίου τὰς εὐθείας;) Dj. ap. 13, 10. — *Zar ne čuše?* Još otide po svoj zemlji glas njihov, i po krajevima vasionoga svijeta riječi njihove. (Μὴ οὐκ ἤκουσαν;) Rim. 10, 18. (isp. i 19.) — Na sramotu vašu govorim: *zar nema* među vama ni jednoga mudra, koji može rasuditi među braćom svojom? (Οὕτως οὐκ ἐν ἐν ὑμῖν σοφός οὐδὲ εἷς, ὃς δυνήσεται διακρίνει ἀνὰ μέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ;) 1. Kor. 6, 5.

c) Napose valja spomenuti admirativna postulativna pitanja sa *zar da*, koja su postala onako, kao i admirativna postulativna pitanja sa *da*, o kojima se govori u § 32., samo im je za znak, da su admirativna, po analogiji prostih admirativnih pitanja pred *da* metnuto još *zar*. Evo primjerâ: Mati kad to čuje, udari se rukama u prsi: „Kuku mene kukavici! *Zar da* majka *ostane* i bez sina!“ pa ga stane odvrćati i moliti, da ne ide. N. prip. 27. — Odgovoriše i rekoše mu: Ti si se rodio sav u grijesima, pa *zar* ti nas *da učiš?* (καὶ σὺ διδάσκεις ἡμᾶς;) Jov. 9, 34. — Onda dođe k Simonu Petru, i on mu reče: Gospode! *zar* ti moje noge *da opereš?* (Κύριε, σὺ μου νίπτεις τοὺς πόδας;) Jov. 13, 6. — Onda reče Isus Petru: Zadjeni nož u nožnice. Čašu, koju mi dade otac, *zar da* je *ne pijem?* (Τὸ ποτήριον, ὃ δέδωκέν μοι ὁ πατήρ, οὐ μὴ πῖω αὐτό;) Jov. 18, 11. — A oni vikahu: Uzmi, uzmi raspni ga. Pilat im reče: *Zar* cara vašega *da razapnem?* (Τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω;) Jov. 19, 15.

(Svršit će se.)